

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**İSLÂM HUKUKUNDA BOŞANMA SONRASI KOCANIN
NAFAKA YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN HUKUK TARİHİ
AÇISINDAN DİĞER HUKUK SİSTEMLERİYLE
MUKAYESESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Sema GÜLAÇTI ÖZDEMİR**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mücahid ÇOLAK**

KASIM 2023, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“İslam Hukukunda Boşanma Sonrası Kocanın Nafaka Yükümlülüğünün Hukuk Tarihi Açısından Diğer Hukuk Sistemleriyle Mukayesesi” adlı “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Sema GÜLAÇTI ÖZDEMİR

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : İslam Hukukunda Boşanma Sonrası Kocanın Nafaka

Yükümlülüğünün Hukuk Tarihi Açısından Diğer Hukuk

Sistemleriyle Mukayesesi

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön Söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 83 sayfalık kısmına ilişkin 16/11/2023 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna tezin benzerlik oranı %3 ' tür.

Filtrelemeye **alıntılar dahil edilmiştir**. Filtrelemede **7 kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarının tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 16.11.2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mücahid ÇOLAK **Öğrenci:** Sema GÜLAÇTI ÖZDEMİR

KILAVUZA UYGUNLUK

“İslam Hukukunda Boşanma Sonrası Kocanın Nafaka Yükümlülüğünün Hukuk Tarihi Açısından Diğer Hukuk Sistemleriyle Mukayesesi” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Sema GÜLAÇTI ÖZDEMİR

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mücahid ÇOLAK

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Mücahid ÇOLAK danışmanlığında **Sema GÜLAÇTI ÖZDEMİR** tarafından hazırlanan “**İslam Hukukunda Boşanma Sonrası Kocanın Nafaka Yükümlülüğünün Hukuk Tarihi Açısından Diğer Hukuk Sistemleriyle Mukayesesi**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

16/11/2023

JÜRİ:

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Mücahid ÇOLAK	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Muhammed Fatih TURAN	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Murat POLAT	(İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun/...../..... tarih ve sayılı kanun ile kabul edilmiştir.

...../...../.....

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Geçmişten günümüze kadar her toplum birtakım düzenlemeler ile hukuk sistemlerini oluşturmuştur. Bu düzenlemeleri oluşturmalarında o toplumun kültür ve inançları etkili olmuştur. Hukuk tarihi de bu düzenlemelere yansıyan kanunları çalışma alanı olarak saymıştır. Bu çalışma alanı insanlığın en eski tarihinden başlamış ve çağımıza kadar gelen süreci de içine alarak geniş bir serüveni kapsayıcı bir özelliğe sahip olmuştur. Çalışmamızda bu özelliğe sahip olan hukuk tarihi biliminden faydalanılarak eski ve günümüz medeniyetlerin hukuk sistemleri incelenmiştir. İncelenen bu hukuk sistemlerinde toplumun en küçük sosyal kurumu olan ailenin önemsendiği görülmüştür. Evlilikle başlayan bu aile kurumu nikah bağı sebebiyle kişilere beraberinde birtakım sorumluluklar getirmiştir. Evlilik birliğinin son bulmasıyla bu nikah bağının bir gereği olarak kişilerin nafaka gibi bazı maddi yükümlülükleri devam etmiştir. Biz de çalışmamızda İslam hukukunda boşanma sonrası kocanın nafaka yükümlülüğünü diğer hukuk sistemleriyle mukayese ederek inledik. Böylece bu mukayese sayesinde İslam hukukunda nafakayla ilgili belirtilen hükümlerin adalet ve hakkaniyet ölçütlerine uygunluğu ortaya konulmuş ve diğer hukuk sistemlerine bu konuda bir ışık oluşturulmak istenmiştir.

Çalışma sürecinde ilmi ve fikri açıdan çalışmama yol gösteren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mücahid ÇOLAK'a teşekkür ederim. Ayrıca görüş ve tavsiyeleriyle çalışmamda katkıda bulunan hocalarım Doç. Dr. Muhammed Fatih TURAN'a ve Doç. Dr. Murat POLAT'a, her şartta manevi desteğini esirgemeyen eşime teşekkür ederim.

Sema GÜLAÇTI ÖZDEMİR, Erzincan, 2023

**İSLÂM HUKUKUNDA BOŞANMA SONRASI KOCANIN NAFKA
YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN HUKUK TARİHİ AÇISINDAN DİĞER HUKUK
SİSTEMLERİYLE MUKAYESESİ**

Sema GÜLAÇTI ÖZDEMİR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mücahid ÇOLAK

ÖZET

Çalışmamız, İslam hukukunda boşanma sonrası kocanın nafaka yükümlülüğünü eski ve günümüz medeniyetlerin hukuk sistemleri ile mukayese ederek ele almıştır. Bu konu hazırlanırken diğer hukuk sistemlerindeki nafaka anlayışları sistematik ve bütüncül bir şekilde incelenmiştir. İslam hukuk sisteminde ise nafaka hakkında tek bir mezhebin görüşüne bağlı kalınmayarak dört mezhebin görüşlerine yer verilmiştir. Böylece bu çalışma ile İslam hukuk sisteminin adaletli ve hakkaniyetli nafaka ölçüsü olan iddet süresi ve maruf miktarının diğer hukuk sistemlerinin nafaka anlayışlarına yol göstermesi hedeflenmiştir. Çalışmamızın bölümlerine geldiğimizde ise bunlar; bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte çalışmamızın konusu, amacı, yöntemi, önemi, sınırları ve benzer araştırmalardan farkı ortaya konularak ele alınmıştır. Birinci bölümde ise eski ve günümüz medeniyetlerinin hukuk sistemlerinde boşanma sonrası kocanın nafaka yükümlülüğü ile ilgili kanun maddelerinin çevirileri ve nafaka ile ilgili uygulamalar tek tek incelenmiştir. Böylece bu bölümde ilk medeniyetlerden itibaren günümüze kadar olan nafaka yükümlülüğünün varlığı, önemi ve gelişim süreci gösterilerek bu yükümlülüğün hukuk tarihindeki yerinin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. İkinci bölümde ise öncelikle kocanın nafaka yükümlülüğünün İslam hukukundaki yeri, önemi ve ilgili tanımları işlenmiştir. Daha sonra kocanın nafaka yükümlülüğünün İslam ülkelerindeki gelişim süreci ortaya konulmuş ve bu nafaka yükümlülüğü diğer hukuk sistemleri ile mukayese edilmiştir. Sonuçta ise elde edilen bilgiler ve bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuk Tarihi, Orta Doğu Hukuk Tarihi, Türk Medeni Kanunu, Batı Hukuk Tarihi, İddet Nafakası.

**COMPARISON OF ALIMONY OBLIGATION TO YOUR HUSBAND AFTER
DIVORCE IN ISLAMIC FAMILY LAW WITH OTHER LEGAL SYSTEMS IN
TERMS OF LEGAL HISTORY**

Sema GÜLAÇTI ÖZDEMİR

Erzincan Binali Yıldırım University,

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, November 2023

Asst. Prof. Dr. Mücahid ÇOLAK

ABSTRACT

Our study discussed the husband's alimony obligation after divorce in Islamic law by comparing it with the legal systems of ancient and contemporary civilizations. While preparing this topic, alimony understandings in other legal systems were examined systematically and holistically. In the Islamic legal systems the views of four sects are included rather than adhering to a single sect's view on alimony. Thus with this study it is aimed that the period of iddat and the amount of maruf, which are the fair and equitable alimony measures of the Islamic legal system will guide the alimony understanding of other legal systems. When we come to the parts of our study these are It consists of an introduction two parts and a conclusion. In the introduction, the purpose, method, importance, limitations of our research and its difference from similar studies are discussed. In the first part the translations of the articles of law regarding the husband's alimony obligation after divorce and the practices regarding alimony in the legal systems of ancient and current civilizations are examined one by one. Thus, in this section it is aimed to better understand the place of this obligation in legal history by showing the existence importance and development process of alimony obligation from the first civilizations to the present day. In the second part the place importance and relevant definitions of the husband's alimony obligation in Islamic law are discussed. Then the development process of the husband's alimony obligation in Islamic countries was revealed and this alimony obligation was compared with other legal systems. As a result the information and findings obtained were evaluated.

Key Words: Islamic Legal History, Middle Eastern Law Legal History, Turkish Civil Code, western Legal History, İddat Alimony.

İÇİNDEKİLER

İSLÂM HUKUKUNDA BOŞANMA SONRASI KOCANIN NAFKA YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN HUKUK TARİHİ AÇISINDAN DİĞER HUKUK SİSTEMLERİYLE MUKAYESESİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HUKUK TARİHİ AÇISINDAN DİĞER HUKUK SİSTEMLERİNDE BOŞANMA SONRASI KOCANIN NAFKA YÜKÜMLÜLÜĞÜ

1.1. Hukuk Kavramı ve Hukukla İlgili Terimler.....	4
1.1.1 Hukukun Tanımı	4
1.1.2. Karşılaştırmalı Hukuk.....	5
1.1.3. Çeşitli Hukuk Sistemleri.....	5
1.1.4. Hukuk Tarihi.....	6
1.1.5. Hukukun Toplumdaki Fonksiyonu	6
1.2. Eski Medeniyetlerde Nafaka	7
1.2.1. Mezopotamya Kavimlerinde Nafaka	7
1.2.1.1. Sümerlilerde Nafaka	7

1.2.1.1.1. Urugakina Talimatnamesi	8
1.2.1.1.2. Ur-nammu Kanunu.....	8
1.2.1.2. Akadlılarda Nafaka.....	9
1.2.1.2.1. Ana- İttišu Kanunu	9
1.2.1.2.2. Lipit-İštar Kanunu	10
1.2.1.2.3. Ešnunna Kanunu	10
1.2.1.3. Babillilerde Nafaka.....	11
1.2.1.3.1. Hammurabi Kanunu	11
1.2.1.4. Asurlularda Nafaka.....	12
1.2.2. Anadolu’da Nafaka	14
1.2.2. 1. Hititlerden Önceki Dönemde Anadolu’da Nafaka	14
1.2.2.2. Hititler Döneminde Anadolu’da Nafaka.....	15
1.2.3. Mısır’ da Nafaka	15
1.2.4. Roma İmparatorluğu’nda Nafaka	17
1.2.5. Yunan Kültüründe Nafaka	20
1.2.6. Çin’de Nafaka	21
1.2.7. Hindistan’da Nafaka	23
1.2.8. Orta Asya Türklerinde Nafaka.....	24
1.2.9. Arabistan’da Nafaka	24
1.3. Günümüz Hukuk Sistemlerinde Nafaka.....	28
1.3.1. Türkiye Cumhuriyeti Türk Medeni Kanunu’nda Nafaka	29
1.3.2. İsviçre’de Nafaka	33
1.3.3. Almanya’da Nafaka	34
1.3.4. Fransa’da Nafaka	35
1.3.5. İngiltere’de Nafaka	36

1.3.6. Amerika Birleşik Devletleri’nde Nafaka	37
1.4. Nafaka Konusunda Uluslararası Çalışmalar	39

İKİNCİ BÖLÜM

HUKUK TARİHİ AÇISINDAN İSLAM HUKUKUNDA BOŞANMA SONRASI KOCANIN NAFKA YÜKÜMLÜLÜĞÜ

2.1. İslam Hukukunda Nafaka Anlayışı	40
2.1.1. Nafakanın İslam Hukukundaki Yeri ve Önemi	40
2.1.2. Nafakanın Tanımı ve Türleri	41
2.1.3. Nafakanın Muhatabı ve Dayandığı Deliller	43
2.1.4. Kocanın Boşanma Sonrası Nafaka Yükümlülüğü /İddet Nafakası.....	46
2.1.4.1. Kocanın Boşanma Sonrası Nafaka Yükümlülüğünün Bulunduğu Durumlar.....	46
2.1.4.1.1. Ric’i Talakta Nafaka	49
2.1.4.1.2. Bain Talakta Nafaka.....	50
2.1.4.1.3. Hamile Kadının Nafakası.....	54
2.1.4.2. Kocanın Boşanma Sonrası Nafaka Yükümlülüğünün Son Bulduğu Durumlar.....	55
2.1.4.2.1. Evliliğin Kadının Kusuru Sebebiyle Son Bulması.....	55
2.1.4.2.2. Nafakanın Yetkili Mercii ya da Rıza Yolu ile Takdir Edilememesi ..	57
2.1.4.2.3. Kadının Nafakadan İbra Etmesi	57
2.1.4.2.4. Eşlerin Muhalea Yoluyla Ayrılması.....	58
2.2. İslâm Hukuk Tarihinde Nafaka	59
2.2.1. İslâmiyet Dönemi Arabistan’da Nafaka.....	59
2.2.2. Osmanlı Devleti’nde Nafaka	61
2.2.3. Diğer İslâm Ülkelerinde Nafaka	65
2.2.3.1. Mısır’da Nafaka.....	67

2.2.3.2. Ürdün’de Nafaka	68
2.2.3.3. Irak’ta Nafaka	69
2.2.3.4. İran’da Nafaka	70
2.2.3.5. Tunus’ta Nafaka	71
2.2.3.6. Fas’ta Nafaka.....	71
2.2.3.7. Suriye’de Nafaka	72
2.2.3.8. Suudi Arabistan’da Nafaka.....	74
2.3. Boşanma Sonrası Kocanın Nafaka Yükümlülüğünün İslâm Hukuku ve Diğer Hukuk Sistemleriyle Mukayese Edilmesi	74
SONUÇ	83
KAYNAKÇA.....	86
ÖZ GEÇMİŞ.....	94

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

BK : Bakınız

ÇEV : Çeviren

ED : Editör

SAD : Sadeleştiren

TRC : Tercüme eden

TS : Tarihsiz

THK : Tahkik eden

TKD : Takdim eden

VD : Ve diğerleri

C.C : Celle celaluhu

S.A.V : Sallallâhu aleyhi ve sellem

GİRİŞ

Boşanma sonrası kocanın nafaka yükümlülüğünün İslâm hukukunda ve çeşitli medeniyetlerin hukuk sistemlerindeki yerinin belirlenmesi, hukuk tarihi açısından geçirdiği sürecin tespit edilmesi araştırmamızın ana problemini oluşturmaktadır. Bununla beraber konunun hukuk sistemleri açısından mukayese edilerek benzer ve farklı yönlerinin ortaya çıkarılması ve güncel durumunun belirlenmesi ise alt problemimizi oluşturmaktadır.

Amacımız İslâm hukukunda boşanma sonrası kocanın nafaka yükümlülüğünü diğer hukuk sistemleriyle mukayese ederek hukuk tarihi açısından çeşitli medeniyetlerden günümüze kadar olan seyrini sistemli bir çalışma olarak ortaya koymaktır. Ayrıca bu çalışmayla bilimsel çalışmalara katkı sağlamak, tarihsel süreçteki hukuki çalışmalara ışık tutmak hedeflenmektedir.

Boşanma sonrası kocanın nafaka yükümlülüğü; İslâm aile hukuku alanında yapılan ilk çalışmalarda sadece belli bir bölümde zikredilmiştir. Sonraki çalışmalarda ise bu konu hakkında müstakil çalışmalar yapılmış lakin nafakanın tarihsel sürecine değinilmemiştir. Bizim çalışmamızda ise boşanma sonrası kocanın nafaka yükümlülüğü hukuk tarihi açısından ele alınmış ve böylece bu yükümlülüğün tarihin ilk dönemlerdeki yeri ve sonraki süreçteki seyri incelenmiştir. Ayrıca boşanma sonrası kocanın nafaka yükümlülüğü eski medeniyetlerin hukuk sistemleri ve günümüz medeniyetlerindeki hukuk sistemleriyle mukayese edilerek bütüncül bir yaklaşımla sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Bu sebeple bizim çalışmamız diğer çalışmalardan farklıdır. Benzer çalışmalar ise şunlardır:

-Ruhi Özcan: “İslam Hukukunda Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti”¹.

-Celal Erbay: “İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası”².

-Şadiye Görgülü: “İslam Hukukunda Karı Nafakası”³.

¹ Ruhi Özcan, “İslam Hukukunda Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti”, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1976),1.

² Celal Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası (Kitabu'n-Nafakat ve Türk Yargı Kararları ile Mukayesesi)*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998),1.

³ Şadiye Görgülü, “İslam Hukukunda Karı Nafakası”, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998),1.

-Zahit Köseoğlu: “İslam Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü”⁴.

-Muhammed Sarı’nın “İslam Hukukunda Borçlusu ve Alacaklısı Bakımından Nafaka Mükellefiyeti”⁵.

- Ayşegül Ata: “İslam Hukukuna Göre Boşanma Sonrası Nafaka ve Manevi Tazminat”⁶.

-Hatice Boyalı Gürpınar: “İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Sükna Hakkı”⁷.

-Hatice Acar: “İslam Hukukunda Boşama sonrası Kocanın Karısına Nafaka Ödeme Mükellefiyeti”⁸.

Kocanın nafaka yükümlülüğü, geçmiş ve günümüz medeniyetlerin hukuk sistemlerine yansiyarak güncelliğini korumuş ve her geçen gün toplum açısından bu konunun önemi artmıştır. Bütün bu saiklerden yola çıkarak boşanma sonrası kocanın nafaka yükümlülüğünün eski toplumlardan günümüze kadar geçirdiği süreci anlatan ve önemli bazı hukuk sistemleriyle mukayese ederek verileri bütüncül bir yaklaşımla sistematik olarak işleyen bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Çalışmamız, bu ihtiyacın giderilmesi ve özgün olması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca çalışmamız nafaka konusunu farklı bir bakış açısıyla ele alarak bilimsel araştırmalara katkı sağlamayı hedeflemesi açısından ayrı bir değere sahip olmaktadır.

Çalışmamızın yöntemine geldiğimizde ise önce literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla İslâm aile hukuku alanındaki Arapça eserlerin ilgili bölümleri taranmıştır. Bununla birlikte müstakil eserler, yazılan tezler ve makaleler incelenmiştir. Ayrıca çeşitli medeniyetlerin hukuk sistemleri alanında; hukuk tarihi ile ilgili kitaplar, yazılan tezler ve makaleler taranmıştır. Daha sonra nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile bahsettiğimiz kaynaklardan veriler, analiz edilmiş ve özetleme-yorumlama

⁴ Zahit Köseoğlu, “İslam Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü” (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010),1.

⁵ Muhammed Sarı, “İslam Hukukunda Borçlusu ve Alacaklısı Bakımından Nafaka Mükellefiyeti” (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 1.

⁶ Ayşegül Ata, “İslam Hukukuna Göre Boşanma Sonrası Nafaka ve Manevi Tazminat” (Yüksek Lisans Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 1.

⁷ Hatice Boyalı Gürpınar, “İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Sükna Hakkı”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 1.

⁸ Hatice Acar, “İslam Hukukunda Kocanın Karısına Nafaka Ödeme Mükellefiyeti”, (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 1.

tekniki ile sistematik bir sraya konulmuştur. Bütün bu işlemler sayesinde bütüncül bir yaklaşımla elde edilen sonuçlar tahlil edilerek değerlendirilmiş ve tezimiz oluşturulmuştur.

Çalışmamızda bazı kavramlar temel alınarak işlenmiştir. Bunlardan ilki nafakadır.

Nafaka, ailenin giderleri için gerekli harcamaların yapılmasıdır. Bu durum evlilik birliği devam ettiği sürece geçerlidir. Evlilik birliğinin son bulması durumunda ise farklılıklarla birlikte bazı medeniyetlerin hukuk sistemlerinde kocaya ait bir görev olarak yer verilmektedir. İkinci kavramımız ise ailedir. Bilindiği üzere ailede fertler; doğum, evlilik veya süt bağıyla birbirine bağlanmaktadır. Bu fertlere toplum tarafından bazı görevler verilmektedir. Bu görevlerden biri de evlilik içerisinde kadın ve erkeğin sahip olduğu sorumluluklardır. Evliliğin sona ermesi durumunda ise taraflar arasında bu sorumlulukların bir kısmı bir süre daha devam etmektedir.

Buradan yola çıkarak çalışmamızda, evlilik sonrası ortaya çıkan kocanın nafaka yükümlülüğünü ele aldık. Bunun yanı sıra bu yükümlülüğü, İslam hukukunda ve diğer hukuk sistemlerinde mukayeseli bir şekilde inceledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

HUKUK TARİHİ AÇISINDAN DİĞER HUKUK SİSTEMLERİNDE BOŞANMA SONRASI KOCANIN NAFKA YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Bu bölümde öncelikle hukuk kavramından ve hukukla ilgili terimlerden bahsedilecektir. Daha sonra da boşanma sonrası kocanın nafaka yükümlülüğü, kronolojik olarak eski ve günümüzdeki medeniyetlerin hukuk sistemleri açısından incelenecektir.

1. 1. Hukuk Kavramı ve Hukukla İlgili Terimler

1.1.1 Hukukun Tanımı

Hukuk kelimesinin kökeni; söz ve fiilin gereken ölçü, yer ve zamanda ortaya konulması demek olan Arapça hak kelimesidir.⁹ Bu kelimenin başka bir anlamı da insanların icra ve talep etmeye sahip olduğu şer’î (hukukî) yetkidir.¹⁰ Hukuk bu kelimenin çoğuludur.¹¹ Hukuk ise; bağlayıcı kurallar sistemini ifade etmektedir.¹² Din, örf, adet ve ahlâk kuralları haricinde kalan ve toplumsal düzeni sağlamak amacıyla oluşturulan kurallar bütünüdür.¹³

⁹ Ebu’l-Kâsım, Hüseyin b. Muhammed Mufaddal er-Ragıp el-İsfahânî, *el-Müfredat fî garibi’l-Kur’an*, thk. Safyan Adnan Davudi, (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1412), 246.

¹⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Cilt II, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967), 87-88.

¹¹ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 88; Mustafa Çağrıçı, “Hak”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15:137.

¹² Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, (Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2018), 57.

¹³ Enver Bozkurt, *Hukukun Temel Kavramları*, (Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2004), 18; Adnan Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2001), 1.

1.1.2. Karşılaştırmalı Hukuk

Değişik ülkelerin hukuk sistemlerini ele alan bir yaklaşımdır. Bu ülkelerin hukuk sistemlerinin oluşumunu ve gelişimini incelemektedir. Ayrıca bu yaklaşım ele aldığı hukuk sistemlerinin benzer ve farklı yönlerini de ortaya koymaktadır.¹⁴

1.1.3. Çeşitli Hukuk Sistemleri

Hukuk tarihi boyunca teşekkül etmiş çeşitli hukuk sistemlerindeki kanunların ortak özellikleri bulunmaktadır.¹⁵ Çünkü bunlar kaynağını eski medeniyetlerin hukuk sistemlerinden almışlardır. Roma hukuku, İslâm hukuku, Sosyalist hukuk ve Common Law bu hukuk sistemlerindendir.

Roma-Germen hukuku adıyla da bilinen Roma hukuku, özel ve kamu hukuku olarak ikiye ayrılmıştır. Roma hukuk sistemi bu özelliğini ve bunun gibi birçok özelliğini batı hukukuna aktarmış ve batı hukukunun temelini oluşturmuştur. Ülkemiz ise bu sisteme Cumhuriyetten sonra dahil olmuştur.¹⁶

İslam hukuku dinsel temellere dayanarak ve meseleci metot kullanarak birçok İslam ülkesinde uygulanmıştır.¹⁷ Bu hukukun vahiy kaynaklı oluşu onun orijinal bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır.¹⁸ Ayrıca bu hukuk evrensel bir özelliğe sahiptir.¹⁹

Sosyalist hukuk, toplumun yararını ön planda tutan ancak bireye mülkiyet ve miras hakkı veren bir hukuk düzenidir. Bu hukukta kamu ve özel hukuk ayrımı yapılmamış her şey kamu hukuku açısından değerlendirilmiştir. Başta Rusya olmak üzere Doğu Avrupa ve Uzak Doğunun bazı ülkelerinde uygulanmıştır. Daha sonra bu ülkelerde Sosyalist hukuk sistemi terk ederek yeni bir hukuk sistemi arayışına girmişlerdir. Rusya ve Doğu Avrupa ülkeleri çok partili hayata geçmişler ve serbest ekonomiyi ön planda tutmuşlardır.²⁰ Böylece bu ülkeler yönünü batı hukukuna çevirmişlerdir.

Common Law, ortak hukuk anlamına gelir. Geleneklere dayanan, hâkimlerin içtihatlarıyla gelişen, özel ve kamu hukuku ayrımı olmayan, genellikle sorunların

¹⁴ Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, 35.

¹⁵ Necip Bilge, *Hukuk Başlangıcı*, (Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları, 2010), 70.

¹⁶ Bilge, *Hukuk Başlangıcı*, 70.

¹⁷ Bilge, *Hukuk Başlangıcı*, 71.

¹⁸ Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 51.

¹⁹ Abdullah Demir, *Mufasssal Türk Hukuk Tarihi*, (Ankara: Astana Yayınları, 2019), 97.

²⁰ Bilge, *Hukuk Başlangıcı*, 71.

meseleci metotla özel hukuka uygun olarak karar verilen bir hukuk sistemidir. Sistemin uygulama alanlarıysa Anglo-sakson memleketleridir.²¹

1.1.4. Hukuk Tarihi

Hukuk tarihi: Hukuk kurallarının geçmişten günümüze kadar olan doğuşunu, gelişimini ve ortadan kalkışını ele alan bir bilim dalıdır. Tarih ve hukuk bilimlerinden yararlanarak oluşmuştur. Ayrıca sosyoloji, antropoloji ve ilahiyat gibi bilimlerle de ilişkilidir.²²

Hukuk tarihi çalışmalarında, geçmiş toplumdaki hukuk kuralları önemli bir yer tutmaktadır.²³ Bu nedenle hukuk tarihinin bilinmesi önem arz etmektedir.

Mevcut hukuk, hukuk tarihinden faydalanarak temelini geçmiş hukuk sistemlerinden almıştır. Yani hukuk tarihinin gelişimsel ve birikimsel özelliğinden yararlanmıştır.²⁴ Ayrıca mevcut hukuk gelecekteki hukuka ışık tutmuştur. Örneğin Hammurabi kanunları kendinden önceki kanunlardan etkilenmiş ve aynı zamanda kendinden sonraki kanunları etkilemiştir.²⁵

1.1.5. Hukukun Toplumdaki Fonksiyonu

İnsanın toplumsal bir varlık olması hukukun fonksiyonunun alt yapısını oluşturmuştur.²⁶

İnsanlar, köy ve kentlerde topluluk şeklinde yaşamış ve bunun neticesinde çeşitli ilişkiler geliştirmişlerdir.²⁷ Hukuk bu ilişkileri düzenlemiş ve ilişkilerin uyum içinde devam etmesini sağlayarak önemli bir rol üstlenmiştir. Böylece hukukun toplumdaki fonksiyonu ortaya çıkmıştır.²⁸

²¹ Bilge, *Hukuk Başlangıcı*, 71.

²² Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 25.

²³ Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, 35.

²⁴ Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 26-27.

²⁵ Yusuf Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku (Asur, Babil Devletlerinin Yıkılışına Kadar)*, (Konya: Çizgi Kitapevi, 2018), 20; Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 26.

²⁶ Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, 1.

²⁷ Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, 2; Bilge, *Hukuk Başlangıcı*, 1.

²⁸ Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, 2.

1.2. Eski Medeniyetlerde Nafaka

İnsanlık tarihinde yazının icadıyla birlikte ilk hukuk kavramlarının oluşması gibi önemli gelişmeler, insanlık için bir dönüm noktası olmuştur.²⁹ Eski medeniyetler, bu gelişmelere ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla eski medeniyetlerin hukuk sistemleri, nafaka yükümlülüğü konusuna dair ilk örnekleri barındırmıştır.

1.2.1. Mezopotamya Kavimlerinde Nafaka

Mezopotamya kelimesi Yunanca iki nehir arası anlamına gelmektedir.³⁰

Mezopotamya'daki kanunlar prolog (ön söz), ana metin ve epilog (sonuç) olarak belli bir kalıpla yazılmıştır.³¹

Bu kısımda Mezopotamya kavimlerindeki kanunlarda yer alan boşanma sonrası nafaka yükümlülüğü konusu ele alınacaktır.

1.2.1.1. Sümerlilerde Nafaka

Sümerliler, Mezopotamya'nın güneyinde kurulmuş ve burada ilk devlet yapılanmasını oluşturmuş kavimdir.³²

Sümerliler, M.Ö. 3200 yıllarında çivi yazısını icat etmişlerdir.³³ İcat ettikleri bu çivi yazısı sayesinde hukukla ilgili vesikalara ulaşılmıştır. Bu durum Sümerlerin hukuksal alanda önemini ortaya çıkarmıştır.³⁴ Bu vesikalar, aile hukukunda nafaka yükümlülüğü konusuna dair bilgiler vermiştir.

Sümerlilerin aile hukuku alanına baktığımızda onların çivi yazılı kanunlarında evlilik, bir akit olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu akit, ticari akit gibi bozulabilmiştir.³⁵ Evlilik sözleşmesinin resmileştirilmesi, kadının boşanma esnasında

²⁹ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 9.

³⁰ Füzüzan Kinal, *Eski Mezopotamya Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983), 23; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 27.

³¹ Emin Bilgiç, "Mezopotamya" 115; Kinal, *Eski Mezopotamya*, 134; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 44; Kılıç, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 31.

³² Emin Bilgiç, "Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 21/3-4 (1963): 103.

³³ Emin Bilgiç, "Eski Mezopotamya", 103-104; Kinal, *Eski Mezopotamya*, 38; Jean Bottero, *Mezopotamya*, çev. Ayten Er, Mehmet Emin Özcan, (Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2003), 27; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2015), 32; Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 15.

³⁴ Emin Bilgiç, "Eski Mezopotamya", 103.

³⁵ Kinal, *Eski Mezopotamya*, 149; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 46.

kanuni eş sayılması için gerekli görülmüştür.³⁶ Sümerler ataerkil bir aile yapısına sahip olduğundan kadının sorumluluğu babadan kocaya geçmiştir.³⁷ Bu nedenle bazı durumlar dışında kadının boşanma hakkı sınırlandırılmıştır. Örneğin kocanın ailesine karşı ilgisiz kalması durumunda kadın bu hakka sahip olmuştur. Dolayısıyla kadın, boşanma hakkına dayanarak evden getirdiği çeyizini (seriktu) geri alabilmiştir. Bunun yanı sıra koca karısının çocuk doğuramaması kusuru hariç diğer kusurlu fiillerinde karısını tazminat ödemedi boşayabilmiştir. Ancak koca karısını sebepsiz yere terk ettiğinde tazminatla sorumlu tutulmuştur. Kadının bu fiili işlemesi durumunda ise kadın nehre atılmıştır.³⁸

1.2.1.1.1. Urugakina Talimatnamesi

Urukagina talimatnamesi M.Ö. 2350-2400 yıllarına ait en eski kanun metnidir.³⁹ Lagas şehrinin kralı olan Urugakina kendi ismiyle kanun yazdırmıştır. Bu kanun Sümerce yazılmıştır. Yazılan metinlerin kanun olduğunu belirten görüşlerin⁴⁰ yanında talimatname olduğunu düşünenler de bulunmuştur.⁴¹

Urukagina talimatnamesinin boşanmayla ilgili kısımda erkekler üzerindeki ağır nafaka kaldırılmıştır.⁴² Bu talimatnamenin ilgili maddesinde⁴³ kadının birden fazla kocasının olması durumu engellenmiştir.⁴⁴

1.2.1.1.2. Ur-nammu Kanunu

Mezopotamya'da M.Ö. 2100 yıllarına ait tam bir kanun formuna sahip ilk vesikadır.⁴⁵ Kral Urnammu tarafından çıkarılmıştır.⁴⁶

³⁶ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 34.

³⁷ Kinal, *Eski Mezopotamya*, 149.

³⁸ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 46,47.

³⁹ Emin Bilgiç, "Eski Mezopotamya", 107; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 30.

⁴⁰ Kinal, *Eski Mezopotamya*, 135, Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002), 11.

⁴¹ Emin Bilgiç, "Eski Mezopotamya", 107.

⁴² Kinal, *Eski Mezopotamya*, 136; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 45; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 32.

⁴³ "Evvelce kadınlar ceza görmeden iki erkek tarafından sahip olunuyorlardı. Şimdi böyle kadınlar suya atıldılar." Kinal, *Eski Mezopotamya*, 136; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 45,46.

⁴⁴ Emin Bilgiç, "Eski Mezopotamya", 108; Kinal, *Eski Mezopotamya*, 136.

⁴⁵ Emin Bilgiç, "Eski Mezopotamya", 108; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 32.

⁴⁶ Emin Bilgiç, "Eski Mezopotamya", 108; Kinal, *Eski Mezopotamya*, 136; Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 12; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 46.

Ur-nammu kanununda nafaka yükümlülüğüyle ilgili maddesinde ⁴⁷ kocanın ödeyeceği nafaka bedeli kız olarak alınan kadına 1 mana⁴⁸ gümüş, dul olarak alınan kadına ise ½ mana gümüş olacağı belirtilmiştir. Bu maddelere bakıldığında ödenmesi gereken nafaka, kadının daha önce evlenip evlenmemesine göre değişmektedir.⁴⁹ Bu nafaka hükmü, kendinden sonra nafaka yükümlülüğüyle ilgili hükümlere öncülük etmiştir.

1.2.1.2. Akadlılarda Nafaka

Akadlar M.Ö. 2300 yılında Mezopotamya'ya gelen Sami kökenli kavimlerin kurduğu bir devlettir. Bu devlet Sargon liderliğinde kurulmuştur.⁵⁰

Devletin resmi dili olan Akadca'nın yanında dini ibadetler için Sümerce de kullanılmıştır.⁵¹

Halkın çoğunluğunun Sümer, yönetimin ise Sami kökenli olması kanunları ve yazıldığı dili etkilemiştir.⁵² Böylece Akad kanunlarında, Sümerlerde bulunan kanun düzeni devam etmiştir.⁵³ Bundan dolayı Akadlar, aile hukukunu Sümerlere benzer şekilde oluşturmuş sadece kocanın nafaka yükümlülüğünde hafifletme yaparak⁵⁴ farklı bir uygulamaya gitmişlerdir.

Akadlar; Ana-İttişu, Lipit-İstar ve Esnunna kanunlarını çıkarmışlardır.

1.2.1.2.1. Ana- İttişu Kanunu

Sümerce ve Akadca yazılan bu kanun, ismini vadesi gelinceye kadar anlamına gelen ilk kelimesinden almıştır.⁵⁵

⁴⁷ Madde 6: “Eğer bir adam eşini (kız olarak aldığı) boşarsa 1 mana gümüş tartacaktır.” Madde 7: “Eğer dul olarak aldığı kadını boşarsa ½ mana gümüş ödeyecektir.” Madde 8: “Eğer bir sözleşme tableti yoksa dulla beraber kucağında yatan adam para ödemeyecektir.” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 40.

⁴⁸ 1 mana ½ kg ve 1 şıqlum 8 gr. bk. 77. dipnot. Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 39.

⁴⁹ Hasan Ali Şahin, Hülya Kaya Hasdemir, “Eski Önasya Aile Hukukunda Nafaka, Tazminat ve Mal Paylaşımı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/38 (2015): 148.

⁵⁰ Kinal, *Eski Mezopotamya*, 75; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 34.

⁵¹ Kinal, *Eski Mezopotamya*, 81.

⁵² Kinal, *Eski Mezopotamya*, 138; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 47; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 51.

⁵³ Emin Bilgiç, “Eski Mezopotamya”, 109.

⁵⁴ Madde “Eğer koca karısına sen benim karım değilsin derse gümüşten ½ mana tartacaktır.” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 48.

⁵⁵ Kinal, *Eski Mezopotamya*, 137; Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 13; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 50.

III. Ur sülalesi zamanında çıkarıldığı belirtilen kanunların⁵⁶ kâtiplere hukuki belgeleri düzenlemeyi öğretmek amacıyla yazdırıldığı düşünülmektedir.⁵⁷

Kanunun 7. tabletinin⁵⁸ IV. Sütununda yer alan maddesinde⁵⁹ kocanın sebepsiz yere boşanmak istemesi halinde nafakayla yükümlü tutulacağı, kadının sebepsiz yere boşanmak istemesi halinde ise nehre atılacağı belirtilmiştir.⁶⁰

1.2.1.2.2. Lipit-İştar Kanunu

M.Ö. 1920 yıllarında Sami kökenli Kral Lipit-İştar tarafından çıkarılan kanun Sümerce yazılmıştır.⁶¹ Bu kanun Sümerce yazılan son kanun olma özelliğine sahiptir.⁶²

Kanunun boşanmayla ilgili bir maddesinde⁶³ evli bir adamın sokak kadınıyla ilişkisinin bulunmasından dolayı evliliğinin bozulduğu anlatılmıştır.⁶⁴ Bunun sonucunda koca gelenekselleşmiş bir nafaka bedeli ödemiştir. Lakin bu nafaka bedeli kanunda belirtilmemiştir.⁶⁵

1.2.1.2.3. Eşnunna Kanunu

Sadece Akad dilinde yazılmış ilk kanundur.⁶⁶ Adını yazıldığı şehirden alan kanunun Lipit-İştar kanunlarından sonra çıkarıldığı düşünülmektedir.⁶⁷

Kadının ilgisiz olması, hastalanması ve çocuk doğuramaması gibi sebepler kocanın boşanma sebeplerini oluşturmuştur.⁶⁸

⁵⁶ Kınal, *Eski Mezopotamya*, 137; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 47; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 51.

⁵⁷ Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 13; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 50.

⁵⁸ Kınal, *Eski Mezopotamya*, 137; Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 44; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 47; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 51.

⁵⁹ Madde 1: “Eğer bir kadın kocasından nefret edip, sen benim kocam değilsin, derse onu (kadını) nehre atacaklardır.” Madde 8: “Eğer koca karısına, sen benim karım değilsin, derse gümüştən ½ mana tartacaktır.” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 48.

⁶⁰ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 51.

⁶¹ Emin Bilgiç, “Eski Mezopotamya”, 109.

⁶² Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 47.

⁶³ Madde 30: “Eğer karısı olan genç bir erkek bir sokak kadını alırsa sokak kadına dönmemesini hâkimler emrederse ondan sonra ilk karısını boşarsa para boşanma verecektir.” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 68.

⁶⁴ Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 68; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 51-52.

⁶⁵ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 52.

⁶⁶ Mebrure Tosun, “Sümer, Babil, Assur’lularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler”, *Belleten*, 37/148 (1973), 569.

⁶⁷ Kınal, *Eski Mezopotamya*, 139.

⁶⁸ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 54.

Kanunun 59. maddesinde⁶⁹ kocanın karısını çocuk doğurmasına rağmen boşaması kocayı boşamada haksız duruma düşürmüş ve kocaya malından uzaklaştırma cezası verilmiştir.⁷⁰ Böylece kocanın malı, nafaka olarak karısına kalmıştır.

1.2.1.3. Babillilerde Nafaka

Mezopotamya'ya gelen ikinci Sami kökenli kavimler M.Ö. 1950 yıllarında Babil krallığını kurmuştur.⁷¹

Babilliler döneminde kocanın sebepsiz yere boşanması haksız bir fiil olarak görülmüştür. Bu durum kocanın tazminat olarak nafaka vermesine ve kadına çeyizinin iade etmesine sebep olmuştur. Ancak kocanın boşanma sebeplerinden birine dayanarak eşini boşaması halinde nafaka yükümlülüğü ortadan kalkmıştır.⁷²

1.2.1.3.1. Hammurabi Kanunu

Hammurabi kanunu, Babil kralı Hammurabi tarafından M.Ö. 1750-1700 yılları arasında kendinden önceki kanunların derlenmesi sonucunda çıkarılmıştır.⁷³ Hammurabi kanununun en önemli özelliği detaylı oluşudur.⁷⁴

Kanunun nafaka yükümlülüğüyle ilgili maddesinde⁷⁵ kadının çocuk doğuramaması boşanma sebebi olarak görülmemiştir. Bu nedenle koca nafakayla ve kadının çeyizini geri ödemekle yükümlü tutulmuştur. Ayrıca başka bir sınıfa ait olan erkeğin farklı bir nafaka bedeli olarak 1/3 mana gümüş ödeyeceği yine ayrı bir maddede⁷⁶ belirtilmiştir.⁷⁷ Buradan da anlaşılabacağı gibi nafaka miktarı kocanın bulunduğu toplumsal sınıfa göre belirlenmiştir.

⁶⁹ “Eğer bir adam çocuk doğurttuğu karısını boşar ve ikinci bir kadınla evlenirse erkek evinden ve eşyasından ayrı düşürülecek sonra.....gidecektir.” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 85.

⁷⁰ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 54.

⁷¹ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 61-62.

⁷² Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 81,82.

⁷³ Emin Bilgiç, “Eski Mezopotamya”, 113.

⁷⁴ Tosun, *Sümer, Babil, Assur’lularda Hukuk*, 567.

⁷⁵ Madde 138: “Eğer bir adam kendisine çocuk doğuramayan karısını bırakırsa (boşarsa) başlığı kadar gümüşü ona verecek ve babasının evinden getirdiği çeyizi ona tam olarak verecek ve onu(öyle) boşayacaktır.” Madde 139: “Eğer başlık yoksa (verilmemişse) boşanma için bir mana gümüş ona verecektir.” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 199.

⁷⁶ Madde 140: “Eğer müşkenum ise 1/3 mana gümüş ona verecektir.” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 199.

⁷⁷ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 84.

Benzer bir durum kadınlar için de geçerli olmuştur. Buna göre kanunda farklı sınıflara ait çocuk doğurmuş kadınların boşanma sonrasında alacağı nafaka ve miktarı değişiklik göstermiştir.⁷⁸

Kanunda kadının sebepsiz yere boşanmak istemesi, evini dağıtması, kocasını rencide etmesi gibi davranışları kocaya itaatsizlik sayılmış ve ona boşama izni vermiştir.⁷⁹ Dolayısıyla bu durumda olan koca nafakayla yükümlü tutulmamıştır.⁸⁰ Fakat kocanın ailesini ihmal ettiği kanıtlanırsa kadına da boşanabilme ve çeyizini geri alabilme imkânı doğmuştur.⁸¹

Kanunda kadının hastalanması halinde kocayı kadının bakımıyla yükümlü tutmuştur.⁸² Kadının boşanmak istemesi durumunda çeyizini de alarak babasının evine gitme olanağı verilmiştir.⁸³

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere nafaka yükümlülüğü Hammurabi kanunlarında çağın ihtiyaçları gözetilerek ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

1.2.1.4. Asurlularda Nafaka

M.Ö. 2000 yıllarında Asur şehri çevresinde kurulan bir devlettir.⁸⁴ Mezopotamya’da uzun süre geniş topraklar üzerinde hüküm sürmelerinden dolayı “Doğunun Romalıları” olarak tanınmışlardır.⁸⁵

⁷⁸ Madde 137: “Eğer bir adam ona çocuk doğuran şugitum’u veya ona çocuk temin eden naditum’u boşamaya karar verirse o kadına çeyizi geri verilecek ve tarlanın, bahçenin, mal ve mülkün yarısı ona verilecek (o da) evlatlarını büyütecektir. Çocuklarını büyüttükten sonra çocuklarına verilen maldan varışmış gibi bir hisse kendisine verilip, gönlünün istediği bir kocaya varacaktır.” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 198.

⁷⁹ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 82.

⁸⁰ Madde 141: “Eğer kocasının evinde oturan bir adamın karısı evden çıkmaya (kaçmağa) karar verip, şahsı için mal mülk edinirse sonra evini dağıtır, kocasını küçük düşürürse ve bu ispat edilirse kocası onu boşayacağını söylerse, boşayabilir. Yolluk ve boşanma parası olarak hiçbir şey vermeyecektir. Eğer kocası onu boşamadığını söylerse ikinci bir kadını alacak ve o (birinci kadın) köle gibi kocasının evinde oturacaktır.” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 199.

⁸¹ Madde 142: “Eğer bir kadın kocasından nefret edip sen beni karılığa alamazsın derse onun kayıtları bölgesinden incelenecek. Eğer o kadın (evine ve kendine) dikkatli ise (evini ve iffetini koruyorsa) ve kabahati yoksa ve kocası (evinden) çıkmaya düşkünse evini ihmal edip (evini ihmal edip, sokağa çıkmaya düşkünse) onu çok küçültüyorsa o kadının kabahati yoktur, çeyizini alıp babasının evine gidecektir.”

⁸² Madde 148: “Eğer bir adam bir kadınla evlenir, kadını ağır bir hastalık yakalarsa ikinci biriyle evlenmeğe karar verip evlenirse ağır hastalığa yakalanan karısını boşamayacaktır. (O kadın) yaptığı evde oturacaktır. Sağ kaldıkça ona bakacaktır.” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 200.

⁸³ Madde 149: “Eğer o kadın kocasının evinde oturmağa razı olmazsa babasının evinden getirdiği çeyizini (kocası) ona tam olarak teslim edecek ve (kadın) gidecektir.”

⁸⁴ Hüseyin Sever, “Asur Siyasi Tarihin Ana Devreleri” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi, 31/1-2 (1987): 421.

⁸⁵ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 36.

Asur tarihi üç kısımda incelenmiştir.⁸⁶

-Eski Asur Çağı (M.Ö. 2000-1600)

- Orta Asur Çağı (M.Ö. 1500-1000)

-Yeni Asur Çağı (M.Ö 1000-612)

Eski ve Orta Asur döneminde Asurlu tüccarların Anadolu'da ticari faaliyette bulunduğu, Kayseri yakınlarındaki Kültepe'de çıkarılan vesikalardan anlaşılmıştır.⁸⁷

Kültepe'de çıkarılan vesikalarda evlenme ve boşanmayla ilgili bilgilere ulaşılmıştır. ⁸⁸ Ulaşılan bu vesikalarda boşanma sonrası kadının hangi şartlarda kocasından ayrılacağı, bunun sonucunda alacağı nafaka ve iade edilecek çeyiz hakkında bilgiler yer almıştır. Böylece bu dönemde evlilik anlaşmalarının yapıldığı görülmüştür.

Asurlu çiftlerin evlilik anlaşmasıyla ilgili EL I'de 1 numaralı metinde⁸⁹ kocanın ikinci bir kadınla evlenmek istemesi halinde eşine para cezası ödeyeceği belirtilmiştir.⁹⁰

EL I'de 6 numaralı metinde⁹¹ ise koca boşanma sonrasında çocuğun bakım ücreti olarak kadına ½ şegel ödeyeceği taahhüt etmiştir.⁹²

EL I'de 276 numaralı metinde⁹³ ise koca çocuğunun bakımının kendisine devredilmesi için eski eşine 1 mana boşanma bedelini ödeyeceğini belirtmiştir.⁹⁴

⁸⁶ Hüseyin Sever, "Asur Siyasi Tarihin Ana Devreleri", 421.

⁸⁷ Füzûzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 59-61.

⁸⁸ Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 61.

⁸⁹ "Didinari'nin oğlun Ennan-natum'un mührü, İli-imitti'nin oğlu Şū-suen'n mührü, Pılah-İstarın oğlu Adad-damiq'n mührü. Adad-damiq İstar-nādā'n küçük kızını eş olarak aldı. İkinci bir kadınla evlenmeyecek. Eğer iki aya kadar o (koca) buraya dönmezse ayrıca karısı hakkında sorgu sual etmezse (kadını) ikinci kocaya verecekler. (Koca da kadının) kardeşlerine karşı herhangi bir talepte bulunmayacaktır." Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 110,111.

⁹⁰ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 111.

⁹¹ "Talham ve Atata İli-aşranni gibi şehir halkının huzurunda yemin ettiler ve kimse kimseye (tarafardan biri diğerine) herhangi bir şey için kendi adına hukuki itirazda bulunmayacaktır. Talhama gönlünün istediği yerde kocaya verecek Atata 1/2 şeqel gümüşü ödediği gün erkek çocuğu onlar (kızın ailesi) Atata'ya geri gönderecekler. Alabum'n oğlu Enna-num'n huzurunda Amur-Şamşinin oğlu Enna-Su'en'n'in huzurunda İbkum'n oğlu Mannum-balum Aşşur'n huzurunda çocuk (onun oğlu) kutsal öküzün huzurunda (yapılan törende) tercih hakkını kullandığı gün o (da) gümüşü geri verecek." Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 119.

⁹² Emin Bilgiç, "Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9/3 (1951): 235.

⁹³ "Kaniş karum'u hükmünü verdi. Ennum-Aşşur'un oğlu Aşşur-amurru karısı Aşşur-beli'in Zibezibe'yi boşadı ve onun boşanma parası (olarak) 1 mana gümüşü Aşşur-amurru Zibezibe'ye verdi. Onun üç çocuğu Aşşur Amurru'ya dönecek ve Zibezibe Aşşur-amurruya veya onun üç çocuğuna hukuki itirazda bulunmayacak. Sin ayı, limum Awila." Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 120.

⁹⁴ Emin Bilgiç, *Hititlerden Önceki Anadolu Halkı*, 236.

Bu metinlerden anlaşıldığına göre Eski Asurlar döneminde koca eşine boşanma parası adında bir nafaka vermiştir.

Orta Asur dönemine gelindiğinde ise kocanın boşandığı eşine nafaka verme zorunluluğu kalkmıştır. Böylece kocanın nafaka yükümlüğü isteğe bağlı hale gelmiştir.⁹⁵Fakat kadın kocası tarafından terk edilip baba ocağına dönmüşse getirdiği çeyizi geri almış ve kocasına da taktığı takıları iade etmiştir.⁹⁶

1.2.2. Anadolu’da Nafaka

Anadolu nafakayla ilgili bilgilere, Asurlu tüccarlarla yapılan anlaşma belgelerinden ulaşılmıştır.⁹⁷

Anadolu’da nafaka, Hititler öncesi ve sonrası olarak iki dönem şeklinde incelenecektir.

1.2.2. 1. Hititlerden Önceki Dönemde Anadolu’da Nafaka

Anadolu’da nafakayla ilgili bilgilere Asurlu tüccarlara ait Kültepe’de bulunan belgelerden ulaşılmıştır.⁹⁸

El I’de 3 numaralı metinde⁹⁹ yerli iki çiftin boşanması sonucunda kocanın, boşanma parası adı altında nafaka yükümlüsü olduğu görülmüştür.

Kt 88/ k 269 numaralı metninde¹⁰⁰ ise yerli kadın ve Asurlu erkeğin boşanması sonucunda kocanın her ay temel ihtiyaçlarını karşılayacağı bunla birlikte her ay 4gr kırık bakır vererek kadına nafaka bağlandığı görülmüştür.

⁹⁵ “Eğer bir adam karısını terk ederse canı isterse ona bir şey verecektir, canı istemezse bir şey vermeyecektir. Kadın boş olarak çıkacaktır (hiçbir şey almayacaktır).” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 251.

⁹⁶ “Eğer bir kadın babasının evinde oturuyorsa ve kocası (onu) terk ettiyse (boşadıysa) onu koyduğu (taktığı) takıları (geri) alacaktır. (Fakat) getirdiği başlığa yaklaşmayacak (dokunmayacaktır) kadın serbest bırakılmıştır.” Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 251.

⁹⁷ Emin Bilgiç, *Hititlerden Önceki Anadolu Halkı*, 227,228; Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 139,140.

⁹⁸ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 60, 61.

⁹⁹ “Humadasu ve Hahaluwan karı kocadır. Onlar ayrıldılar (boşandılar). (Koca) kadınının boşanma parasını Alili’nin x-x’ de verdi ve Hahaluwan [...] Hamadasu (ya) hukuki bir itirazda bulunmayacak. (İkisinden biri) itirazda bulundukları takdirde 5 mina gümüş verecek (ve) o cezalandırılacaktır. Kral warşama”ın yönetim döneminde İnâr”n huzurunda.” Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 151.

¹⁰⁰ “Wahşuşana karumu”un yetkililerinin mührü. Karum’un yetkilileri karar verdi ve Pilah-İstar’ın karısı Agia’nın kızı (olan) Tatana burada konmuştur. Anadolu’yu terk etmeyecektir. Pilah-İstar Kaniş” gidinceye kadar onun babasının ailesi, onun mobilyalarını ve vesikalarını göndermemişlerdir. Her ay 8'er mina'lık kırık bakırı, onun yiyeceği, yağı ve yakacak odunu olarak, Pilah-İstar karısı Ttana’a verecek, ayrıca her sene kumaş verecek. Karum”n kararı ile ilgili olarak zarflı tabletin nüshası (olan) bu notu, zarflı tablet ile Wahşuşana bıraktım.” Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 158.

Buradan yola çıkarak denilebilir ki Anadolu’da, kadının nafaka ihtiyacını karşılayan ayrıntılı bir nafaka anlayışının bulunduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla kadının toplumda değerli görüldüğü düşüncesine ulaşılmıştır.

1.2.2.2. Hititler Döneminde Anadolu’da Nafaka

Kültepe’de bulunan belgelerde Hitit kanunlarına rastlanmıştır. Bu belgelerden Hititlerin Anadolu’ya geldiği anlaşılmıştır.¹⁰¹

Hitit kanunlarında¹⁰² eşlerin köle veya özgür olmasına bakılmaksızın boşanmaları durumunda çocuklardan biri hariç diğerleri babaya verilmiştir.¹⁰³

Hititlerden önceki dönemde Anadolu’da “boşanma parası” ifadesi bulunsa da Hititler döneminde böyle bir ifade bulunmamıştır.¹⁰⁴ Dolayısıyla bu dönemde kadının nafaka gibi sosyal haklarında bir gerileme olduğu ve kadının toplumda değerinin azaldığı görülmüştür.

1.2.3. Mısır’ da Nafaka

Mısır, Afrika’nın kuzey doğusunda yer alan ortasından Nil nehrinin geçtiği Eski Doğu’nun önemli medeniyet merkezlerinden biridir.¹⁰⁵

Eski Mısır’ın tarihi; eski, orta ve yeni imparatorluk dönemlerine ayrılmıştır.¹⁰⁶

Hukuk, Mısır dilinde “hep” sözcüğüyle ifade edilmiş, kralın söz ve uygulamalarına dayanmıştır. Horemheb fermanına kadar hukuk kuralları yerel düzeyde kalmıştır. Bu fermanla birlikte uygulama birliğine kavuşmuştur. Bununla birlikte hukuk kuralları Mezopotamya’daki gibi evrensel düzeye ulaşamamıştır.¹⁰⁷

¹⁰¹ Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 82.

¹⁰² “Eğer özgür bir adam ve bir kadın köle<iseler> ve bunlar birlikte yaşıyorlarsa ve onun kendisi için karısı olarak <o> alırsa ve kendisi için bir ev ve çocuklar yaparlarsa ve evi bölüşürlerse adam çocukları alsın, kadın kendisi için bir çocuk alsın.” ; “Eğer bir erkek köle bir kadını (özgür) karısı olarak alırsa hukuk kuralı onlar için de aynı şekildedir.”; “Eğer bir erkek köle bir kadın köleyi (karılığa) alırsa hukuk kuralı onlar içinde aynı şekilde<dir.>” Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 181-182.

¹⁰³ Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 181-182.

¹⁰⁴ Kılıç, *Eskiçağ Anadolu*, 182.

¹⁰⁵ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 70.

¹⁰⁶ Yusuf Ziya Özer, *Mısır Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), 84.

¹⁰⁷ Douglas J. Brewer, Emily Teeter, *Mısır ve Mısırlılar*, Çev: Nihal Uzan, (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2017), 91.

Mısırlılar, var olan düzenin devamını ve bu düzenin başta kral olmak üzere herkes tarafından sürdürülmesi gerektiğini maat sözcüğüyle ifade etmişlerdir.¹⁰⁸

Mısırlıların aile yapısında ise kralın haricinde tek eşlilik mevcuttur. Mısırlılarda evlilik ve boşamayla ilgili bazı belgeler bulunsa da evlilikler kayıt altına alınmamıştır. Çiftlerin beraber yaşaması onların evlenmiş olduğunu göstermiştir.¹⁰⁹

Evlilikle ilgili belgelere göre çiftler evlendiklerinde yanlarında getirdikleri malları kişinin şahsi malı görülmüş, evlendikten sonra edindikleri mallar ise ortak mal olarak kabul edilmiştir.¹¹⁰

Boşanmayla ilgili belgelere göre ise eşler kendi rızalarıyla ayrıldıkları durumunda kadın, yanında getirdiği malları ve ortak mülkiyetin üçte birini almıştır.¹¹¹ Hasta kocasını terk etmesi gibi sadece kadının kendi rızasıyla oluşan boşanmada kadın, ortak mülkiyetten vazgeçmek zorunda kalmıştır.¹¹² Kadının sadakatsizliği sonucu oluşan boşanmada ise kadın nafaka hakkını kaybetmiş hatta ona burun kesme cezası uygulanmıştır.¹¹³

Kocanın sebepsiz yere evi terk etmesiyle oluşan boşanmaya geldiğimizde ise koca, bu durumda destek ödemesi adıyla nafaka yükümlüsü olmuştur.¹¹⁴

Mısır'da kadının nafaka gibi sosyal ve ekonomik haklarının bulunması, kadının toplum tarafından değerli görülmesi bu medeniyetin sağlam dinamiklerle gelişmesine sebep olmuştur.

Mısır'da yayılan ilk ilahi din Yahudilik olmuştur.¹¹⁵ Yahudiler, bu dini Hz. İbrahim'e dayandırmışlardır. Fakat Âl-i imrân suresinin 67. ayetinde¹¹⁶ belirtildiği üzere

¹⁰⁸ Brewer, Teeter, *Mısır ve Mısırlılar*, 111.

¹⁰⁹ Brewer, Teeter, *Mısır ve Mısırlılar*, 120.

¹¹⁰ Ana Ruiz, *The Spirit of Ancient Egypt*, (New York: Algora Publishing, 2001), 23; Brewer, Teeter, *Mısır ve Mısırlılar*, 121.

¹¹¹ Ruiz, *The Spirit of Ancient Egypt*, 23; Brewer, Teeter, *Mısır ve Mısırlılar*, 121.

¹¹² Brewer, Teeter, *Mısır ve Mısırlılar*, 121.

¹¹³ Ruiz, *The Spirit of Ancient Egypt*, 23.

¹¹⁴ Brewer, Teeter, *Mısır ve Mısırlılar*, 121.

¹¹⁵ Adem Apak, "Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dini Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2 (2001): 149.

¹¹⁶ "Gerçek şudur ki Hz. İbrahim ne bir Yahudi ne de bir Hristiyandı. Fakat o tevhid ehli bir müslümandı." (Kur'an-ı Kerim, Âl-i imrân 3/67).

onun tevhid inancına mensup olması bu düşünceyi doğrulamamıştır. Yahudilik Hz. Musa'yla başlamış, mabed döneminde resmi inanç haline gelmiştir.¹¹⁷

Mısır'da Yahudilik inancının olduğu dönemde erkeğin çok eşli olduğu ve ataerkil bir aile yapısının bulunduğu anlaşılmıştır.¹¹⁸

Bu dönemde Mısırlılar Yahudilik dinin getirdiği yasalara uymuşlardır. Bu yasalar, aile hukuku alanı düzenlemiştir. Böylece aile hukukunun önemli konularından biri olan boşanma da bu düzenlemeye dahil edilmiştir.

Eski Ahitte (Tevrat ve Zebur)'da boşanmanın varlığı kabul edilmiş ancak hoş bir durum olarak görülmemiştir.¹¹⁹ Erkek, eşinin bir kusurunu bulduğunda boşanma belgesi oluşturarak eşinden boşanabilmiştir.¹²⁰

Yahudi yasalarında Ketuba adıyla evlilik öncesi yapılan sözleşmeler yer almıştır. Bu sözleşmeler, kadının dul kalması veya boşanması gibi durumları kapsamıştır. Bunun sonucunda sözleşmelerde kocanın asgari miktardan az olmayacak şekilde bir nafaka taahhüdüne yer verilmiştir. Bu asgari miktar bakire kadın için iki yüz dinar, dul kadın için yüz dinar olsa da koca isterse bu miktarı arttırabilmiştir. Ayrıca sözleşmede kocanın belirlenen nafaka miktarını ödememesi durumunda mallarına ipotek konulacağı belirtilmiştir.¹²¹

1.2.4. Roma İmparatorluğu'nda Nafaka

Roma'da aileyle ilgili meseleler sosyal bir düzenleme olarak görüldüğünden dolayı bu alanla ilgili yazılı kanunlara ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak Kral Augustus zamanında aile hukukuyla ilgili kanuni hükümler çıkarılmıştır.¹²²

¹¹⁷ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik" içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43:187.

¹¹⁸ M. Akif Aydın, "Aile", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2:196,197.

¹¹⁹ "Kadın, adamın karısı olarak kalacak ve adam yaşamı boyunca onu boşamayacaktır." (Eski Ahit, Tesniye 22:19); "İsrail'in Tanrısı RAB, 'Ben Boşanmadan nefret ederim' diyor." (Eski Ahit, Malaki 2:16).

¹²⁰ "Eğer bir adam evlendiği bir kadında yakışsız bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmaz, boşanma belgesini ona yazıp verir ve onu evden kovar" (Eski Ahit, Tesniye 24:1).

¹²¹ Moses Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce in Acient Modern Times and Its Relation to The Law of The State*, (Washinton-Cincinnati: The Bloch Piplishing Comppany, 1884), 86.

¹²² Kudret Ayiter, *Roma Hukuku Dersleri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963), 13,14.

Roma'nın aile yapısı tek eşliliğe dayanmıştır.¹²³ Çiftlerin evlilik için evlenmelerini, boşanma için ise ayrılma iradelerini beyan etmeleri yeterli görülmüştür.¹²⁴ Ancak boşanmada, ayrılık iradesinin ısrar edilmesi ve bu aylık iradesini gösteren davranışların devamlılık arz etmesi gerekli görülmüştür. Öfkeli bir haldeki niyetin boşanma için yeterli görülmemesi bu duruma örnek oluşturmuştur.¹²⁵

Evlilik bağının ortadan kalkması iki şekilde olmuştur. Bunlardan birincisi eşlerden birinin tek taraflı olarak ayrılma beyanında bulunmasıdır. Boşanma hakkını Cumhuriyet döneminden önce sadece koca kullanabilirken Cumhuriyet dönemiyle birlikte kadın da bu hakka kavuşmuştur.¹²⁶

Evlilik bağını ortadan kaldıran ikinci durum ise eşlerin karşılıklı olarak boşanma isteklerini beyan etmesidir.¹²⁷

Roma hukukunda, taraflardan birinin kusurunun olması veya fiziksel yetersizliğin bulunması boşanma sebepleri arasında görülmüştür.¹²⁸ Örneğin kocanın zina yapması kusurlu fiil olarak değerlendirilmiş ve bunun sonucunda kocanın verdiği evlilik bağı¹²⁹ kadında kalmış ve kadın çeyizini (dos'u)¹³⁰ geri almıştır.¹³¹ Bazı kaynaklarda ise kocanın bu kusurlu fiili sebebiyle malının yarısını karısına, diğer yarısını mabede vermesi gerektiği belirtilmiştir.¹³²

Sebepsiz yere boşamalara gelindiğinde ise bu durum ayıplanmış ve boşamada taraflar için mali kayıplar oluşturmuştur.¹³³ Boşanmanın azaltılmasına yönelik tedbirler

¹²³ Ayiter, *Roma Hukuku*, 6; Bülent Tahiroğlu, Belgin Erdoğan, *Roma Hukuku Meseleleri*, (İstanbul: Der Yayınları, 2005), 216.

¹²⁴ Ayiter, *Roma Hukuku*, 6.

¹²⁵ Tahiroğlu, Erdoğan, *Roma Hukuku*, 221.

¹²⁶ Pervin Somer, "Dar Anlamda Roma Aile Hukukunun Esasları", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1/2, (2002):178; Tahiroğlu, Erdoğan, *Roma Hukuku Meseleleri*, 219-221.

¹²⁷ Pervin Somer, "Roma Aile Hukukunun Esasları", 176.

¹²⁸ Pervin Somer, "Roma Aile Hukukunun Esasları", 180; Fulya İlçin Gönenç, "Roma Hukuku'nda boşanma (Divortium) *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2003): 650-651; Bahattin Aras, "Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortium)", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2010): 237-239.

¹²⁹ "Kocanın evlenmeden önce yaptığı bağıdır. Tahiroğlu, Erdoğan, *Roma Hukuku Meseleleri*, 229.

¹³⁰ "Kocanın evlilik münasebetiyle artan ev masraflarını karşılaması için kadın tarafının verdiği ve kocanın mülkünü arttıran şeylerdir." Ayiter, *Roma Hukuku*, 18.

¹³¹ Jean Gaudemet, "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu", çev: Bülent Tahiroğlu, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 6/9 (1972): 216.

¹³² Pervin Somer, "Roma Aile Hukukunun Esasları" 175; Fulya İlçin Gönenç, "Roma Hukukunda Boşanma (Divortium)", 648; Bahattin Aras, "Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma", 229.

¹³³ Pervin Somer, "Roma Aile Hukukunun Esasları", 178.

uygulanmıştır.¹³⁴ Sebepsiz yere boşanan kadın çeyizini (dos'unu) kocasına bırakmak zorunda kalmıştır.¹³⁵ Kocanın sebepsiz boşanması durumunda ise evlilik sebebiyle verdiği bağışları karısına bırakmıştır.¹³⁶

Roma'da boşanma sonrasında çeyizin(dos'un) iadesi tarihsel olarak iki şekilde uygulanmıştır. Klasik Roma hukukunun uygulandığı dönemde kadının çeyizi (dos'u) hâkimiyet sahibine, Bizans hukuku döneminde ise kadının kendisine verilmiştir.¹³⁷

Boşanma sonrası ortaya çıkan bir diğer durum ise kadının bekleme süresinin bulunmasıdır. Bu süre zamanla arttırılarak bir yıla çıkarılmıştır.¹³⁸

İncelediğimiz kaynaklara göre Roma hukukunda evlilik sonrası nafakayla ilgili özel bir isimlendirilme bulunmamıştır. Ancak kocanın bağışı, kadının çeyizi (dos'u) ve ortak mallar boşanma sonrasına konu olmuş ve bunlar bir nevi nafaka görevi üstlenmiştir.

Roma'da Hristiyanlık inancının olduğu dönemde ise boşanma hoş karşılanmamıştır. Yeni Ahit'te zina dışında boşanmaya başvurulmaması gerektiği anlatılmıştır.¹³⁹ Bu nedenle Hristiyanlığın kabulüyle birlikte boşanmalara kısıtlama getirilmek istenmiştir. Ancak bu yöndeki uygulamalar Roma toplumunda başarılı olamamış ve boşanmalar devam etmiştir.¹⁴⁰

Yeni Ahit'te boşanma belgesinden bahsedilmiş ancak bu belgenin yazılmasının bir önceki peygamberden kalma bir uygulama olduğu belirtilmiştir.¹⁴¹ Dolayısıyla

¹³⁴ Fulya İlçin Gönenç, "Roma Hukuku'nda Boşanma (Divortium)", 651.

¹³⁵ Pervin Somer, "Roma Aile Hukukunun Esasları", 178; Fulya İlçin Gönenç, "Roma Hukukunda Boşanma", 650; Zeynep Özlem Üskül Engin, Başak Karaman, "Roma İmparatorluğu ve Roma Hukukunda Ailenin Toplumsal Temelleri", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5/1 (2006): 305.

¹³⁶ Tahiroğlu, Erdoğan, *Roma Hukuku Meseleleri*, 216; Pervin Somer, "Roma Aile Hukukunun Esasları", 179.

¹³⁷ Ayiter, *Roma Hukuku*, 31-35.

¹³⁸ Tahiroğlu, Erdoğan, *Roma Hukuku Meseleleri*, 217.

¹³⁹ "Ama ben size diyorum ki karısını fuhuş dışında bir nedenle boşayan onu zinaya itmiş olur. Boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur." Matta 5/32; "Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur." Matta 19/9; "İsa onlara 'Karısını boşayıp başkasıyla evlenen, karısına karşı zina etmiş olur. Kocasını boşayıp başkasıyla evlenen kadın da zina etmiş olur.'" (Yeni Ahit, Markos 10:11-12); "Karısını boşayıp başkasıyla evlenen zina etmiş olur. Kocasından boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur." (Yeni Ahit, Luka 16:18).

¹⁴⁰ Ayiter, *Roma Hukuku*, 13; Pervin Somer, "Aile Hukukunun Esasları", 179; Tahiroğlu, Erdoğan, *Roma Hukuku Meseleleri*, 221.

¹⁴¹ "Kim karısını boşarsa ona boşanma belgesi versin denmiştir." (Yeni Ahit, Matta 5:31); "Ferisiler İsa'ya 'Öyleyse Musa neden erkeğin boşanma belgesi verip karısını boşayabileceğini söyledi?' İsa onlara 'İnatçı olduğunuz için Musa karılarınızı boşamanıza izin verdi.' dedi." (Yeni Ahit, Matta 19:7-8); "Ferisiler O'nu denemek amacıyla 'Bir erkeğin karısını boşaması Kutsal Yasa'ya uygun mudur?' diye sordular. İsa karşılık olarak 'Musa size ne buyurdu?' dedi. Onlar 'Musa erkeğin bir boşanma belgesi yazarak karısını boşamasına

Hristiyanlıkta evlilik bozulmaz niteliğe sahip olmuş, evlenen eşler Yaratıcı tarafından birleştirilip tek bir beden sayılmıştır. Bu nedenle eşlerin ayrılmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir.¹⁴²

Eşlerin ayrılma meselesine geldiğimizde durum, Hristiyan mezhepler arasında farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Katolik mezhebi boşanmaya çok sert bakmışsa da Protestanlık mezhebinin esnek uygulamalarının çıkmasıyla geçici ve devamlı ayrılık imkânı getirilmiştir.¹⁴³ Ortodoks mezheplerinde ise boşanma belirli şartlara bağlanmış, boşandıktan sonra tekrar evlenilebilmiştir.¹⁴⁴

1.2.5. Yunan Kültüründe Nafaka

Eski Yunan tarihinde “Hellenizm” aydınların dili olarak görülen, evrensel niteliğe sahip bir kültür dönemidir.¹⁴⁵

Bu dönemde düşünürlerin yazdığı eserler Antik Yunan’ın aile hukuku hakkında bilgiler barındırmıştır.¹⁴⁶

Antik Yunan’da aile yapısı tek eşliliğe dayanmıştır.¹⁴⁷ Ancak cariyeye de bu ailenin bir parçası olarak görülmüştür. Evliliklerde koca kadının ailesine mal veya para vermiş, kadın da beraberinde çeyiz getirmiştir. Koca bu çeyizi kullanabilmiş ancak bunun karşılığında gayri menkullerine ipotek konulmuştur.¹⁴⁸ Antik Yunan’da bu çeyizin karşılığı olan ipoteklerin varlığı kadının gelecekteki nafakasını teminat altına almıştır.

izin vermiştir.’ dediler. İsa onlara ‘İnatçı olduğunuz için bu buyruğu yazdı’ dedi.” (Yeni Ahit, Markos 10:2-5).

¹⁴² “Tanrı yaratılışın başlangıcından insanları erkek ve dişi olarak yarattı. Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak. Şöyle ki artık onlar iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı’nın birleştirdiğini insan ayırmasın.” (Yeni ahit, Matta 19:4-6); (Yeni Ahit, Markos 10: 6-9).

¹⁴³ Asife Ünal, “Hristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, *Dinlerde Nikâh Milletler arası Tartışmalı Dini Toplantı*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı <İSAV>), 300.

¹⁴⁴ Orhan Seyfi Yüceltürk, “Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1983), 417.

¹⁴⁵ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 266.

¹⁴⁶ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 122.

¹⁴⁷ Ömer Faruk Harman, “Kadın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24:83; Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 136.

¹⁴⁸ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 136.

Boşama yetkisine sahip olan koca hiçbir sebebe ihtiyaç duymadan eşini boşayabilmişken kadın sadece mücbir sebeplerle boşanabilmiştir.¹⁴⁹ Koca, boşamada kusurlu kabul edildiğinde nafaka yükümlüsü olmuş ve kadının çeyizini geri vermiştir.¹⁵⁰

Görüldüğü üzere eski Yunan'da koca nafakayla yükümlü tutulmuş fakat nafakanın süresi ve miktarı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölgede bulunan Hellenizm kültürünün akılcı bir özelliğe sahip olmasına rağmen nafaka anlayışı hakkında çağın ilerisinde bir imkân sunmamıştır.

1.2.6. Çin'de Nafaka

Çin kültürüyle ilgili bilgilere M.Ö. 2000 yılında ulaşılmıştır. Bu kültürün M.Ö. 1500 yılında yazılı belgeleri ortaya çıkmıştır.¹⁵¹

Bu yazılı belgelere göre Çu Hanedanı döneminde yetişen filozoflar sayesinde ilk Çin hukuku çalışmaları başlamıştır.¹⁵² Böylece Çin hukuk tarihinde Konfüçyüsçülük ve Kanunculuk olarak iki anlayış yer almıştır. Konfüçyüsçü anlayış insanı temelde iyi kabul etmiştir. Dolayısıyla bu anlayış insanın sınırlarını bilmesi sebebiyle yazılı kanunlara ihtiyaç duymadığını savunmuştur. Kanuncu anlayış ise insanın kötülüğe meyilli olduğunu ve insanların sınırlarının kanunlar tarafından belirlenmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁵³ Bu iki anlayışın bir sentezi olan kanunlar, Tang hanedanı döneminde yürürlüğe girmiştir.¹⁵⁴ İmparatorluk döneminde ise en önemli hukuki faaliyet Ching kanunudur.¹⁵⁵ Zikredilen kanunlar ışığında aile hukukuna dair bilgilere ulaşılmıştır.

Çin aile yapısına geldiğimizde aile, ataerkil bir yapıya dayanmış ve zamanla geniş aile yapısından küçük aile yapısına dönüşmüştür.¹⁵⁶

Çin'de evlilik aşamasında koca, kadının ailesine para vermiş, kadın da beraberinde çeyiz getirmiştir. Boşanma durumlarına geldiğimizde ise kadın, zina ve kötü

¹⁴⁹ Harman, "Kadın", 83; Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 137.

¹⁵⁰ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 136-137.

¹⁵¹ Gülçin Çandarlıoğlu, "Çin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8:321.

¹⁵² Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 102.

¹⁵³ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 103, 104.

¹⁵⁴ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 106.

¹⁵⁵ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 107.

¹⁵⁶ Liping Hu, Huexida Abudureyimu, "Gelenekselden Moderniteye Çin'in aile Yapısındaki Değişimler ve Toplum Düzenindeki Etkileri", *Medeniyet Toplum Dergisi*, 3/2 (2019): 137.

muamele gibi sebeplerle kocasından ayrılabilmiştir. Bunun sonucunda ise kadın çeyizini geri almış ayrıca kadına bakım masrafı adı altında nafaka ödenmiştir.¹⁵⁷

Çin Halk Cumhuriyeti döneminde ise 1982 yılında Evlilik Kanununu çıkarılmıştır. Bu kanun nafakayla ilgili maddesinde¹⁵⁸ eşlerden her ikisi de nafaka yükümlüsü olabilmıştır. Kendisine bakma güçlüğü yaşayan tarafa nafaka alma hakkı tanınmıştır. Bu nafakanın süresi ve miktarında eşlerin anlaşamamaları halinde mahkemeler devreye girmiştir.

Çin’de medeni hukuka ilişkin düzenlemelere gidilerek Çin Medeni Kanun’u çıkarılmıştır.¹⁵⁹ Bu medeni kanununa göre evlilikte tek eşlilik esas alınmış ve kadın-erkek eşitliği kabul edilmiştir.¹⁶⁰ Boşanmada ise eşler anlaşmalı boşanma yoluna gittiklerinde yazılı bir belgeyle evlendirme dairesine başvurarak boşanabilmıştır. Böylece evlendirme dairesi sadece evlenme değil aynı zamanda boşanma işlemlerini yapan bir yer olmuştur. (ÇMK md.1077/II). Eşlerin boşanma konusunda anlaşamamaları durumunda ise eşler dava açma yoluna gidebilmişlerdir (ÇMK md.1079/I).¹⁶¹

Bu Medeni Kanunu’na göre birtakım boşanma sebepleri şöyle sıralanmıştır:¹⁶²

-Kötü muamele (ÇMK md. 1079/ III).

-Uyuşturucu, Kumar gibi kötü alışkanlıklar (ÇMK 1079/ III).

-Eşlerin duygusal yakınlıktan uzak iki yıl geçirmeleri (ÇMK 1079/ III).

-Gaiplik (1079/ IV).

Daha sonra Zina da bu boşanma sebepleri arasında değerlendirilmiştir.¹⁶³

Çin Medeni Kanununa göre çocuğun bakımıyla ilgilenen eşe iştirak nafakasının verilmesi gerektiği belirtilmiştir (ÇMK md.1085). Bununla birlikte boşanma sonrasında eşlerden birinin maddi sıkıntıya düşmesi hâlinde kusura bakılmaksızın bu haldeki eşe

¹⁵⁷ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 109, 110.

¹⁵⁸ “Boşanma durumunda, taraflardan birinin kendine bakma güçlüğü varsa diğer taraf uygun mali desteği sağlamalıdır. Taraflar ayrıntılara dair bir anlaşmaya ulaşmalıdır, bir anlaşmaya varılamazsa kamu mahkemesi bir karar vermelidir.” 33. madde Çin Halk Cumhuriyeti Evlilik Kanunu. Ira Mark Ellman, *Nafaka Teorisi*, çev: Dilara Buket Didin, Emre Didin (Ankara: Lykeion Yayıncılık 2022), 4.

¹⁵⁹ Ahmet Türkmen, “Çin Medeni Kanununa Genel Bir Bakış”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 8/16 (2020): 417.

¹⁶⁰ Ahmet Türkmen, “Çin Medeni Kanunu”, 433.

¹⁶¹ Ahmet Türkmen, “Çin Medeni Kanunu”, 435.

¹⁶² Ahmet Türkmen, “Çin Medeni Kanunu”, 435.

¹⁶³ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 110.

nafaka bağlanmıştır (ÇMK md. 1090). Ancak maddi sıkıntının bulunmadığı durumda ise kusurlu fiil dikkate alınarak kusurlu fiilde bulunan eşin maddi tazminat ödemesine hükmedilmiştir (ÇMK md.1091).¹⁶⁴

Çin hukukunda nafaka anlayışı ilk dönemlerden itibaren bulunsa da son dönemlerinde daha sistematik, eşitlikçi ve muhtaçlık durumunun gözetildiği bir nafaka anlayışı yer almıştır.

1.2.7. Hindistan’da Nafaka

Hindistan’da aile, eski dönemde anaerkil yapıya sahipken daha sonraki dönemlerde ataerkil bir yapıya dönmüştür.¹⁶⁵ Evlilik öncesinde kocanın ailesi, kızın ailesine hediyeler vermiş ve eşlerin ayrılmaları durumunda bu hediyeler geri alınmıştır.¹⁶⁶

Boşama sonrasında koca, karısının kısır olması veya sürekli kız doğurması gibi sebeplere dayanarak karısını boşayabilmiştir.¹⁶⁷ Kadın ise erkeğin deli, hadım, kast dışı ve kayıp durumda olması gibi sebeplere dayanarak bir sene bekledikten sonra boşanabilmiştir.¹⁶⁸

Hindistan’da İslâmiyet’in yayıldığı dönemde ise hukuk alanında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Böylece Hindistan’da kocanın karısı için yeterli nafakayı ödemesi gibi İslamiyet’in etkisiyle birçok ilke oluşturulmuştur. Bu durumun sonucunda 1985 yılında Yüksek mahkeme, kadının boşanma sonrasındaki haklarını koruma yönünde karar almıştır. Bu karara göre koca, ömür boyu kadının ihtiyaçlarına yetecek kadar nafakayla yükümlü tutulmuştur.¹⁶⁹ Ancak alınan karar İslamiyet’teki iddet süresince verilen nafaka anlayışıyla tamamen örtüşmemiştir.

Bütün bunlar İslamiyet’in bu bölgede yayılmasıyla kadının toplumdaki yeri ve değerinin arttığını ve nafaka gibi sosyal haklarının kanunlara yansıdığını göstermektedir.

¹⁶⁴ Ahmet Türkmen, “Çin Medeni Kanunu”, 436.

¹⁶⁵ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 84.

¹⁶⁶ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 85.

¹⁶⁷ Harman, “Kadın”, 83.

¹⁶⁸ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 85,86.

¹⁶⁹ Werner F. Menski, “Günümüz Güney Asya Müslüman Hukuku: Bir Tanıtım”, trc: Ahmet H. Furat, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 6 (2005), 36.

1.2.8. Orta Asya Türklerinde Nafaka

Eski Türklerde, ataerkil bir aile yapısı var olmuş ancak çok katı bir şekilde uygulanmamıştır.¹⁷⁰

Eski Türklerde bazı kaynaklarda tek eşliliğin var olduğu¹⁷¹ bazı kaynaklarda ise çok eşliliğin bulunduğu belirtilmiş olsa da¹⁷² tek eşliliğin yaygın olduğu, çok eşliliğin ise siyasi sebeplerle hükümdar ailelerinde görüldüğü belirlenmiştir.¹⁷³

Evlenme geleneklerinde “kalın”¹⁷⁴ ve çeyiz önemli bir yer tutmuştur. Özellikle evliliğin sona ermesi durumunda kalın ve çeyizin önemi daha da artmıştır. Bu geleneklerde evlilik masraflarının yüksek olması tekrar evlenmeyi zorlaştırmış ve toplumda boşanmaları azaltmıştır.

Boşama yetkisi, genellikle erkekte olmuş ancak kadın da kocanın zina, iktidarsızlık ve kötü muamelesi gibi kusurlu davranışlarından dolayı boşanabilmiştir. Erkeğin kusurlu olduğu durumlarda kalın, kadının ailesinde kalmış ve koca kadının getirdiği çeyizi iade etmiştir. Kadının kusurlu olduğu boşamalarda ise kalın, kadının ailesi tarafından kocaya geri verilmiştir.¹⁷⁵ Eşlerin kendi istekleriyle ayrılmasında ise kadın, getirdiği çeyizini erkek ise verdiği kalınını geri almıştır.¹⁷⁶

1.2.9. Arabistan’da Nafaka

Arabistan hukuku, İslâmiyet öncesi cahiliye dönemi ve İslâmiyet sonrası dönem olmak üzere iki dönem şeklinde ele alınmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁰ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2008), 67,68; Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 38.

¹⁷¹ Bahaettin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları II*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 25; Abdulkadir Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 33 (2011): 163.

¹⁷² Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 68; Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 38.

¹⁷³ Ahmet Akgündüz, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, 5/5 (2012), 131; Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Aile Hukuku”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 33, (2013): 139.

¹⁷⁴ Evlenen erkeğin kızın ailesine verdiği bir miktar maldır. Kalın; kızın ailesine emeklerine karşılık olarak verilmektedir. Kalının miktarı tarafların sosyal ekonomik durumlarına göre belirlenmektedir. Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 68; Abdulkadir Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, 165; Mustafa Aksoy, “Sosyal Hayatımızdaki Başlık-Kalın ve Mehir Kavramlarının Sosyolojik Tahlili, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8/1 (2011): 2; Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 38.

¹⁷⁵ Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 70; Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 39,40.

¹⁷⁶ Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Aile Hukuku” 147.

¹⁷⁷ Hakkı Dursun Yıldız, “Arabistan” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 252-255.

Cahiliye terimi, Arapların İslamiyet öncesi dönemdeki inanç ve davranış tarzlarını ifade etmiştir.¹⁷⁸

Arap toplumu erkeğin baskın olduğu ataerkil ailelerden oluşmuştur.¹⁷⁹ Bu toplumda erkekler birden fazla kadınla evlenebilmişlerdir.¹⁸⁰ Ancak kadınları hakir görmüş hatta onların hayatlarını önemsizleştirmişlerdir.¹⁸¹ Kız çocuklarının diri diri gömülmesi bu duruma örnek oluşturmuştur.¹⁸² İslam dini bu durumun yanlışlığını Tekvir suresinin 8-9. ayetlerinde¹⁸³ belirtmiştir.

Arap toplumun evlenme geleneklerine geldiğimizde onların bu gelenekleri, evlilikten önce kızın ailesine mehir¹⁸⁴ verilerek gerçekleşmiştir. Bu mehir şeref göstergesi olarak sayılmıştır.¹⁸⁵ Cahiliye döneminde mehir, kızın velisine verilmiştir.¹⁸⁶ İslâm hukuku bu duruma son vermiş ve Nisa suresi 4. ayette¹⁸⁷ mehrin kadının hakkı olduğunu belirtilmiştir.

Bu toplumunda boşanma ise çok yaygın bir şekilde uygulanmıştır.¹⁸⁸ Boşama yetkisine sahip olan koca “Artık ipin elindedir.”, “Sen de bu deve gibi terkedilmişsin.”, “Artık serbestsin istediğin yere git.” gibi sözler söyleyerek boşamıştır.¹⁸⁹

¹⁷⁸ Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7:17; Cevad Ali, *el-Mufaşşal fî Târîhi'l-'Arap kable'l-İslâm*, Cilt I, Dâru's-sâkî, 2001, 37.

¹⁷⁹ Aydın, “Aile”, 198; Saffet Köse, “Cahiliye Arap Toplumunda Kocaların Hanımlara Yaptıkları Bazı Haksızlıklar ve İslam'ın Getirdiği Bazı Düzenlemeler”, *Mehir*, 3, (1999): 8; Ramazan Altıntaş, “Cahiliye Arap Toplumunda Kadın”, *Diyanet İlmi Dergisi*, 37/1, (2001): 76,80; Şemseddin Günaltay, “İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türklü Nikah Şekilleri” *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 1/3 (2001), 692,693; Ali Bardakoğlu, “Cahiliye Döneminde Kadın”, *Sosyal Hayatta Kadın* Yayına hazırlayanlar: İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 15; Nur Yıldırım, *Cahiliye Toplumunda Kureş Kadını*, (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019), 21,22.

¹⁸⁰ Aydın, “Aile”, 198; Ali, *el-Mufaşşal*, Cilt X,219; Saffet Köse, “Cahiliye Arap Toplumu”, 8; Ramazan Altıntaş “Cahiliye Arap Toplumu”; Mustafa Öztürk, “Kur'an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı-Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku”, *Birey ve Toplum Dergisi*, 1/2 (2011): 69.

¹⁸¹ Aydın, “Kadın”, 86.

¹⁸² Aydın, “Aile”, 198; Saffet Köse, “Cahiliye Arap Toplumu”, 8; Ramazan Altıntaş, “Cahiliye Arap Toplumunda Kadın”,81; Şemseddin Günaltay, “İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu” 694.

¹⁸³ “Diri diri gömülen kıza hangi suçtan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda” (Kur'an-ı Kerim, Tekvir 81/8-9).

¹⁸⁴ “Evlilik esnasında ödenen mal ya da paradır. Cahiliye Arapları mehri evlenmenin temel şartlarından biri olarak kabul etmişlerdir.” Mehmet Âkif Aydın, “Mehir”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28:389.

¹⁸⁵ Ali, *el-Mufaşşal*, 219; Aydın, “Kadın”, 86; Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 69.

¹⁸⁶ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 44.

¹⁸⁷ “Kadınlara mehrlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse onu da afiyetle yiyin.” (Kur'an-ı Kerim, Nisâ 4/4).

¹⁸⁸ Aydın, “Kadın”, 86.

¹⁸⁹ Ali, *el-Mufaşşal*, 220-224; Öztürk, “Kur'an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı”, 75-84.

Koca bazen karısının ailesine veya kız doğurduğu için karısına kızarak bazen de sebepsiz yere karısını boşayabilmiştir.¹⁹⁰

Boşanma sayısı hakkında farklı uygulamalar bulunmaktadır: Bu uygulamalardan biri kocanın karısını çok seferde boşayabilmesi ve her seferinde iddet süresi içerisinde tekrar dönmesiyle gerçekleşmesidir.¹⁹¹ Böylece ortada geri dönülebilir boşama (ric'î talak)¹⁹² uygulamasından dolayı kocasından bir türlü ayrılamamış ve düzenli bir evlilik hayatı da yaşayamamıştır. Dolayısıyla kadın boşanma sonrasında zarar görmüştür.¹⁹³ İslam dininde bu durum değişmiş ve İslamiyet kadına verilen bu zararı kaldırmıştır.¹⁹⁴

Toplumda boşamayla ilgili diğer bir uygulama ise boşamanın üç seferle sınırlandırılmış olmasıdır. Koca birinci ve ikinci boşamadan (beynün-et-i suğra'dan)¹⁹⁵ sonra karısının iddetinin bitmesini beklemiş ve karısına tekrar nikâh kıyarak geri dönebilmiştir. Ancak üçüncü boşamadan (beynün-et-i kübra)¹⁹⁶ sonra geri dönmek mümkün olmamıştır. Cahiliye toplumu bu kesin boşamaya çözüm olarak kadını başka erkekle boşanması şartıyla evlendirmiştir.¹⁹⁷ İslam hukukunda ise, bu şartlı evlilik uygun görülmemiş ve evliliğin kendiliğinden sona ermesi gerektiğini vurgulanmıştır. Bunun

¹⁹⁰ Ali, *el-Mufaşşal*, 226; Ramazan Altıntaş, “Cahiliye Arap Toplumunda Kadın”, 76; Mustafa Öztürk, “Kur'an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı”, 82.

¹⁹¹ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 44.

¹⁹² “Erkeğin yeni nikah akdine gerek kalmadan iddet süresi içerisinde eşine dönebildiği boşamadır.” H. İbrahim Acar, “Talak”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39:498.

¹⁹³ Ali, *el-Mufaşşal*, 225; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *et-Tefsîrû't-Taberî el-Câmi'ul-beyân an te'vil-i âye'l-Kur'ân*, Cilt: IV, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdussened Hasan Yemame, Dâru Hicr 2001, 125,126; Hasan Görgülü, “Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri”, 119; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 44; Yıldırım, *Cahiliye Toplumunda Kureys Kadını*, 67.

¹⁹⁴ “Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.” Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/229; “Kadınları boşadığınızda onlar da bekleme sürelerini doldurduklarında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onları zarar vermek için nikâh altında tutmayın. Bunu yapan bilsin ki kendine kötülük etmiş olur. Allah'ın ayetlerini sakın alaya almayın.” Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/231; Bu ayet boşamadan sonraki muameleyi anlatmıştır. Boşandıktan sonra iddet süresinde güzellikle tutmak, haklarını vermek gerektiği anlatılmıştır. Bunun yanında boşama sonrasında ayrılma konusunda kararlılığın bulunması halinde güzellikle bırakmak gerektiği anlatılmıştır. Taberî, *el-Câmi'ul-beyân*, 130.

¹⁹⁵ “Talak sayısının bir veya iki olması halinde buna küçük ayrılık denir. Taraflar iddet bitiminde yeni nikah akdiyle tekrar bir araya gelebilmektedir.” Acar, “Talak”, 499.

¹⁹⁶ “Talak sayısının üçe ulaşması durumunda meydana gelen ayrılığa büyük ayrılık adı verilir. Kadın başka bir erkekle evlenip boşanmadan eski kocasıyla yeniden nikahlanamaz.” Acar, “Talak”, 499.

¹⁹⁷ Ali, *el-Mufaşşal*, 221,222; Hasan Görgülü, “Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri”, 119-120; Mustafa Öztürk, “Kur'an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı”, 77-78; Yıldırım, *Cahiliye Toplumunda Kureys Kadını*, 69.

yanında İslam hukuku birinci, ikinci boşama (beynunet-i suğra) ile üçüncü boşanma (beynunet-i kübra) kurallarını ayette¹⁹⁸belirtmiştir.

Koca eşinden talak dışında Zihâr, İlâ, Hulu' gibi yollarla da ayrılabilmiştir.¹⁹⁹

Cahiliye toplumunda zihâr, kocanın karısıyla cinsel beraberlik yaşamaktan uzaklaşıp “Sen bana anamın sırtı gibisin” benzeri ağır sözlerle onu mahrem bir yakınına benzeterek boşamasıdır.²⁰⁰

İlâ ile boşama ise kocanın karısına bir ya da iki yıl boyunca cinsel açıdan yaklaşmamaya yemin ederek süre dolduğunda boşamasıdır. Ancak koca yemin süresinin bitimine yakın yeminini yenileyerek kadınla olan evlilik bağına devam ettirmiş, böylece karısını boşamadığı için ona belirsizlik yaşatmıştır. Bu düzensizlik kadını normal bir evlilik hayatından mahrum etmiştir.²⁰¹

Hulu' yoluyla boşamada ise kadın kocasına kendine ait olan mehrinden veya malından vererek onu boşamaya razı etmiştir.²⁰² Bu toplumda erkekler geçimsizlik çıkararak karısını böyle bir boşamaya mecbur bırakmış ve bu boşamadan mali kazanç elde etmek istemiştir.²⁰³

Görüldüğü üzere koca, karısını çeşitli şekillerde boşamıştır. Ancak kadının yeniden evlenmesi için belli bir süre beklemesi gerekmiştir. Bir yıl olarak uygulanan bekleme süresi bazı kaynaklarda iddet²⁰⁴ bazı kaynaklarda ise ihdâd²⁰⁵ olarak isimlendirilmiştir. Bununla birlikte kaynaklarda genel olarak kadınların bekleme süresi boyunca koku sürmek, gösterişli giyinmek gibi hoş gösteren davranışlardan uzaklaşarak

¹⁹⁸ “Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.” Kur'an-ı Kerim, Bakara 2:229; “İkincisinden sonra koca eşini bir daha boşarsa bundan sonra kadın boşayandan başka bir kocayla evlenmedikçe ona helal olmaz. İkinci koca da onu boşarsa birinci kocası bu kadının Allah'ın kurallarına riayet edecekleri kanaatine varırlarsa tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.” (Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/230).

¹⁹⁹ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 44,45; Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 70.

²⁰⁰ Ali, *el-Mufaşşal*, 222; Hasan Görgülü, Cahiliye Devrinde Boşanma çeşitleri”, 114; Mustafa Öztürk, “Kur'an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı”, 80; Ahmet Yaman, “Zihar” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/387.

²⁰¹ Hamdi Döndüren, “İlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/61; Ali, *el-Mufaşşal*, 223; Öztürk, “Kur'an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı”, 82.

²⁰² Ali, *el-Mufaşşal*, 224; Mustafa Öztürk, “Kur'an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı”, 84.

²⁰³ Ali, *el-Mufaşşal*, 224; Mustafa Öztürk, “Kur'an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı”, 84.

²⁰⁴ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 45; Yıldırım, *Cahiliye Toplumunda Kureş Kadını*, 72,73.

²⁰⁵ Ali, *el-Mufaşşal*, 229; Mustafa Öztürk, “Kur'an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı”, 86.

yas tuttuğunu ifade edilmiştir.²⁰⁶ Bununla birlikte bazı kesim kadınlar, bu yas süresine dikkat etmemiş ve hamileliğini gizleyerek yeniden evlenmiştir.²⁰⁷ İslam hukuku bu durumu Bakara suresi 228. ayetine²⁰⁸ dayandırarak helal olmayan bir davranış olarak açıklamıştır.

Belirttiğimiz üzere kadın, boşanmadan sonra iddet beklemiş ancak koca bu süreçte nafaka vermemiştir.²⁰⁹

Bütün bu anlatılanlar cahiliye döneminde kadının değersizleştirildiğini ve ona ikinci sınıf insan muamelesi yapıldığını göstermiştir. Koca bu dönemde iyi niyetten uzak ve fevri davranışlarıyla evlilik bütünlüğü bozmuş ayrıca kadının iddet süresini amacı dışında kullanarak kadına maddi ve manevi zorluklar yaşatmıştır.

1.3. Günümüz Hukuk Sistemlerinde Nafaka

Günümüzde çok çeşitli hukuk sistemleri bulunmuş ve her hukuk sistemi kendi içinde bir yapıya sahip olmuştur. Bu yapı, tarihin ve medeniyetlerin gelişiminden etkilenmiştir.²¹⁰

Bu çeşitli hukuk sistemlerinden biri olan modern batı hukuku, aile merkezli politikalar geliştirmiştir.²¹¹ Dolayısıyla batı hukuku, öncelikle evlilik birliğini korumaya ve desteklemeye yönelik daha sonra da eşlerin boşanmasıyla ortaya çıkacak mağduriyetlerin engellenmesi amacıyla özellikle de nafaka yükümlülüğünü merkeze alan politikalar çerçevesinde kanunlar ve uygulamalar yapmıştır. Bu hukuktan etkilenen diğer medeniyetler de aynı yolu takip etmişlerdir.

²⁰⁶ Ali, *el-Mufasssal*, 229; Mustafa Öztürk, “Kur’an Hükümlerinin Tarihsel ve yerel Bağlamı”, 86.

²⁰⁷ Taberî, *el-Câmiu'l-Beyân*, IV, 111.

²⁰⁸ “Boşanan Kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç adet süresince beklerler. Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa Allah’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz.” (Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/228).

²⁰⁹ Ali, *el-Mufasssal*, 230.

²¹⁰ Canan Ruhi, Ahmet Cemal Ruhi, *Nafaka Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 127.

²¹¹ Necmettin Turinay, “Sunuş”, içinde *Aile Politikaları-Karşılaştırmalı Ülkeler Panoraması*-, editör: C. Doğan vd., (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991), iv.

1.3.1. Türkiye Cumhuriyeti Türk Medeni Kanunu’nda Nafaka

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sının 41. maddesinde Türk toplumunun temeli, aileye ve eşler arası eşitliğe dayandırılmaktadır.²¹²

Türk Medeni Kanunu’nda aile, evlilik birliğiyle meydana gelmekte ve bu birlikteliğin sonucunda ortaya çıkan sorumlulukları eşler beraberce üstlenmektedirler.²¹³ Ayrıca bu kanunda aile, tek eşliliğe dayandırılmakta ve ikinci evlilik batıl kabul edilmektedir.²¹⁴

Türk Medeni Kanunu’nda boşanma sebeplerine geldiğimizde eşlerden biri, zina, hayata kast, küçük düşürücü suç işleme, terk edilmiş olma ve evlilik birliğinin temelden sarsılması gibi sebeplere dayanarak boşanma davası açabilmekte ve hâkim kararıyla boşanılabilmektedir.²¹⁵

Evlilik birliğini bozan davranışlardan biri olan zinanın tanımı kanunda belirtilmemiştir. Ancak genel bir tanımlama kaynaklarda bulunmaktadır. Zina; kişinin eşi dışındaki biriyle kendi rızasıyla cinsi münasebet kurmasıdır. Buna göre kanunda eşin bu fiili boşanma sebebi göstererek boşanabileceği belirtilmektedir. Ancak zina eyleminin üzerinden beş yıl geçmesi veya eşin affetmesi durumunda boşanma davası açılamamaktadır.²¹⁶

Eşin hayatına kastetmek, pek kötü veya onur kırıcı davranışlarda bulunmak da evlilik birliğini bozan davranışlardandır. Hayata kastetmeye, öldürmeye teşebbüs ya da intihara teşvik etme fiilleri girmektedir. Pek fena muamele ise; vücuda yönelik her türlü saldırıyı kapsamaktadır. Eşini dövmek fiili bu duruma örnek oluşturmaktadır. Onur kırıcı davranış ise küçük düşürücü hakaretlerin hepsini ifade etmektedir. Eşlerden biri affetmesi

²¹² “Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.” Mustafa Dural, Tufan Öğüz, Mustafa Alper Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku Cilt III*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 20169, 2; Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 19.

²¹³ “Evlenmeyle birlikte evlilik birliği kurulmuş olur. Eşler evlilik birliğinin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler. Eşler birlikte yaşamak, birbirlerine sadık kalmak ve yardımcı olmakla yükümlüdürler.” Türk Medeni Kanun m.185 Ruhi, *Nafaka Hukuku*,20.

²¹⁴ “Eşlerden birinin evlenme sırasında evli bulunması mutlak butlanla batıldır.” Türk Medeni Kanun m.145/1 Dural, Öğüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 8.

²¹⁵ Dural, Öğüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 103.

²¹⁶ “Eşlerden biri zina ederse, diğer eş boşanma davası açabilir. Dava hakkı olan eşin boşanma sebebini öğrenmesinden başlayarak altı ay ve her hâlde zina eyleminin üzerinden beş yıl geçmekle dava hakkı düşer. Affeden tarafın dava hakkı yoktur.” Türk Medeni Kanun m.161. Dural, Öğüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 106.

veya bu davranışların üzerinden beş yıllık bir zaman aşımının bulunması durumunda boşanma davası açılmamaktadır.²¹⁷

Küçük düşürücü suç işleme ise dolandırıcılık gibi eşlerin birlikte yaşamasını çekilmez hale getiren fiilleri ifade etmektedir. Haysiyetsiz hayat sürmeye geldiğimizde ise bu davranışa eşin kumarbazlık yapması örnek verilmektedir. Ayrıca her iki durumda eşin dava açabilmesi için belirli bir zamanaşımı bulunmamaktadır.²¹⁸

Terk edilmiş olma durumu ise eşin kasti olarak evlilik birliğinin getirdiği görevleri yapmamasını, en az altı aydan fazla evden uzaklaşmasını ve ihtara rağmen dönmemesini kapsamaktadır. Ancak eş, bu ihtardan sonra iki ayın geçmesiyle boşanma davası açabilmektedir.²¹⁹

Evlilik birliği esnasında eşlerden birinin akıl hastalığının bulunması durumunda ise bu hastalığın düzelemeyeceğinin sağlık raporuyla belirlenmesi gerekmektedir. Daha sonra hâkim, diğer eşin hayatının çekilmez hale geldiği belirterek boşanma kararı verilebilmektedir.²²⁰

Evlilik birliğinin temelden sarsılması ise halk arasında bilinen şiddetli geçimsizliği ifade etmektedir. Bu durumda taraflar, eşlerden birinin veya her ikisinin ağır

²¹⁷ “Eşlerden her biri diğeri tarafından hayatına kastedilmesi veya kendisine pek kötü davranılması ya da ağır derecede onur kırıcı bir davranışta bulunması sebebiyle boşanma davası açabilir. Dava hakkı olan eşin boşanma sebebini öğrenmesinden başlayarak altı ay ve her hâlde bu sebebinin doğumunun üzerinden beş yıl geçmekle dava hakkı düşer. Affeden tarafın dava hakkı yoktur.” TMK m. 162 Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 107,109.

²¹⁸ “Eşlerden biri küçük düşürücü bir suç işler veya haysiyetsiz bir hayat sürer ve bu sebeplerden ötürü onunla birlikte yaşaması diğer eşten beklenmezse, bu eş her zaman boşanma davası açabilir.” Türk Medeni Kanunu m.163. Dural, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 109,110.

²¹⁹ “Eşlerden biri evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemek maksadıyla diğeri terk ettiği veya haklı bir sebep olmadan ortak konuta dönmediği takdirde, ayrılık en az altı ay sürmüş ve bu durum devam etmekte ve istem üzerine hâkim veya noter tarafından yapılan ihtar sonuçsuz kalmış ise, terk edilen eş boşanma davası açabilir. Diğeri ortak konutu terk etmeye zorlayan veya haklı bir sebep olmaksızın ortak konuta dönmelerini engelleyen eş de terk etmiş sayılır. Davaya haklı olan eşin istemi üzerine hâkim veya noter esası incelemeyen yapacağı ihtar da terk eden eşe iki ay içinde ortak konuta dönmeleri gerektiği ve dönmemesi halinde doğacak sonuçlar hakkında uyarıda bulunur. Bu ihtar gerektiğinde ilân yoluyla yapılır. Ancak boşanma davası açmak için belirli sürenin dördüncü ayı bitmedikçe ihtar isteminde bulunulamaz ve ihtardan sonra iki ay geçmedikçe dava açılmaz.” Türk Medeni Kanun m.164 Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 110-113.

²²⁰ “Eşlerden biri akıl hastası olup da bu yüzden ortak hayat diğer eş için çekilmez hâle gelirse, hastalığın geçmesine olanak bulunmadığı resmî sağlık kurulu raporuyla tespit edilmek koşuluyla bu eş boşanma davası açabilir.” TMK m. 165 Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 114-115.

kusurlu olduğunu ve artık ortak hayatın sürdürmenin kendilerinden beklenemeyeceğini belirterek boşanma davası açılabilir. ²²¹

Türk Medeni Kanunu'nda boşandıktan sonra yoksulluğa düşecek tarafı korumak amacıyla diğer eşe “yoksulluk nafakası” adı altında maddi yükümlülük getirilmiştir. Bu nafaka eski medeni kanunda en fazla “bir yıl süreyle” olabileceği şeklinde düzenlenmiştir. ²²² Daha sonra ise nafaka süresinde değişikliğe gidilerek, yeni medeni kanunda “süresiz olarak” ifade edilmiştir. ²²³

Bu medeni kanunda eşin yoksulluk nafakasını alması şartlara bağlanmaktadır. Bu şartlardan birincisi eşin boşanmayla geçimini sağlayamayacak duruma düşmesi ve oluşan yoksulluk halinin kumar ya da dolandırıcılık gibi kendi hatasından dolayı olmamasıdır. Ayrıca Türk Medeni Kanunu'nda yoksulluk tanımlanmasa da Yargıtay Genel Kurul kararıyla yargısal kurala bağlanmıştır. ²²⁴ Bu kurala göre yoksul kabul edilen eşe yoksulluk nafakası verilebilmektedir.

İkinci şart ise nafakayı alacak eşin kusurunun diğer eş kadar veya daha az kusurlu olmasıdır. ²²⁵ Böylece medeni kanunda nafaka hükmü kusurlu fiilden etkilenmektedir.

²²¹ Evlilik birliği, ortak hayatı sürmeleri kendilerinden beklenmeyecek derecede temelden sarsılmış olursa, eşlerden her biri boşanma davası açabilir.

Yukarıdaki fıkrada belirtilen hallerde davacının kusuru daha ağır ise davalının açılan davaya itiraz hakkı vardır. Bununla beraber bu itiraz hakkın kötüye kullanılması niteliğinde ise ve evlilik birliğinin devamında davalı ve çocuklar bakımından korunmaya değer bir yarar kalmamışsa boşanmaya karar verilebilir. Evlilik birliği en az bir yıl sürmüş ise, eşlerin birlikte başvurusu ya da eşin diğerinin davasını kabul etmesi halinde, evlilik birliği temelden sarsılmış sayılır. Bu halde boşanma kararı verilebilmesi için hâkimin tarafları bizzat dinleyerek iradelerinin serbestçe açıklandığına kanaat getirmesi ve boşanmanın mali sonuçları ile çocukların durumu hususunda taraflarca kabul edilecek düzenlemeyi uygun bulması şarttır. Hâkim tarafların ve çocukların menfaatini göz önünde tutarak bu anlaşmada gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir. Bu değişikliklerin taraflarca da kabulü halinde boşanmaya hükmolunur. Bu halde tarafların ikrarlarının hâkimi bağlamayacağı hükmü uygulanmaz. Boşanma sebeplerinden herhangi biriyle açılmış bulunan davanın reddine karar verilmesi ve bu kararın kesinleştiği tarihten başlayarak üç yıl geçmesi halinde her ne sebeple olursa olsun ortak hayat kurulamamışsa evlilik birliği temelden sarsılmış sayılır ve eşlerden birinin istemi üzerine boşanmaya karar verilir.” Türk Medeni Kanun m. 166 Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 116-123.

²²² “Kabahatsiz olan karı yahut koca boşanma neticesi olarak büyük bir yoksulluğa düşerse diğeri boşanmaya sebebiyet vermemiş olsa dahi kudreti ile münasip bir surette bir sene müddetle nafaka itinasına mahkûm edilebilir.” 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi, m. 144 Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 43.

²²³ “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek olan eşin kusuru daha ağır olmamak koşuluyla, geçimi için diğer eşten mali gücü oranında süresiz olarak yoksulluk nafakası isteyebilir. Nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz.” 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK) m.175 Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 148; Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 43.

²²⁴ “Yeme, giyinme, barınma, sağlık, ulaşım, kültür, eğitim” gibi bireyin maddi varlığını geliştirmek için zorunlu ve gerekli görülen harcamaları karşılayacak düzeyde geliri olmayanların “yoksul” kabul edilmesi gerektiği benimsenmiştir. 07.10.1998 ve 1998/2-656 E., 688 K.; 16.05.2007 tarih ve 2007/2-275 E., 275 K.; 11.03.2009 tarih ve 2009/2-73, 2009/118 K. Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 43-44.

²²⁵ Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku Cilt III*, 149; Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 47.

Üçüncü şart ise yoksulluk nafakasının eşin ödeme gücü oranında ve diğer eşin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bir miktarda olmasıdır.²²⁶ Bu kriterler göz önünde tutularak nafaka miktarı iki yolla belirlenmektedir. Birinci yol, tarafların anlaştığı bir nafaka miktarını hâkimin onaylamasıdır. İkinci yol ise tarafların anlaşamadığı nafaka miktarında hâkimin takdirde bulunmasıdır. Belirtilen iki yoldan biriyle belirlenen nafaka miktarında daha sonra artırma veya azaltma yapılabilmektedir. Ayrıca nafaka yükümlüsünün ödeme imkânının bulunmaması halinde nafaka yükümlüsüne yoksulluk nafakası hükmedilmemektedir.²²⁷

Dördüncü şart ise boşanmayla yoksulluğa düşecek tarafın yoksulluk nafakası için talepte bulunmasıdır. Bununla birlikte eş nafaka talebini, boşanma davası sırasında belirtebileceği gibi boşandıktan sonra bir yıl içinde nafaka davası açarak da bu talepte bulunabilmektedir.²²⁸ Ayrıca yoksulluk nafakasını isteme hakkı eşlerden her ikisine de eşitlik kuralına uygun olarak tanınabilmektedir.²²⁹

Beşinci şart ise yoksulluk nafakasının nafaka yükümlüsü eşten süresiz olarak istenebilmesidir. Ancak eşlerden birinin ölmesi gibi bir durumun gerçekleşmesi halinde nafaka alacağı sonlanabilmektedir.²³⁰

Türk Medeni Kanunu'nda yoksulluk nafakasının ödenme şekline geldiğimizde ise bu kanuna göre yoksulluk nafakası toptan veya irat biçiminde olmak üzere iki şekilde ödenebilmektedir. Nafakanın toptan ödenmesi durumunda nafaka, sosyal ve ekonomik şartların değişmesinden etkilenmemektedir. Nafakanın irat biçiminde ödenmesi durumunda ise nafaka, sosyal ve ekonomik şartların değişmesinden etkilenebilmektedir.²³¹

Türk medeni Kanunu'nda süresiz nafakanın bulunması nafaka yükümlüsüne bitmeyen bir borç yüklemekte ve kişilerde evlilik konusunda tedirginlik oluşturmaktadır.

²²⁶ Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku Cilt III*, 149; Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 48.

²²⁷ Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 55-56.

²²⁸ Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 148,149; Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 50,51.

²²⁹ Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 149.

²³⁰ Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 150; Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 48.

²³¹ Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 56.

Ayrıca süresiz nafaka uygulaması, yeniden evlenen nafaka yükümlüsü eşin aile yuvasında huzursuzluklar çıkmasına neden olmaktadır.²³²

Bütün bunlardan yola çıkarak Türk Medeni Kanunu’nda nafaka ödeme süresinin evlilik süresine bakılmaksızın ömür boyu olması, nafaka alacaklısına bir an önce kendi ihtiyaçlarını karşılayacak duruma gelmesi yönünde teşvik edilmemesi gibi eksiklerin bulunduğu ve belirtilen eksiklerin giderilerek güncellenmesi gerektiği düşünülmektedir.

1.3.2. İsviçre’de Nafaka

İsviçre’de medeni kanun Zivilgesetzbuch (ZGB) adıyla 1912 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²³³ 2000 yılında süresiz nafaka uygulamasından vazgeçilerek evlilik süresini kıstas alan bir nafaka anlayışına geçilmiştir.²³⁴

İsviçre Medeni Kanun’da nafakayla ilgili hüküm “evlilik sonrası katkı”²³⁵ veya “boşanma sonrası nafaka”²³⁶ olarak adlandırılmıştır.

Bu kanuna göre eşlerden her biri nafakayla yükümlü olabilmektedir. Ancak nafaka, geçimini sağlayabilecek miktarda muhtaçlık durumu kalkana kadar sürmektedir.²³⁷

İsviçre Medeni Kanunu’nda nafakanın süresi ve miktarına geldiğimizde süre ve miktarla ilgili bazı faktörler²³⁸ göz önünde bulundurulmaktadır.

²³² Abdülkadir, Tekin, *İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Mali Hakları (Nafaka, Mesken ve Miras Hakları)*, (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2020), 135-138.

²³³ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 442.

²³⁴ Yalçın Tosun, “Türk ve İsviçre Hukukunda Yoksulluk Nafakasının ve Doğurduğu Hukuki Sorunların İncelenmesi”, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10/129-130 (2015): 57.

²³⁵ Mustafa Şahin, “Türk-İsviçre Medeni Kanunlarına Göre Evlilik Sonrası Katkının (Yoksulluk Nafakasının) Şartları, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21/3 (2017): 78.

²³⁶ Yalçın Tosun, “Türk ve İsviçre Hukuku”, 57.

²³⁷ “Boşanan eşlerden birinin yeterli miktardaki emeklilik gelirin e rağmen bile geçimini sağlaması beklenmiyorsa diğ er eş uygun bir miktar ödemek zorundadır.” 125. maddenin 1. fıkrası. Yalçın Tosun, “Türk ve İsviçre Hukuku”, 57,58; Kübra Yıldız, “Türk ve İsviçre Hukukunda Karşılaştırmalı Olarak Yoksulluk Nafakası” (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2022), 41.

²³⁸ Evlilik birliğı içerisindeki görev dağılımı, evlilik süresi, eşlerin evlilik süresindeki yaşam seviyeleri, eşlerin yaşları ve sağlık durumları, eşlerin gelirleri ve malvarlıkları, çocukların bakım yükleri ve süresi, eşlerin meslekleri ve kazanç perspektifleri ile nafakadan faydalanılacak eşin olası iş e yerleştirilme masrafları, hastalık, yaşlılık ve benzeri sigorta gelirleri şeklinde sayılmıştır. Yalçın Tosun, “Türk ve İsviçre Hukuku”, 58; Mustafa Şahin, “Türk-İsviçre Medeni Kanunları”, 92-101.

Buna göre kanunda özellikle eşlerin gelir seviyesi, yaşam kalitesi, çocuk sayısı nafaka miktarını tayin etmede etkili olurken evlilik süresi, çocuğun bakım süresi gibi faktörler de nafakanın süresini belirlemektedir.²³⁹

Kanunda nafakanın kime verileceği meselesine gelindiğinde ise nafaka alacaklısı hakkında genel kural bulunmaktadır. Genel kurala göre nafaka, eşlerin kusur durumuna bakılmaksızın istisnai durumlar²⁴⁰ dışında ihtiyaç sahibi eşe verilmektedir.²⁴¹

1.3.3. Almanya’da Nafaka

Almanya anayasasının 6.maddesinde ailenin, devletin özel koruması altına alınacak kadar önemli olduğundan bahsedilmiştir. Bu anayasa maddesine binaen Anneyi Koruma Kanunu, Çocuk Parası Kanunu gibi aileyi destekleyen ve koruyan birçok düzenleme yapılmıştır.²⁴²

Eski Alman hukuku temelini Roma Hukukundan almıştır.²⁴³ Daha sonra 1900 yılında Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) adında yeni bir medeni kanunun çıkarılmıştır.²⁴⁴

Bu kanunun ilgili maddesinde ²⁴⁵ “eşlerden biri” ifadesi bulunmakta ve böylece her iki eşin de nafakayla yükümlü olabileceği yer almaktadır. Bu ibarenin devamında ise geçimini sağlayamayan eşe nafaka verileceğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Alman Medeni Kanunu’nda boşanmış eşin geçimini sağlaması öncelikli bir durumdur. Böylece boşanmış eş çalıştırılmaya teşvik edilmektedir. Ancak eşin kendi geçimini sağlamayı olanaksızlaştıran durumlar da bulunmaktadır. Bu durumlar şöyle sıralanmaktadır:²⁴⁶

-Ortak bir çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi.

²³⁹ Yalçın Tosun, “Türk ve İsviçre Hukuku”, 67; Mustafa Şahin, “Türk-İsviçre Medeni Kanunları”, 94.

²⁴⁰ “Aileye karşı yükümlülükleri ağır bir biçimde ihmal etmek, içinde bulunduğu ihtiyaç durumunun bilerek artmasına sebep olmak, nafaka borçlusu ya da yakınlarından birine ciddi bir suç işlemek. Yalçın Tosun, “Türk ve İsviçre Hukuku”, 59; Mustafa Şahin, “Türk-İsviçre Medeni Kanunları”, 102.

²⁴¹ Yalçın Tosun, “Türk ve İsviçre Hukuku”, 58; Mustafa Şahin, “Türk-İsviçre Medeni Kanunları”, 102.

²⁴² Lütfullah Karaman, Hans-Peter Pajouk, “Batı Almanya” içinde *Aile Politikaları-Karşılaştırılmalı Ülkeler Panoraması*-, editör: C. Doğan vd., (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991), 79,80.

²⁴³ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 425.

²⁴⁴ Coşkun Üçok, “Alman Hukukunun Tarihi Gelişmesine Bir Bakış” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/1 (1950): 320.

²⁴⁵ Boşanma sonrasında eşlerden biri kendi nafakasını sağlayamayacak durumda ise aşağıdaki hükümlere göre diğer eşten nafaka isteme hakkına sahiptir 1569. madde. Kurt Rebmann, *Münchener Kommentar Bürgerliches Gesetzbuch-Familienrecht*, (München: C.H. Beck’she Verlagsbuchhandlung, 1978), 724.

²⁴⁶ Haluk Burcuoğlu, Alman Hukukunda Yeni Boşanma Sistemi ve Sistem Işığında Türk Boşanma Hukukuna Bazı Öneriler, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 48/1-4 (2011): 130,131.

- Yaşlılık.
- Hastalık veya başka bir illet.
- Kazanç getirici uygun bir iş ²⁴⁷ bulamama.
- Evlilik sırasında kesintiye uğramış olan eğitimi yeniden başlatmış olması.
- Diğer önemli nedenler.²⁴⁸

Alman Medeni Kanunu'nda nafaka miktarı ise evlilikteki yaşam düzeyinden etkilenmekte ve bu miktar yaşamın gereklerini kapsamaktadır. Nafakanın süresine geldiğimizde ise kanunda geliri ve mal varlığı yeten eş, muhtaç durumdaki eşe geçimini sağlayana kadar nafaka ödemekle sorumlu tutulmaktadır.²⁴⁹

Ayrıca bu kanunda nafakanın ödenme şekli de belirtilmektedir. Buna göre nafaka ödemesinde aylık ödemeler esas olmakla birlikte bazı durumlarda toptan ödeme de yapılabilmektedir.²⁵⁰

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Alman Medeni Kanunu'nda boşanma sonrasında eşlerin bir an önce ihtiyaçlarını giderecek kazanç sağlayıcı faaliyette bulunmaları istenmekte ve bu durum teşvik edilmektedir.

1.3.4. Fransa'da Nafaka

Napolyon kanunu olarak da bilinen Fransız Medeni Kanun'u 1804 yılında ilan edilmiştir.²⁵¹ Daha sonra bu kanun 1975 yılında köklü değişimlere uğramıştır.²⁵²

Fransız Medeni Kanunu'nda nafaka ödeneği "telafi ödeneği" olarak ifade edilmiştir.²⁵³

²⁴⁷ Alman Hukukunda uygun işin tanımı da yapılmıştır: "Boşanmış eşin eğitimi, yetenekleri, yaşı, sağlık durumu ve evlilikteki yaşam düzeyine uygun bir faaliyet." Haluk Burcuoğlu, "Alman Hukukunda Yeni Boşanma Sistemleri", 131.

²⁴⁸ Örneğin; evliliğin başarısızlığa uğramasında sonra diğer eşin işlerinden yakınlarına örnek bir şekilde bakma evlilik süresince önemli parasal fedakârlıklar yapmış olma. Haluk Burcuoğlu, "Alman Hukukunda Yeni Boşanma Sistemleri", 131.

²⁴⁹ Bu gerekliliklere; varlığını sürdürebilme için gerekli olan olanlar, hastalık sigortası masrafları, yaşlılık, meslek ve kazanç yeteneksizliği sigortası masrafları, eğitim için gerekli olan masraflar girer. Haluk Burcuoğlu, "Alman Hukukunda Yeni Boşanma Sistemleri", 131.

²⁵⁰ Haluk Burcuoğlu, "Alman Hukukunda Yeni Boşanma Sistemleri", 131.

²⁵¹ Pınar Altınok Ormancı, "Fransız Boşanma Hukuku Revizyonunun Getirdikleri: Türk Hukukunda Olası Bir Revizyon İçin Değerlendirmeler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 71/4 (2022): 1432.

²⁵² Pınar Altınok Ormancı, "Fransız Boşanma Hukuku", 1433.

²⁵³ Pınar Altınok Ormancı, "Fransız Boşanma Hukuku", 1442.

Telafi ödeneği tek seferde karşı tarafa yapılan bir ödemedir. Ancak eşin maddi gücü, telafi ödeneğini tek seferde ödemeye imkân vermiyorsa bu ödenek parça parça da ödenebilmektedir. Telafi ödeneğinin amacı boşanan eşlerin kusuruna bakılmaksızın hâkim kararıyla hayat koşullarını eşitlemektir.²⁵⁴

Telafi ödeneğinin miktarı ise nafakayı ödeyen eşin maddi imkânları, nafakayı alan eşin ihtiyaçları ve evlilik süresi gibi kriterler ışığında hâkim tarafından belirlenmektedir. Bunun yanında anlaşmaları halinde eşler de nafakanın miktarını kendi aralarında tayin edebilmektedirler.²⁵⁵

Görüldüğü üzere Fransız Medeni Kanun'da boşanma kesin bir ayrılık sayılmakta ve eşlerin eşit maddi imkânlarla boşanıp geçimlerini sağlamaları beklenmektedir.

1.3.5. İngiltere'de Nafaka

İngiliz hukuku için Common Law²⁵⁶ İngiliz Medeni hukuku için de İngiliz Civil Law tabiri kullanılmaktadır.²⁵⁷

İngiliz aile hukukunda boşanmayla ilgili gelişmeler 1857-1858'te çıkarılan kanunlarla başlamış 1923'te de bu kanunlar yenilenerek kadınlar ve erkekler eşit boşanma sebeplerine sahip olmuşlardır. 1973'te ise Evlilik Nedenleri Yasasıyla kadınların boşanma konusundaki hakları arttırılmıştır.²⁵⁸

Bu haklarla birlikte kadınlar boşanmadan sonra çeşitli mali haklar elde etmişlerdir. Bunların en önemlisi 1857 tarihli kanunda yer alan kocanın boşanma sonrasında nafaka yükümlüsü oluşudur.²⁵⁹

²⁵⁴ Brigitte Ecolivet, B. Herzog, "The New French Divorce Law", *The International Lawyer*, 11/3 (1977): 491,492; Ormancı, "Fransız Boşanma Hukuku", 1442-1443.

²⁵⁵ Fransa Cumhuriyeti, "Medeni Kanun" (08.06.2023) <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA000006165474>.

²⁵⁶ Edward Jenks, "İngiliz Hukuku Hakkında Genel Bilgiler", çev: Mukbil Özyörük, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/1 (1950), 48,49; Haluk Songur, "İslam Hukuku ve İngiliz Hukuku Mukayesesi Üzerine-Hukuk Tarihi Bakımından Bir Deneme-", editör: Fethi Gedikli, içinde *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, (İstanbul: XII Levha 2014), 651.

²⁵⁷ Edward Jenks, "English Civil Law", *Harvard Law Review*, 30/1 (1916), 1.

²⁵⁸ Shanley Mary Lyndon, "One Must Ride Behind: Married Women's Rights and the Divorce Act of 1857", *Victorian Studies*, 25/3 (1982), 356; M.D.A. Freeman, "Marriage and Divorce in England", *Family Law Quarterly*, 29/3 (1995), 549,550.

²⁵⁹ Şebnem Gülfidan, "İngiltere'de Aile" içinde *Aile Politikaları-Karşılaştırmalı Ülkeler Panoraması*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991), 184.

İngiltere’de daha sonra bu nafaka yükümlülüğü her iki eşe tanınmıştır. Geçimini sağlayamayan eşe verilen nafakanın miktarını ve süresini ise geniş yetkilere sahip hâkimler belirlemektedir.²⁶⁰

Anlatılanlar göstermektedir ki İngiltere’de hâkimlere geniş yetkiler verildiği için boşanma davalarında hâkimin takdiri belirleyici olmaktadır.

1.3.6. Amerika Birleşik Devletleri’nde Nafaka

Amerika’da pek çok eyalet sistemi bulunduğu için her eyaletin kendi kanunları bulunmaktadır. Bu eyaletlerin boşanmayla ilgili yasalarına baktığımızda Colorado eyaletinde 1970 yılında UMDA olarak da Evlilik ve Boşanma Yasası çıkarıldığı görülmektedir. UMDA yasasına göre belirli şartları taşıyan her iki eş nafaka yükümlüsü olabilmektedir.²⁶¹

Bu yasanın ilgili maddesinde ²⁶² kusurlu fiil dikkate alınmaksızın nafaka talep eden eşin geçimini sağlayabilecek işinin ve mal varlığının bulunmaması ve nafakayı mahkemeye başvurarak talep etmesi gibi şartlar yer almaktadır. Böylece mahkemenin uyguladığı şartlar dahilinde hâkim tarafından adalet düşüncesi çerçevesinde nafakanın miktarı ve süresi takdir edilmektedir.²⁶³

Florida şehrinde Yasama meclisinde 2010 yılında “sürelî nafaka” adıyla yeni bir nafaka türüyle ilgili kanun çıkarılmıştır. Bu durumun sonucunda nafaka süresinin evlilik süresi kadar olması gerektiği belirlenmiştir.²⁶⁴

Massachusetts eyaletinde ise 2011 yılında nafaka ödemelerini formülleştiren Nafaka Reform Yasası çıkarılmıştır. Bu yasaya göre nafaka; genel nafaka, tedavi nafakası ve geri ödeme nafakası olarak farklı türlere ayrılmaktadır. Genel nafakada, nafaka süresi

²⁶⁰ “Birleşik Krallıkta Eş Nafakası” (15.05.2023) https://blanchardslaw.co.uk/services/financial-issues/spousal-maintenance/?gclid=Cj0KCQjwslejBhDOARIsaANYqkD3AXuEMYAMpGvcDc_uwv0f67i4ulmbaokJ0mhGdoB-HQ_jlk1vkaALw_wcB ; “Nafaka” (15.05.2023) <https://www.divorce.co.uk/your-finances/alimony> .

²⁶¹ W.Laura Morgan, “A Nationwide Review of Alimony Legislation 2007-2016”, *Family Law Qartely*, 51/1 (2017): 41.

²⁶² Mahkeme, eşlerden herhangi biri için yalnızca eğer nakafaka talep eden eşin aşağıdaki şartları sağladığını tespit ederse nafakaya hükmedebilir: 1) makul ihtiyaçlarını sağlayacak mal varlığına sahip değilse ve 2) uygun bir istihdam ile kendi kendisine bakma imkânı yoksa...Nafaka evlilik içi kusurlu davranışlar dikkate alınmaksızın mahkemenin adil gördüğü sürelerde ve miktarlarda olacaktır...” Ellman, *Nafaka Teorisi*, 3.

²⁶³ Ellman, *Nafaka Teorisi*, 3.

²⁶⁴ W. Laura Morgan, “A Nationwide Review of Alimony Legislation”, 44.

ve miktarı evliliğin kısa, orta ve uzun süreli olmasına göre değişmektedir. Kısa süreli evliliklerde hâkim kararıyla nafaka süresi evlilik süresi kadar olmakta ve nafaka miktarı da bu süreyle orantılı bir şekilde belirlenmektedir. Orta ve uzun süreli evliliklerde ise hâkim tarafından nafaka miktarı; evlilik süresi ve kişinin geliriyle orantılı tutulmakta nafaka süresi ise süresiz olarak tayin edilmektedir. Tedavi edici nafaka olarak da adlandırılan iyileştirici nafaka ise kısa süreli evliliklerde hâkim tarafından eşe ihtiyaçlarını karşılayamaması halinde verilmektedir. Geri ödeme nafakasına geldiğimizde ise farklı bir uygulama bulunmakta kişi, evlilik esnasında verdiği mal ya da parayı boşanma sonrasında geri almaktadır.²⁶⁵

Bu eyalette nafakayı veren eş ölürse, emekli olursa veya gelir seviyesi düşerse nafaka veren eşin yükümlülüğü son bulmaktadır.²⁶⁶

New Jersey eyaletinde ise 2014’de nafaka kanununda yapılan değişiklikle yirmi yıldan az evli kalmış eşlerin boşanmaları halinde nafakanın süresi evlilik süresini geçmemektedir. Ancak eşin küçük çocuğundan sorumlu olması veya kronik hastalığının bulunması bu süreyi uzatabilmektedir. Yirmi yıldan uzun evliliklerde ise nafaka yükümlülüğü süresiz olarak bulunmaktadır.²⁶⁷

Güney Carolina eyaletinde ise 2012 yılında nafaka reformu yapılmıştır. Massachusetts ve New Jersey’de olduğu gibi kısa süreli evliliklerde evlilik süresi, nafakanın süresini ve miktarını etkilemektedir. Uzun süreli evliliklerde ise süresiz nafaka öngörülmektedir. Bununla birlikte emeklilik ve eşlerden birinin ölümü nafakayı sonlandıran haller olarak değerlendirilmektedir.²⁶⁸

Amerika’nın en önemli eyaletlerden biri olan New York’a geldiğimizde ise bu şehirde 1980 yılında Adil Dağıtım Yasası yürürlüğe girmiştir. Bu yasada eşlerden her biri nafaka yükümlüsü olabilmektedir. Adil Dağıtım Yasasına göre hâkim eşlerin durumuna bakarak nafakanın süresini ve miktarı hakkında hüküm vermektedir. 2010 yılında çıkarılan Kararnâmede boşanma sebeplerindeki belirsizlikler giderilmiştir.²⁶⁹

²⁶⁵ W. Laura Morgan, “A Nationwide Review of Alimony Legislation”, 45-47.

²⁶⁶ W. Laura Morgan, “A Natioanwide Review of Alimony Legislation”, 45-47.

²⁶⁷ W. Laura Morgan, “A Nationdiwe Review of Alimony Legislation”, 48,49.

²⁶⁸ W. Laura Morgan, “A Nationdiwe Review of Alimony Legislation”, 49.

²⁶⁹ Elena Karabatos, A. Eric Tepper, “New York’s Spousal Maitenance Guidelines”, *Family Law Qartely*, 51/1 (2017): 51,52.

2015 yılında ise nafakayla ilgili yeni bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasada geçici nafaka ibaresi yer aldığı için nafakanın belli bir süre verileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca nafakanın süresinin belirlenmesinde evlilik süresi etkili olmaktadır. Nafakanın miktarını belirlemede ise tarafların yaşı, sağlık durumu, evlilik süresi gibi hususlar dikkate alınmaktadır.²⁷⁰

Bu ülke çapında genel olarak nafakanın süresi ve miktarı evlilik süresinden etkilenerek belirlenmiş olduğu ayrıca muhtaçlık durumuna dikkat edilerek nafaka yükümlüsü eşin mağduriyetlerini azaltmaya yönelik çabaların bulunduğu görülmektedir.

1.4. Nafaka Konusunda Uluslararası Çalışmalar

Farklı ülkelerde yaşayan eşlerin boşanma sonrasında oluşan nafaka alacakların belli kurallar çerçevesinde tahsilini sağlayan anlaşmaların temeli 1925 yılında atılmıştır. Bu amaçla milletler Cemiyeti komisyonuna Nafaka Alacaklarının Yabancı Ülkede Yerine Getirilmesi tasarısı sunulmuştur. Ancak bu tasarı kabul edilmemiştir.²⁷¹ Daha sonra yeni iki tasarı²⁷² Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi 13. oturumunda Genel Sekreteri tarafından hazırlanmıştır.²⁷³ Bu iki tasarıdan sadece Yabancı Memlekette Bulunan Kişilerden Nafaka Taleplerinin Takip Edilmesi olan tasarı Birleşmiş Milletler komisyonunca incelenmiştir. Bu tasarı 1956 yılında New York'ta düzenlenmiş konferansta ittifakla kabul edilmiş ve taraf ülkelerin onayıyla New York Sözleşmesi adıyla yürürlüğe girmiştir.²⁷⁴

Türkiye Cumhuriyeti New York sözleşmesini²⁷⁵ 1971 yılında onaylamış ve aynı yılda bu sözleşme yürürlüğe girmiştir.²⁷⁶

²⁷⁰ Elena Karabatos, A. Eric Tepper “New York’s Spousal Maintenance Guidelines”, 57-62.

²⁷¹ Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 220.

²⁷² Birinci tasarı: Yabancı memlekette nafaka taleplerinin tenfizi hakkında çok taraflı bir sözleşme, İkinci tasarı: Yabancı memlekette bulunan kişilerden nafaka taleplerinin takip edilmesi için çok taraflı bir sözleşme. Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 220-221.

²⁷³ Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 220.

²⁷⁴ Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 222.

²⁷⁵ “Nafaka Alacakların Yabancı Memleketlerde Tahsili Hakkındaki Sözleşme” Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 222

²⁷⁶ Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 222.

İKİNCİ BÖLÜM

HUKUK TARİHİ AÇISINDAN İSLAM HUKUKUNDA BOŞANMA SONRASI KOCANIN NAFKA YÜKÜMLÜLÜĞÜ

İnsan toplumsal bir varlık olduğu için kendisine, diğer varlıklara ve yaratıcısına karşı sorumlulukları vardır. Bundan dolayı sorumlu bulunduğu canlı ve cansızların nafakasını karşılamakla yükümlüdür. İslam hukuku da bu nafaka sorumluluğunu önemsemiş ve nafaka konusunu ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu bölümde boşanma sonrası kocanın nafaka yükümlülüğü ve nafakanın hukuk tarihi açısından seyri incelenecektir.²⁷⁷

2.1. İslam Hukukunda Nafaka Anlayışı

İslam hukukunda nafaka çeşitlere ayrılmıştır. Bu bölümde evliliğin bir neticesi olarak boşanma sonrasında ortaya çıkan kocanın nafaka yükümlülüğünün tanım ve çeşitleri incelenecektir. Bunun yanı sıra nafaka yükümlülüğünü meydana getiren ve düşüren durumlar ile bu nafakanın miktarı ve süresi ele alınacaktır.

2.1.1. Nafakanın İslam Hukukundaki Yeri ve Önemi

Nafaka, İslam hukukunun aile hukuku bölümünde yer aldığı için önce ailenin öneminin belirtilmesi ve dolayısıyla ailenin toplumdaki fonksiyonundan bahsedilmesi gerekmektedir.

²⁷⁷ Celal Erbay, “Nafaka”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32:282.

Aile; evlilik, süt bağı ve doğumla oluşan hısımları kapsayan yapıya denilmektedir.²⁷⁸ Daha geniş tanımda ise anne, baba ve çocukların dışında dede, nine hatta bazen aşiret ve kabilelerin dahil edildiği hısımlıklara da aile denilmektedir.²⁷⁹

Aile toplumun en küçük yapı taşıdır. Dolayısıyla toplum, bu küçük yapıyı oluşturan ailelerden bir araya gelmekte ve bu aileler toplumda önemli bir rol üstlenmektedir.²⁸⁰

Evlilikle başlayan bu aile kurumu Allah'ın iradesiyle ilk insandan bu yana var olmaktadır. Aile kurmak isteyen kişiler nikah akdiyle birbirine bağlanmakta ve bu bağ sebebiyle birtakım sorumluluklar üstlenmektedir. Bu sorumluluklardan biri de nafakadır.²⁸¹ Bu nafaka evlilik hayatı boyunca kocanın yükümlülüğünde olduğu gibi boşandıktan sonra da iddet süresince belli şartların bulunmasıyla kocanın yükümlülüğü altındadır.²⁸²

Bu nafaka, klasik fıkıh kitaplarında aile hukuku bölümünün evlenme kısmında yer almaktadır. Münâkâhat olarak isimlendirilen bu evlenme kısmı da nikâh ve talak şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Talak bölümünde ise nafaka, boşanmanın bir neticesi olarak değerlendirilmektedir.

Çağdaş fıkıh kitaplarına geldiğimizde burada aile hukuku “ahvâli-şahsiyye” olarak isimlendirilmektedir.²⁸³

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre nafaka hem klasik hem de çağdaş eserlerde büyük bir yer edinmektedir.

2.1.2. Nafakanın Tanımı ve Türleri

Nafaka kelimesi infak mastarından türetilmiştir. İnfak piyasada satılan, tükenen şey manasındadır. Nafaka ise; tasadduk edilen, harcama yapılan şeyin ismidir.²⁸⁴

²⁷⁸ Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 61.

²⁷⁹ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 125.

²⁸⁰ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013), 17.

²⁸¹ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami ve edilletuhu*, Cilt IX, (Suriye: Dâru'l-Fikr ts.), 6842.

²⁸² Celal Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası (Kitabu'n-Nafakat ve Türk Yargı Kararları ile Mukayeseli)*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 24.

²⁸³ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2:200.

²⁸⁴ Ragıb el-İsfahâni, *el-Müfredat*, 819; Ebü'l- Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr, *el- Lisânü'l-'Arap*, Cilt X, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 358.

Terim anlamı ise; kişinin beslenme ve giyim ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Daha sonra bu kavramın anlamı genişletilerek mesken ve diğer ihtiyaçlar da anlama eklenmiştir.²⁸⁵ Başka bir ifadeyle nafaka; yaşamın devamlılığını sağlayan harcamaları yapmaktır.²⁸⁶

İslam hukukunda nafaka konusu, birçok canlı ve cansızları içine alan geniş bir hukuk çerçevesini oluşturmaktadır. Bu durum diğer hukuk sistemlerinde başka kavram ve başlıklarla ele alınmakta ve bu amaçla ilgili düzenlemeler yapılmaktadır. Sosyal adalet anlayışı bu düzenlemelerden biridir. Bununla birlikte hayvan hakları ve çevreyi koruma anlayışı da bu düzenlemelere dâhil edilmektedir. Bütün bu anlayışlar İslam hukukunda var olan nafaka kavramını çağrıştırmaktadır.²⁸⁷

İslam hukukunda nafaka türleri, aile ilişkisinden doğan nafaka ve mülkiyet nafakası olarak ikiye ayrılmaktadır. Aile ilişkisinden doğan nafaka, evlilik ve hısımlık nafakası olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.²⁸⁸

Evlilik nafakası, evlilik akdiyle başlayan, evlilik süresince devam eden boşanma sonrasında ise evliliği sonlandıran duruma göre iddet süresince ödenebilen nafakadır.²⁸⁹

Hısımlık nafakası ise aralarında kan bağı bulunan yakınların nafaka sorumluluğunu kapsamaktadır.²⁹⁰

Diğer bir nafaka türü olan mülkiyet nafakasına geldiğimizde bu nafaka cansız varlıkların, hayvanların ve kölelerin nafakası olmak üzere üç kısımdan meydana gelmektedir.

Cansız varlıkların nafakası, kişisel ve toplumsal alanların kullanımı sonucu oluşan bakım ve onarım masraflarını içermektedir.²⁹¹

²⁸⁵ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 444.

²⁸⁶ Erbay, “Nafaka”, 282.

²⁸⁷ Alâüddin Ebû Bekr b. Mes’ud b. Ahmed el-Kasani, *Bedâ’i’us-sanai fî tertibi’ş-Şerâ’i’*, Cilt IV (Mısır: Dâru’l-Kitabi’l-‘Alemiyye, 1986), 15; Erbay, “Nafaka”, 282.

²⁸⁸ Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsut*, Cilt V, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1993), 180.

²⁸⁹ Erbay, “Nafaka”, 282.

²⁹⁰ Erbay, “Nafaka”, 283.

²⁹¹ Erbay, “Nafaka”, 285.

Hayvanların nafakası ise, onların ihtiyaçlarını gidermek ve bakımıyla alakalı sorumlulukları yerine getirmekten oluşmaktadır.²⁹²

Kölelerin nafakası ise kişinin kendi yaşam kalitesinde kölesinin de ihtiyaçlarını gidermesidir.²⁹³

Çalışmamızın omurgasını oluşturan ve evliliğin bir neticesi olarak doğan iddet nafakası, nafaka türleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü boşanma sonrasında iddet süresince verilen bu nafakada, kadının toplumsal hayata uyumunu ve geçimini kendi başına sağlayacak zaman tanınmaktadır.

2.1.3. Nafakanın Muhatabı ve Dayandığı Deliller

Evlilik nafakası, hür ve hazırda olan kocaya vaciptir. Dolayısıyla koca evliliğin devam ettiği dönemde nafakayla yükümlüdür. Ayrıca bu yükümlülük kocaya boşanma sonrası dönemde de birtakım şartların oluşmasıyla verilmektedir.²⁹⁴ Kocanın gaib ya da fakir olması durumlarında ise nafaka yükümlülüğüyle ilgili farklı fikirler bulunmaktadır. Cumhura göre gaib koca nafakayla yükümlüdür. Ebu Hanife göre ise bu yükümlülük ancak hâkimin hüküm vermesiyle oluşmaktadır. Fakir kocanın nafaka yükümlülüğüne gelindiğinde ise Cumhura göre fakir kocanın nafaka yükümlülüğü bulunmaktadır. Lakin Malikiler ise Cumhurdan farklı olarak fakir kocanın nafakayla yükümlü olmadığını belirtmektedirler.²⁹⁵

Bütün bu görüşlerden kocanın nafaka yükümlüsü, kadının da nafaka alacaklısı olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak Zahiriler, bu genel görüşe katılmamakta ve farklı bir görüş belirtmektedirler. Onlara göre evlilik birliği devam ederken kocanın fakir olduğu durumda karısının maddi imkânı varsa kocanın nafaka yükümlülüğü kadına geçmektedir. Onların bu görüşleri evlilik birliğine yardımcı olma düşüncesiyle örtüşmektedir.²⁹⁶

²⁹² Erbay, “Nafaka”, 284.

²⁹³ Erbay, “Nafaka”, 284.

²⁹⁴ Kasani, *Beda’i’u’s- sanai*, IV, 16; Ebû Muhammed b. Muvaffakuddîn Abdullah b. Muhammed b. Ahmed İbn Kudame, *el- Muğni*, thk. Mahmûd Abdülvehhâb Fâйд vd, (Kahire: Mektebetü’l-Kahire, 1968-1969), Cilt VIII, 195; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmi*, Cilt X, 7371.

²⁹⁵ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 448.

²⁹⁶ Erbay, *Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 35.

Zahiriler, boşanma sonrası dönemde ise bair talakta kocanın karısına karşı nafaka yükümlülüğünün bulunmadığını savunmaktadırlar.²⁹⁷ Dolayısıyla onlara göre boşanma sonrasında eşlerin birbirine karşı nafaka yükümlülüğü bulunmamaktadır.

Nafakanın dayanağı olan bazı ayetleri zikrelelim:

“Allah’ı (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar.”²⁹⁸ Bu ayetin konusu kocanın nafakayla yükümlü tutulmasıdır.²⁹⁹

“Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçüde yiyecek ve giyeceklerini sağlamakta çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur.”³⁰⁰ Bu ayetin konusu ise babanın çocuğunu emzirttiği annenin nafakasıyla yükümlü olduğudur.³⁰¹

“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın. Bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz olan Allah’a(c.c) saygısızlıktan sakının. Apaçık hâyasızlık yapmadıkça onları evlerinden çıkarmayın. Kendileri de (o evlerden) çıkmasınlar.”³⁰² Bu ayet bir sonraki ayetin öncesinde yer almaktadır. Bu ayet bir sonraki ayetle bağlantılıdır.

“O kadınları durumunuza uygun olarak kendi oturttuğunuz evde oturtun. Onların imkânlarını daraltmak yoluyla onlara zarar vermeyin. Eğer gebe iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın.”³⁰³ Bu ayetin konusu boşanan kadınların kalması gereken yer hakkındadır. Bu yer boşanma aşamasına kadar barınılan evdir. Yani daha önce kocalarıyla birlikte oturdukları ev kastedilmektedir. Bu evlerde kadınların kalma süresi belirtilmiştir. Bu süre boşanmış kadınların iddetlerinin bitimine kadar sürmektedir. Dolayısıyla bu süreçte kadınların bu evlerde kalma hakkı bulunmaktadır.³⁰⁴

²⁹⁷ Erbay, “Nafaka”, 283.

²⁹⁸ *Kur’an Yolu Meali*, hazırlayanlar: Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, (Anakara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), Nisa 4/34.

²⁹⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, sad. Sıtkı Güllü (İstanbul: Huzur Yayın Evi, 2008), 167.

³⁰⁰ (Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/233).

³⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 177.

³⁰² (Kur’an-ı Kerim, Talak 65/1).

³⁰³ (Kur’an-ı Kerim, Talak 65/6).

³⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 394.

“Varlıklı olan varlığından harcasın. Rızkı daralmış bulunan da Allah’ın kendisine vermiş olduğundan harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğiinden fazlasıyla yükümlü tutmaz.”³⁰⁵

Sünnetten delillerini de zikrederim:

“Kadınlarınıza yediğinizden yedirin. Giydiğinizden giydirin. Onları dövmeysin. Yüzlerine de vurmayın.”³⁰⁶

“Müslüman kişi ailesi için harcama yaparsa ve sevap umarsa bu ona sadaka olur.”³⁰⁷

“Eşinin malından sana ve çocuğuna yetecek kadarını al.”³⁰⁸

Zikredilen ayetlerin mealinde, kocanın boşandıktan sonra da çocuğunun annesine belli bir süre daha nafaka ödemesi gerekmektedir. Ayrıca bu nafaka, kocanın gelirini, kadının sosyal konum ve ihtiyaçlarını dikkate alan maruf ölçüsüyle belirlenmiş bir miktarda olmalıdır.³⁰⁹

Bu ayet ve hadisler aynı zamanda nafakanın kapsamına delil oluşturmaktadır. Nafaka; gıda, giyim ve meskeni kapsadığı konusunda fikir birliği vardır. Bunun dışında kalan ihtiyaçların ise nafaka kapsamına dâhil edilip edilmeyeceği konusunda mezhepler arasında fikir ayrılığı bulunmaktadır.³¹⁰

Bütün bunlardan sonra boşanma sonrasında ortaya çıkan iddet nafakasının tanımını ve süresini de belirtilmesi gerekmektedir.

³⁰⁵ (Kur’an-ı Kerim, Talak 65/7).

³⁰⁶ Ebu Dâvûd Süleyman b. Eş’as b. İshak el- Ezdi es- Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Ernuti, Muhammed Kâmil Kara, (Dâru’l-Risaleti’l-Alemiyye, 2009), “Nikâh” (2144).

³⁰⁷ Ebû’l-Hüseyn b. Müslim b. Haccâc b. Müslim, *Câmiu’s-sahîh*, thk. Ahmet b. Rıfat b. Osman, Muhammed Azet b. Osman, Muhammed b. Şükri b. Hasan (Türkiye: Dâru’l-Taba’ati-‘ammar, 1334) “Zekat”, 48 (no:1002); Ebû Abdillâh b. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh* thk. Mustafa D. Beğâ, (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993) “Nafakât”, 1, (No 5036).

³⁰⁸ Buhari, “Ahkâm”, 28, (No: 6758); Ebu Dâvud, “Egziye”, 7, (No: 3583); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce el- Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Ş. Ernuti, A. Mürşid, M. Kurabelili, A. Harzullah (Dâru’l-Risaleti’l-Alemiyye, 2009) “Ticarât”, 65, (No: 2293); Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en- Nesaî, *es-Sünen*, thk. H. Şelbi, (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2001) “Aşreti Nisa”, 9147.

³⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Cilt II, 117.

³¹⁰ Ebû’l-Fazl Mecduddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el- İhtiyâr li ta’lîli’l-Muhtâr*, Cilt IV, (Kahire: Matba’atü’l-Halebi, 1937), 3; Ebû İshâk Cemâluddîn İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fikhî’l-İmam eş-Şâfiî*, Cilt III, (Dâru’l-Kıtabi’l-Alemiyye, ts.) 151-156; Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-müktesid*, Cilt III, (Kahire: Dâru’l-Hadis, 2004), 114; Zuhâlî, *el-Fıkhü’l-İslami*, X, 7386.

2.1.4. Kocanın Boşanma Sonrası Nafaka Yükümlülüğü /İddet Nafakası

İddet sözlükte; saymak, adet anlamlarına gelmektedir.³¹¹ Terim manası ise kadının bazı nedenlerden dolayı evliliğinin bitmesi sonucu tekrar evlenmek istemesi halinde önceki evliliğinin izlerinin ortadan kalkması için beklemesi gereken süreye iddet denir.³¹²

İddet, evliliğin sona erme şekillerine göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi eşlerin ölümle ayrılması sonucu ortaya çıkan ölüm iddetidir. İkincisi ise eşlerin boşanma veya fesihle ayrılmasından dolayı oluşan boşanma veya fesih iddetidir. Ancak bu durumlarda gebelik hali ayrı değerlendirilmektedir.³¹³ İddet süresini, boşanma esnasındaki kadının hayız veya hamile olması gibi durumlar etkilemektedir. Bu durumların sonucunda hayız iddeti, doğum iddeti ve süreli iddet oluşmaktadır.³¹⁴ Dolayısıyla iddet, süresine ve onu oluşturan sebebe göre iki ölçütte değerlendirilmektedir.

2.1.4.1. Kocanın Boşanma Sonrası Nafaka Yükümlülüğünün Bulunduğu Durumlar

Kocanın iddet süresince karısına ödediği nafaka, iddet nafakası olarak adlandırılmaktadır.³¹⁵

Kocanın boşanma sonrası nafaka yükümlülüğünün süresi, iddetin oluşma şeklinden ve kadının boşanma esnasındaki durumundan etkilenmektedir. Örneğin koca, boşanma esnasında hamile olan kadının nafakasını doğum yapıncaya kadar vermesi gerekmektedir.

Kocanın iddet esnasında nafaka ödemesi için kadının iddet beklemesi gerekmektedir.³¹⁶ İddet beklemek kadın üzerine vaciptir.³¹⁷ Bu durumun hakkında Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır. “Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç

³¹¹ İbn Manzur, “İdd”, III, 281.

³¹² Abdurrahman b. Muhammed İvaz el-Cezîrî, *el-Fıkh ‘ale’l-mezâhibi erba’a*, Cilt IV, (Lübnan: Dâru’l-Kitabi’l-‘Alemiyye, 2003),451; Zuhayli,*el-Fıkhü’l-İslami*, IX, 7166; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 368; H. İbrahim Acar, “İddet”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21:470.

³¹³ Cezîrî, *el-Fıkh ‘ale’l-mezâhibi erbaa*, IV, 453; Acar, “İddet”, 21:467.

³¹⁴ Acar, “İddet”,467.

³¹⁵ Acar, “İddet”, 467.

³¹⁶ Mevsîlî, *el-İhtyâr*, III, 175; Acar, “İddet”, 21/ 470.

³¹⁷ İbn Kudâme, *el Muğni*, VIII, 96; Zuhayli, *el-Fıkhü’l-İslamiyye*, IX, 7167.

kur (adet/temizlik) süresince beklerler.”³¹⁸ Sünnetten delili ise “(Fatıma b. Kays) Ümmü Mektûm’un evinde iddet bekledi.” hadisidir.³¹⁹ Bu hususta icma da vardır.³²⁰

Sahih ve fasid evliliklerde belirli şartlar oluştuğunda iddet beklenmektedir.

Sahih evlilik sonrasında iddet beklemeyi gerektiren durumlar üç şekilde ele alınmaktadır:

-Zevci ilişkinin gerçekleşmiş olması gerekmektedir.

-Cumhur sahih halveti zifaf hükmünde saymakta ve buna Râşid Halifelerin hükmünü delil göstermektedir. Raşid Halifeler, kapının kapatılmasını, perdenin indirilmesini iddet gerektiren bir davranış olarak değerlendirmektedirler.³²¹ Şâfiîler ise “temas” kelimesini zevci ilişki olarak yorumlamaktadırlar. Onlar zikredilen ayetin³²² zahiri manasını esas almaktadırlar. Dolayısıyla sahih halveti zifaf olarak saymamaktadırlar.³²³

-Kocanın ölümü halinde zevci ilişkinin olması veya olmaması durumuna bakılmaksızın iddet lazım gelmektedir.

Fasid evlilik sonrası ise Cumhura göre, sadece zevci ilişkinin olduğu durumda iddet bulunmaktadır. Malikiler göre ise, sahih halvetin bulunması iddet gerektiren bir durum oluşturmaktadır. Çünkü Malikiler halvette, zifafın gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğu düşünmektedirler.³²⁴

Kocanın boşanma sonrası nafaka yükümlülüğün süresini, kadının boşanma esnasındaki biyolojik ve fizyolojik durumu etkilemektedir. Hamilelik durumu, hayız görüp görmeme ve hayızdan kesilmiş olma kadınların iddet sürelerinin çeşitli şekillerde oluşmasına sebep olmaktadır.³²⁵

³¹⁸ (Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/ 228).

³¹⁹ Ebu Dâvûd, III, (2283); Tirmizi, (1135).

³²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 96; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, IX, 7167.

³²¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 9; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, IX, 7170.

³²² “Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız belirlediğinizin mehrin yarısını ödemek size borçtur.” (Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/237).

³²³ Şirâzî, *el-Mühezzebe*, Cilt III, 118; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-Mezâhibi erbaa*, IV, 454.

³²⁴ Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-Mezâhibi,erbaa*, IV, 451-453; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, IX, 7171.

³²⁵ Acar, “İdde”,468.

Hamile olan kadınların iddet süresi Talak suresinin 4. ayetinde³²⁶ belirtilmektedir. Bu ayete göre hamile kadınların iddeti doğumla sona ermektedir.³²⁷

Hamile olmayıp hayız gören kadınların iddet süresi ise Bakara suresinin 228. ayetinde ³²⁸ belirtilmektedir. Ayete göre “üç kur” kadının iddet süresini oluşturmaktadır.³²⁹ Ayette geçen “kur” ifadesi temizlik ve hayız olarak iki anlama geldiği için mezhepler arasında farklı görüşler ortaya çıkmaktadır.³³⁰ Hanefiler ve Hanbeliler “kur” kelimesini hayız olarak açıklamakta ayrıca Hanbeliler, hayızdan temizlenmeyle iddetin tamamlanmış olduğunu düşünmektedirler.³³¹ Şâfiîler ve Malikiler ise bu kelimeyi temizlik olarak görmekte ve boşanmış kadının iddetinin üç temizlik müddeti olduğunu ifade etmektedirler.³³²

Adetten kesilen ve adet görmeyen kadınların durumu ise Talak suresi 4. ayette³³³ belirtilmektedir. Bu ayette hayız olmayan yaşı küçük kadınlar ile adetten kesilen yaşı büyük kadınların iddeti üç aydır.³³⁴

Bilinmeyen bir sebepten dolayı hayız olmayan kadınların durumu hakkında ise farklı görüşler ileri sürülmektedir. Şafiiler ve Hanefilere göre bu durumda olan kadın hayız oluncaya kadar ya da hayız olmayacak yaşa gelinceye kadar beklemelidir. Ardından üç ay daha bekleyen kadının iddeti bitmektedir. Malikiler ve Hanbeliler ise farklı görüş belirterek bu durumdaki kadının iddetinin bir yıl olduğunu ifade etmektedirler.³³⁵

³²⁶ “Gebe olanların bekleme süreleri ise doğum yapımlarıyla sona erer.” (Kur’an Kerim, Talak 65/ 4).

³²⁷ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 173; Ebü’l Hasen Burhânüddîn Alî B. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergani el-Merginani, *el- Hidâye*, Cilt:II,thk. Talâl Yusuf, (Lübnan:Dâru İhyai Terasi ‘Arabi ts.) 274; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 118-119; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 118; Cezîrî, *el-Fıkh ale’l-Mezâhibi erbaa*, IV, 451; İbn Rüşd, *el-Bidâyetü’l-müctehid*, III, 108; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, IX, 7177.

³²⁸ “Boşanan kadınlar kendi başına evlenmeksiz üç kur süresince beklerler.” (Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/228).

³²⁹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 172; Merginani, *el- Hidâye*, II, 274; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 98; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 119; Cezîrî, *el-Fıkh ale’l-Mezâhibi erbba*, IV, 451; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, III, 108; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, IX, 7182.

³³⁰ Acar, “İddet”, 468.

³³¹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 172; Merginani, *el-Hidâye*, II, 274; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 98; Cezîrî, *el-Mühezzeb*, IV, 451; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, IX, 7182.

³³² Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 173; Merginani, *el-Hidâye*, II, 274; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 119; Cezîrî, *el-Fıkh ale’l-mezâhibi erbaa*, IV, 454; İbn Rüşd, *el-Bidâyetü’l-müctehid*, III, 108; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, IX, 7182-7183.

³³³ “Kadınlarınızdan adetten kesilmiş olanlar ile adet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır.” (Kur’an-ı Kerim, Talak 65/4).

³³⁴ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 174; Merginani, *el-Hidâye*, II, 274; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 105; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, III, 108; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, IX, 7183.

³³⁵ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 174; Merginani, *el-Hidâye*, II, 276; İbn Kudame, *el-Muğni*, VIII, 111; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, III, 110; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 120; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, 7185.

Sürekli kanaması olan kadınların durumuna geldiğimizde onların, normal zamandaki hayız bilgilerinin esas olduğu bu nedenle üç ay beklemlerinin iddetin bitmesi için yeterli görüldüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Cumhurun görüşüne göre ölçüleri bulunmayan kadınların iddeti üç aydır. Malikilere göre bu durumda olan kadınların iddeti bir yıldır.³³⁶

Belirttiğimiz üzere boşanmış kadınların iddeti üç kur (Hayız/Temizlik)'dur. Dolayısıyla bain boşama kapsamında olan tefrik ve muhalea'nın da bain talak iddetinde yer aldığı anlaşılmaktadır.³³⁷

Anlaşılabacağı gibi iddetin süresini evliliğin hükmi bağı etkilemektedir. Dolayısıyla bu hükmi bağ, kocanın nafaka yükümlülüğünün çerçevesini oluşturmaktadır.³³⁸ Bu çerçeveyi oluşturan boşanma türleri kocanın nafaka yükümlülüğünün durumunu belirleyici olmasından dolayı konumuzun merkezinde bulunmaktadır.

2.1.4.1.1. Ric'i Talakta Nafaka

Talak: Nikâh bağının kopması anlamına gelmektedir.³³⁹ Bu tür talak, kocanın boşadığı eşine dönebilme imkânı açısından ric'i ve bain olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.³⁴⁰

Ric'i talak: Kocanın yeni bir nikâh akdine ve mehre ihtiyaç duymadan eşine iddet süresi içinde dönebildiği boşamadır. Ric'i talakın oluşması için gerekli şartlar şöyle sıralanmaktadır:³⁴¹

a-Boşama cinsel ilişkiden sonra yapılmış olmalıdır.

b- Boşamada sarîh lafızlar kullanılmalıdır. Sarîh-kinayeli lafız ayrımı Hanefiler'e özgüdür.

c- Birinci veya ikinci boşamada iddet süresi dolmuş olmamalıdır.

³³⁶ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 174; Merginani, *el-Hidâye*, II, 276; İbn Kudâme, *el- Muğni*, VIII, 112; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 111; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, III, 120; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, IX, 7186.

³³⁷ Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, IX, 6956.

³³⁸ Acar, "İddet", 466-470.

³³⁹ Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, IX, 6873.

³⁴⁰ Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, IX, 6947.

³⁴¹ Kasani, *Bedâiu's-sanai*, III, 109; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, I, 6955.

Ric'i talakın nafaka yükümlülüğünün hükmüne geldiğimizde ise koca ric'i talakta nikah bağı devam ettiği için karısının nafakasını ödemekle yükümlü olmaktadır. Bu nafakaya gıda, giyim, mesken vb. ihtiyaçlar dâhildir.³⁴²

2.1.4.1.2. Bain Talakta Nafaka

Bain talak, beynuneti suğra ve beynuneti kübra olarak ikiye ayrılmaktadır.³⁴³

Beynuneti suğra: Evliliğin son bulduğu küçük boşama olarak da adlandırılmaktadır. Bu boşamada nikâh bağının kopmasından dolayı kocanın eşine dönebilmesi için, yeni bir nikah akdine ve mehre ihtiyaç duyulmaktadır. Bain boşamanın gerçekleşmesi için gereken durumlar şöyle sıralanmaktadır:³⁴⁴

a- Evlendikten sonra eşlerin cinsel beraberlik yaşamadığı durumlarda bain boşama ortaya çıkmaktadır.

b- Kinayeli lafızlar kullanıldığında bain boşama oluşmaktadır. Bu ayrım sadece Hanefiler'de yapılmaktadır.

c- Kadının bir bedel karşılığı ayrılması olan muhalea durumunda bain boşama meydana gelmektedir.

ç- Kazai boşamaların gerçekleştiği durumlarda bain boşama ortaya çıkmaktadır.

-Kaza-i boşama veya tefrikle gerçekleşen boşamalar; kadının nafakasının sağlanmaması, hastalık, bedeni kusurlar, gaiplik, hapis ve şiddetli geçimsizlik gibi sebeplerle meydana gelmektedir.³⁴⁵

Koca, karısının nafakasını sağlayamadığı durumlarda Hanefilere göre kadın, tefrik talebinde bulunamamaktadır. Onlar, Talak suresinin 7. ayetinde³⁴⁶ kocanın ancak varlığı ölçüsünde sorumlu olacağını belirtildiğini söyleyerek görüşlerini savunmuşlardır. Maliki, Şafî ve Hanbelilere göre ise kadın kocasının nafakasını temin edemediğinde mahkemeye başvurarak tefrik talebinde bulunamamaktadır.³⁴⁷

³⁴² Merginani, *el-Hidâye*, II, 290; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 201; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, IX, 7203.

³⁴³ Kasani, *Bedâiu's-sanai*, III, 109; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, 6955-6956.

³⁴⁴ Kasani, *Bedâiu's-sanai*, III, 109; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, IX, 6956.

³⁴⁵ H. İbrahim Acar, "Tefrik", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/277-278.

³⁴⁶ "Varlıklı olan varlığından harcasın rızkı daralmış bulunan da Allah'ın kendisine vermiş olduğundan harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğinden fazlasıyla sorumlu tutmaz." (Kur'an-ı Kerim Talak 65/7).

³⁴⁷ Acar, "Tefrik", 278.

Hastalık ve bedeni kusurda ise fakihlerin çoğunluğu, kadına boşanma konusunda sınırlı haklar tanımıştır. Zevci ilişkiye engel hastalıklar bu sınırlı haklara örnek olmaktadır. Cüzzam ve akıl hastalığı gibi hastalıklarda ise Malikiler, Şafiîler ve Hanbelilere göre kadın mahkemeye giderek ayrılma yolunu tercih edebilmektedir. Hanefilerde ise iki ayrı görüş ileri sürülmektedir: Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre cüzzam ve akıl hastalığı gibi durumlarda kadın ayrılma isteğinde bulunamamakta, İmam Muhammed'e göre ise bulunabilmektedir.³⁴⁸

Kocanın gaiplik durumunda ise Hanefiler, Şafiîler ve Malikilere göre kadın, tefrik talebinde bulunamamaktadır. Ancak kocasının yeri biliniyorsa mahkemeye giderek hâkimden o beldenin hakimine nafakayı vermesine dair yazı iletmesini isteyebilmektedir. Böylece kocanın bulunduğu beldedeki hâkim kocayı nafaka vermeye mecbur tutmaktadır. Kocanın yeri bilinmiyor ise kadının, eşinin emsalleri ölünceye kadar beklemesi gerekmektedir. Hanbelilere göre ise koca; ilim, çalışma ve cihad gibi meşru mazeretler dışında gittiyse ve bu durumdan dolayı gaiplik durumu varsa kadın boşanma talebinde bulunabilmektedir.³⁴⁹

Kocanın hapis olması durumunda ise Hanefi ve Şafiîlere göre kadın, kocası hapis olduğunda mahkemeye başvurarak ayrılmayı isteğinde bulunamamaktadır. Malikiler ve Hanbelilere göre ise üç yıl veya daha fazla hapis cezası alan kocanın karısı bir yıl geçtikten sonra ayrılmayı isteyebilmektedir.

Şiddetli geçimsizlik durumuna geldiğimizde ise Şafiîler ile Hanbelilerin iki rivayetinden birine ve Hanefilere göre kadın, şiddetli geçimsizlik halinde mahkemeden boşanmayı talep edememektedir. Şafiîler ile Hanbelilerin iki rivayetinden diğerine ve Malikilere göre ise kadın, iki şahitle ispat etmesi veya kocasının ikrar etmesi halinde hâkime şiddetli geçimsizlik sebebiyle boşanma talebinde bulunabilmektedir.³⁵⁰

-Lian: Koca mahkemede karısının zina yaptığına dair iddiasını teyit etmek için yemin etmesi ve karısının da bu iddaya karşı çıkararak zina yapmadığına dair yemin etmesidir.³⁵¹ Mülâane sonunda hâkim eşlerin arasını ayırmaktadır.

³⁴⁸ Acar, "Tefrik", 277-278.

³⁴⁹ Acar, "Tefrik", 278.

³⁵⁰ Acar, "Tefrik", 278.

³⁵¹ Kasani, *Bedaiu's-sanai*, III, 23; Mevsilî, *İhtiyâr*, III, 167; Cezirî, *el-Fıkh ale'l-Mezahibi erbaa*, V, 195; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslami ve edilletuhu*, IX, 7090; Mehmet Âkîf Aydın, "Liân", (Ankara: TDV Yayınları 2003), 27/172.

-İlâ: Kocanın eşiyle cinsel ilişkide bulunmamak için yemin etmesidir.³⁵² Dört aylık süre bitiminde hâkim eşleri ayırmaktadır.

-Zihâr: Kocanın eşini veya bir bölümünü ebediyyen haram olan bir bayana benzetmesidir.³⁵³ Kocanın ortaya çıkan keffareti ödemekten kaçınması durumunda hâkim eşlerin arasını ayırmaktadır.³⁵⁴

d- Birinci veya ikinci ric'î boşamada iddetin bitmesi ve kocanın eşine dönmemesiyle bain boşama oluşmaktadır.

Beynuneti kübra: Evliliğin son bulduğu büyük boşama olarak adlandırılmaktadır. Kocanın eşine dönebilmesi için kadının başkasıyla evlenmesi ve bu evliliğin de kendiliğinden bitmesi sonucu kadın iddetini tamamlayarak önceki kocasıyla yeni nikah yapması gerekmektedir. Ancak bu şekilde eşler birbirlerine helâl olabilmektedir. Bu durum Bakara suresi 230. ayetinde³⁵⁵ belirtilmektedir. Fakat eşlerin bu helal yolu tercih etmemesi durumunda dinimizce yasaklanan hileli evlilik ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber'imiz "Hülle yapanla ve kendisiyle hülle yapılan lanetlenmiştir."³⁵⁶

Beynuneti kübra'nın oluşması için kocanın üçüncü boşamayı yapması gerekmektedir. Bu üç boşama tek seferde yapılabilmektedir.³⁵⁷ Dört mezhepte tek seferde yapılan üç boşamayı geçerli olduğunu belirtmektedir. Ancak sünnete uygun olan üç boşamanın her birinde iddet bekleyerek ayrı zamanlarda yapılmasıdır.³⁵⁸

³⁵² Merginani, *el-Hidaye*, II, 290; Serahsi, *el-Mebhut*, VII, 19; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezahibi erbaa*, IV, 407; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslami ve edilletuhu*, IX, 7069,7070; Hamdi Döndüren, "İlâ", (İstanbul: TDV Yayınları, 2000) 22/61.

³⁵³ Ahmet Yaman, "Zihâr" içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013) 44:387.

³⁵⁴ Kasani, *Bedaiu's-sanai*, III, 229; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslami*, IX, 7123,7124; Yaman, "Zihâr", 387.

³⁵⁵ "İkincisinden sonra koca eşini bir daha boşarsa bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocasıyla bu kadının Allah'ın kurallarına riayet edecekleri kanaatine varırlarsa tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur." (Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/ 230).

³⁵⁶ Ebu Davud "Nikah", 15 (no: 2076); İbn Mâce, "Nikah", 33 (no:1934).

³⁵⁷ Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslami*, IX, 6956.

³⁵⁸ Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslami*, IX, 6627.

Bununla birlikte Zeydiyye ve Zahiriler bu üç boşamada sadece bir talakın gerçekleştiğini savunmaktadırlar. İbn Teymiyye ve İbn Kayyum’unda içinde bulunduğu bu gurup görüşlerine Bakara suresinin 229. ayetini³⁵⁹ delil göstermişlerdir.³⁶⁰

Din İşleri Yüksek Kurulu ikinci görüşü benimsemiş ve “Aynı anda veya aynı temizlik süresinde verilen üç talak bir talak olarak gerçekleşir.” fetvasını bu görüş çerçevesinde vermiştir.³⁶¹ Din İşleri yüksek kurulu bu içtihadı tercih etmesinin sebebi ise günümüz şartlarında ailelerin maslahatı için gerekli oluşudur. Bu içtihat, Hz. Ömer döneminde sosyal şartların düzenlemesiyle ilgili alınan kararlara dayanmaktadır.³⁶²

Bain boşamada nafaka hükmüne geldiğimizde ise bu konuda mezhepler arasında yorum farklılığının olduğu görülmektedir.

Hanefilere göre kadın bu boşamada da iddet beklediği için koca nafakayla yükümlü olmaktadır. Onlar görüşlerine Talak suresinin 6. ayetini³⁶³ delil göstermekte ve iddet sürecinde hamile kadının nafakasını bu ayete dayandırıp genel değerlendirmeye giderek hamile olamayan kadının da nafakaya hak kazandığını belirtmektedirler.³⁶⁴ Böylece koca iddet sürecindeki eşinin gıda, giyim ve mesken ihtiyaçlarını gidermelidir.

Şâfiîler ve Malikiler ise bain boşamada nafaka yükümlülüğüyle ilgili hükmü kadının hamilelik durumuna bakarak vermektedirler. Buna göre kocanın boşadığı hamile eşine nafaka yükümlülüğü vardır. Ancak kocanın boşadığı eşinin hamile olmaması durumunda ise sadece mesken yükümlülüğü bulunmaktadır. Şâfiîler ve Malikiler bu görüşlerine Talak suresinin 1. ve 6. ayetini³⁶⁵ delil göstermişlerdir.³⁶⁶

³⁵⁹ “Boşama iki defadır. Her ikisinden sonra ya iyilikle evin içinde tutmak ya da güzellikle serbest bırakmak gerekir. (Eşlerin) Allah’ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktar geri almanız sizin için helal olmaz.” (Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/229).

³⁶⁰ Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, IX, 6627.

³⁶¹ Mustafa Bülent Dadaş, “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 13/25 (2015): 57.

³⁶² Nihat Dalgın, “Boşanma ile ilgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar”, *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, (2010): 294.

³⁶³ “O kadınları durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer gebe iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın.” (Kur’an-ı Kerim, Talak 65/6).

³⁶⁴ Mevsîlî, *İhtiyâr*, III, 132, Serahsî, *el-Mebsût*, V, 201; Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, IX, 7203.

³⁶⁵ “Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın. Bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz olan Allah’a saygısızlıktan sakının. Apaçık hâyasızlık yapmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar.” (Kur’an-ı Kerim, Talak, 65/1); “O kadınları durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz evde oturtun. Onların imkânlarını daraltmak yoluyla onlara zarar vermeyin. Eğer gebe iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın.” (Kur’an-ı Kerim, Talak 65/6).

³⁶⁶ Şirazi, *el-mühezzeb*, III, 156; İbn Rüşd, *el-Bidayetü'l-m-Müctehid*, III, 113-114.

Hanbelilerin görüşlerine geldiğimizde ise koca bain boşamada nafaka ve meskenle yükümlü değildir. Bu görüşlerine “Nafaka ve mesken kocanın karısına dönme hakkı olduğu takdirde kadın lehine bir haktır.”³⁶⁷ ve Fatıma b. Kays’ın “Kocam beni üç talakla boşadı. Peygamber bana nafaka ve mesken hakkı vermedi.”³⁶⁸ hadislerini delil olarak göstermektedirler.³⁶⁹

Hanefiler; Hanbelilerin bu delillerine karşılık bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Hanefiler Ömer b. Hattab’ın “Fatıma b. Kays doğru mu söylüyor yoksa yanlış mı? İyi mi hatırlıyor yoksa unuttu mu? Ne yaptığını bilemediğimiz bir kadının sözüdür. Bu sözle Allah’ın kitabını ve peygamberin sünnetini terk edemeyiz.”³⁷⁰ sözünü dikkate almışlardır. Hz. Âişe de Hz. Ömer’in “Hz. Fatıma’nın sözünden Allah’a sığınırım.”³⁷¹ sözüyle desteklemiştir. Ayrıca Hanefiler kocasının akrabalarının evinden çıkarılan Fatıma b. Kays’a Hz. Peygamber’in “Ümmi Mektûm’un evinde iddet bekle”³⁷² diye buyurarak onu iddet beklemesi için başka bir meskene yerleştirdiğini ifade etmişlerdir. Hanefiler bu durumu Hz. Fatma’nın kendisine mesken verilmediği şeklinde anladığını belirtmişlerdir.³⁷³

Muhalea ve kazai boşama türlerindeki nafaka yükümlülüğü meselesine geldiğimizde bu boşamalar bain boşama hükmündedir. Dolayısıyla muhalea ve kazai boşama, bain boşamanın nafaka hükümlerine tabi olmaktadır.

2.1.4.1.3. Hamile Kadının Nafakası

Mezhepler, hamile olan eşe doğumla sınırla olacak şekilde nafaka ödenmesi gerektiği konusunda fikir birliğine varmışlardır.³⁷⁴ Görüşlerine Talak suresinin 6. ayetini³⁷⁵ delil olarak göstermişlerdir.

³⁶⁷ Nesâî, “Talak”, 22 (5566).

³⁶⁸ Müslim, “Talak”, 18 (1480); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, “Kabail”, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dârul’l-Hadis, 1990), 45/305-306 (No:27322); İbn Mâce, “Talak” 10 (2036).

³⁶⁹ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 232.

³⁷⁰ Müslim, “Talak” 18 (1480); Ahmed b. Hanbel, “Kabail”, 45/325 (No:27338); Tirmizi, “Talak ve Lian”, 12(1180); Nesai, “Talak”, 22(5712).

³⁷¹ Buhari, “Talak”, 58 (5323).

³⁷² Ahmed b. Hanbel, “Kabail”, 45/306 (No:27323); Nesai, “Talak”, 22(5711)

³⁷³ Serahsî, *el-Mebsut*, V, 201-202.

³⁷⁴ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, IV, 8; Merginani, *el-Hidâye*, 290; Serahsî, *el-Mebsut*, V, 202; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami*, IX, 7203.

³⁷⁵ “Eğer gebe iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın.” (Kur’an-ı Kerim, Talak 65/6).

Belirttiğimiz üzere evliliğin hükmi bağına göre kocanın boşanma sonrasında nafaka yükümlülüğü ortaya çıkmaktadır. Ancak bazı durumların varlığı kocanın bu nafaka yükümlülüğünü düşürmektedir.

2.1.4.2. Kocanın Boşanma Sonrası Nafaka Yükümlülüğünün Son Bulduğu Durumlar

Koca, kendisinin sebep olduğu talak, lian, ila, irtidat ve hürmeti müsâhere gibi ayrılıklarda nafakayla yükümlü tutulmaktadır.³⁷⁶ Ancak kocanın ayrılığa sebep olmadığı durumlarda ise koca kadının nafakasını ödemekle yükümlü değildir. Dolayısıyla kadının da ayrılığa sebep olduğu durumlar bulunmaktadır.

2.1.4.2.1. Evliliğin Kadının Kusuru Sebebiyle Son Bulması

Kadının ayrılığa sebep olan serbest iradesiyle yaptığı hukuka aykırı hususlar kusurlu fiili oluşturmaktadır.³⁷⁷ Bu kusurlu fiileri; kadının hürmet-i müsahereyi oluşturan bir davranışta bulunması, irtidat etmesi ve nâşizeliği³⁷⁸ oluşturmaktadır.

Hürmeti müsâhere: Evlilik sebebiyle hısımlar olunmuş belirli kişilerle evlenmenin yasak olduğunu ifade etmektedir.³⁷⁹ Dolayısıyla evlenmenin yasak olduğu bu kişilerle cinsi münasebet kurulması bu evlilik engelini oluşturmaktadır. Hatta Hanefiler şehvetle bakma ve öpmenin de bu engeli oluşturduğunu belirtmektedirler.³⁸⁰ Nikâhlıyken üvey oğlunu şehvetle öpen kadının yaptığı fiil bu duruma örnektir.³⁸¹ Malikiler ve Şafiiler ise bakma ve öpmenin hürmeti müsâhere oluşturmayacağını belirtmektedirler.³⁸²

Hürmet-i müsahere fiili, hukuka aykırılık arz etmesi sebebiyle eşler arasında ayrılık meydana getirmektedir. Dolayısıyla kadın, işlediği kusurlu fiili nedeniyle nafaka hakkını kaybetmekte ve bunun sonucunda kocanın nafaka yükümlülüğü sona ermektedir.³⁸³

³⁷⁶ Kasani, *el-Bedaiu's-sanai*, IV, 16; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, X, 7366.

³⁷⁷ Celal Erbay, *Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, (Kitabun-Nafakat ve Türk Yargı Kararları ile Mukayesesi), (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 46.

³⁷⁸ Evlilik akdi gerekleri hususunda eşine isyan etmesi, itaat etmemesidir. Kasani, *Bedaiu's-sanai*, IV, 19; İbn Kudame, *el-Muğni*, IV, 236; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslami*, X, 7364.

³⁷⁹ Kasani, *Bedaiu's-sanai*, II, 258; Cezîri, *el-Fıkh ale'l-mezahibi erbaa*, IV, 61; Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 204; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslami*, IX, 6627,6628; Hamza Aktan, “Sihriyet” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedesi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37:111.

³⁸⁰ Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslami*, IX, 6630; Aktan, “Sihriyet”, 112.

³⁸¹ Serahsi, *el-Mebsut*, V, 205.

³⁸² Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslami*, IX, 6630; Aktan, “Sihriyet”, 37/112.

³⁸³ Kasani, *Bedaiu's-sanai*, IV, 17; Merginani, *Hidâye*, II, 291; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, X, 7367.

İrtidat ise Müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslam dininden çıkmasıdır.³⁸⁴ Kadının irtidat etmesi isyan olarak değerlendirilmekte ve bu durum İslam hukukunda kusurlu fiil sayılmaktadır. Kadının bu kusurlu fiili nikâh bağıını ortadan kaldırmakta ve böylece kocanın nafaka yükümlülüğü sona ermektedir.³⁸⁵

Kadının nâşizeliğine geldiğimizde ise kadın, evlilik akdinin hükümlerine aykırı davrandığı için bu durum kusurlu fiil sayılmakta ve kadının evlilik akdini sonlandırmaktadır. Dolayısıyla kadın nafaka hakkını kaybetmektedir.³⁸⁶

Kadının nâzişe kabul edildiği durumlar şöyle sıralanmaktadır:

Bunlardan birincisi kadının şer'i sebep³⁸⁷ olmadan kocasının evini terk etmesidir.

İkincisi ise kadının kendini farz olmayan nafile ibadetlerle kocasına yasaklamasıdır.³⁸⁸

Üçüncü durum ise kadının kendisinin sebep olduğu bir durumdan dolayı hapis olması nâşizelik olarak değerlendirilmektedir. Cumhur, kadının haksız yere hapis edilmesini de nâşizeliğe dahil etmekte ancak Malikiler bu durumu nâşizelik olarak görmemektedirler.³⁸⁹

Kadının ayrılma isteğinin meşru gerekçelere dayanmasına geldiğimizde nafaka hakkı kaybolmamaktadır. Kadına bu meşruiyeti veren gerekçeler şöyle sıralanmaktadır.³⁹⁰

-Denkliğin bulunmaması.

-Mehrin, mehri misilden az olması.

³⁸⁴ Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, VII, 5576; İrfan İnce, "Ridde" (İstanbul: TDV Yayınları 2008), 35/88.

³⁸⁵ Kasani, *Bedaiu's-sanai*, IV, 17; İbn Kudame, *el-Muğni*, VIII, 237; Mevsili, *el-İhtiyâr*, IV, 8; Şirazi, *el-mühezzeb*, III, 150; Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, X, 7366.

³⁸⁶ Kasani, *Bedaiu's-sanai*, IV, 19; Merginani, *el-Hidâye*, II, 286; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 236; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 77; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, X, 7363.

³⁸⁷ Kadının muaccel mehrinin ödenmemesi veya kadının oturulmaya müsait bir evin hazırlanmamış olmasıdır. Kasani, *Bedaius-sanai*, IV, 19; Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, X, 7375.

³⁸⁸ İbn Kudame, *el-Muğni*, VIII, 231; Şirazî, *el-Mühezzeb*, III, 149; Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, X, 7367.

³⁸⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, IV, 5; Cezirî, *el-Fıkhu'l-İslami*, IV, 502; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, X, 7382.

³⁹⁰ Kasani, *Bedaiu's-sanai*, IV, 17; Merginani, *el-Hidâye*, II, 291; Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, X, 7366.

2.1.4.2.2. Nafakanın Yetkili Mercii ya da Rıza Yolu ile Takdir Edilememesi

Koca iddet sürecinde kadının nafakasını ödememesi durumunda Hanefilere göre kadın, nafakasını ve bunun miktarını rıza ya da yetkili merci yollarından birine başvurarak takdir ettirmesi gerekmektedir. Kadın bu yollardan birini iddet sürecinde tercih etmediği takdirde nafaka hakkını kaybetmektedir. Çünkü Hanefilerin görüşlerine göre nafaka, kadının günü birlik ihtiyaçlarını sağlanmak amacıyla verilmektedir. Dolayısıyla onlar iddet süresinin geçmesiyle kadının nafaka ihtiyacının ortadan kalktığını belirtmektedirler.³⁹¹

Cumhur'a göre kadın nafaka hakkını nikah akdiyle kazanmaktadır. Bu nedenle kadın, nafakasını rıza ya da mahkeme yoluyla takdir ettirmese de koca kadının birikmiş nafaka borcunu ödemekle yükümlüdür.³⁹²

2.1.4.2.3. Kadının Nafakadan İbra Etmesi

Nafaka, kadının kendi hakkı olmasından dolayı bu hakkından isterse ibra³⁹³ yoluyla vazgeçebilmektedir. Hanefilere göre kadın, kaza veya rızayla yoluyla elde ettiği birikmiş nafakasından vazgeçebilmektedir. Ancak kadının nafakası zaman içinde vacip olduğundan dolayı kadın gelecekteki nafakasından vazgeçememektedir. Cumhura göre ise kadının nafaka alacağı nikâh bağı gereği koca üzerine bir borç oluşturmaktadır. Dolayısıyla kadın kaza veya rıza yoluna ihtiyaç duymadan nafakasından vazgeçebilmektedir.³⁹⁴

Bütün bunlar kadının henüz ödenme vakti gelmeyen ve bundan dolayı belirlenmemiş nafakasından vazgeçmesinin mümkün olmadığını göstermektedir.

³⁹¹ Merginani, *el-Hidâye*, II, 287; Muhammed Emin b. Ömer Abdülaziz İbn Abidin, *Reddû'l-muhtar ale'^d-Dürri muhtar*, Cilt III (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1966), 590; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, X, 7399.

³⁹² Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 154; İbn Kudame, *el-Muğni*, VIII, 204; Cezirî, *el-Fıkh ale'l-mezahibi erbaa*, IV, 509-511.

³⁹³ Bir kimsenin başkasının zimmetinde veya nezdinde olan hakkından karşılıksız vazgeçmesidir.

³⁹⁴ Kasani, *Bedaius-sanai*, IV, 29; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, X, 7410.

2.1.4.2.4. Eşlerin Muhalea Yoluyla Ayrılması

Cumhura göre Muhalea³⁹⁵, bir bain boşanma çeşididir. Bu görüşlerini Bakara suresinin 229. ayetine³⁹⁶ dayandırmaktadırlar. Lakin Şafîilerden gelen bir görüşe ve Hanbelilerin görüşüne göre ise bu ayrılmanın bir fesih olduğu belirtilerek bu görüşlerine Bakara suresi 229 ve 230. ayetlerini³⁹⁷ delil göstermektedirler. Böylece onlar iki ayet arasında bir bağ kurarak muhaleanın ikinci boşama ile üçüncü boşama arasında kaldığını ve bunun bir boşama sayılmadığını belirtmektedirler. Onlar muhaleanın bir boşama olarak görüldüğünde dördüncü bir boşamanın ortaya çıkacağını ancak böyle bir durumun bulunmadığını belirtmektedirler.³⁹⁸

Muhalea bedelinin iddet nafakası olarak değerlendirilmesine geldiğimizde ise bu durumda bazı sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Muhalea sırasında koca, iddet nafakasını vermemeyi bir şart olarak koşabilmekte ya da kadın iddet nafakasını muhalea bedeli olarak sunabilmektedir. Bunun sonucunda kocanın iddet nafakası yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır.³⁹⁹

Böylece kadınlar muhaleayla kocalarını ayrılığa ikna etmeye çalışmakta ve bunu sağlamak için iddet nafakasını bedel gösterme yoluna giderek kocalarının malî yükümlülüklerini hafifletmektedirler.

³⁹⁵ “Kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder. Ayrılık eşlerin karşılıklı uzlaşmasıyla gerçekleşmektedir”. Fahrettin Atar, “Muhâlea” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020) 30:397.

³⁹⁶ “Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. Allah’ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer Allah’ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblağ vermesinde taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu kurallardır, öyleyse onları çiğnemeyin. Her kim Allah’ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.” (Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/229).

³⁹⁷ “Boşanma iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. Allah’ın koyduğu kurallara uymalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer Allah’ın kurallarına uymalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulması için bir meblağ vermesinde taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu kurallardır, öyleyse onları çiğnemeyin. Her kim Allah’ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.” (Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/230). “İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa bundan sonra kadın boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helal olmaz. İkinci koca da onu boşarsa birinci kocası ile bu kadının Allah’ın kurallarına riayet edecekleri kanaatine varırlarsa tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur.” (Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/230).

³⁹⁸ Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, IX, 7035.

³⁹⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, V, 203; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezahibi erbaa*, IV, 360; Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami*, IX, 7032.

2.2. İslâm Hukuk Tarihinde Nafaka

İslam hukukunun tarihsel düzlemde sistematikleşme ve kanunlaşma süreci nafaka uygulamalarını da etkilemektedir. Bu durumun sebebi çağın şartlarına uygun hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulmasıdır.⁴⁰⁰ Ancak bu düzenlemeler sadece nafakanın uygulanış şeklinde bulunmaktadır. Çünkü nafaka, İslam hukukunda çerçevesi belli olan bir konudur. Dolayısıyla nafaka konusu ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda ve tarihsel süreçlerden etkilenerek çeşitli uygulama şekilleriyle ortaya çıkmaktadır.

2.2.1. İslâmiyet Dönemi Arabistan’da Nafaka

Arabistan’da kurulan İslâm devletinin asli unsurunu Araplar oluştursa da az da olsa gayr-i müslim bulunmaktadır. Hulefa-i Raşid’in döneminde Mısır, Suriye, İran ve Irak gibi bölgeler fetih edilmiştir.⁴⁰¹

Arabistan’da İslamiyet’in hüküm sürdüğü bu dönemde, cahiliye dönemindeki bazı uygulamalar şarta bağlanmış bazı uygulamalar ise kaldırılmıştır. Örneğin cahiliye döneminde kocanın boşamasında sınır bulunmazken İslamiyet’le beraber boşama üçle sınırlandırılarak şarta bağlanmıştır. Diğer bir örnekte ise cahiliye döneminde iddet bir yıl iken İslamiyet döneminde bu süre kısaltılmıştır.⁴⁰²

Arabistan’da İslamiyet’ten sonraki dönemler, bu bölgeye hâkim olan siyasi iktidara göre isimlendirilmiştir. İslâm hukukunun en önemli dönemi Hz. Peygamber dönemidir. Çünkü bu dönem İslam hukukunun doğuşu olarak görülmüştür.⁴⁰³ Bu dönemde oluşan hukuk, temelini Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in sünnetine dayandırmıştır.⁴⁰⁴ İslamiyet dönemindeki bu kaynaklar, ilk hukuki düzenlemeleri ortaya çıkmasını sağlamış ve dolayısıyla nafakayla ilgili ilk düzenlemeleri de oluşturmuştur.

Sahabe dönemi ise Hz. Peygamber’in vefatıyla başlamış, hulefa-i raşidin döneminin sonuna kadar sürmüştür.⁴⁰⁵ İslam ülkesinin sınırlarının genişlemesiyle

⁴⁰⁰ Hadi Sağlam, Emine Sağlam, “Sosyal Hukuk Alanındaki Problemlerin Çözümünde İçtihat”, *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5/15, (2019): 223.

⁴⁰¹ Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâsiler”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998) 1:31.

⁴⁰² Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 43-45.

⁴⁰³ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 53; Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 101.

⁴⁰⁴ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 57-59.

⁴⁰⁵ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 101.

Resulullah zamanında bulunmayan sorunlar ortaya çıkmış, bunun sonucunda sahabe bu sorunların hüküm ve çözümleri için içtihat yoluna başvurmuştur.

Emevîler döneminde ise tabiun fakihleri tarafından ilk fıkıh kitapları ⁴⁰⁶ yazılmıştır. Ayrıca bu dönemde tabiun nesli müçtehitleri tarafından Hicaz ve Irak medreseleri oluşturulmuştur. ⁴⁰⁷

Abbasiler döneminde ise büyük mezhep müçtehitleri yetişmiştir. ⁴⁰⁸ Bu mezheplerden biri İmam Ebu Hanife ve talebelerinin kurduğu Hanefi mezhebidir. Bu mezhep hadise değer vermekle birlikte rey'i görüşlerinin merkezine yerleştirmişlerdir. Bir diğer mezhep ise İmam Malik'in kurduğu Mâlikî mezhebidir. Bu mezhep hadisi ve Medine uygulamalarını görüşlerinin merkezine almıştır. Bir diğer mezhep ise İmam Şâfiî'nin kurduğu Şâfiî mezhebidir. Bu Hanefi ve Maliki mezhepleri arasında bir yol tutmuş, bu iki mezhebin görüşlerinden faydalanmıştır. Bir diğer mezhep ise Ahmed b. Hanbel'in kurduğu Hanbeli mezhebidir. Bu mezhep hadise ağırlık vermiş ve görüşlerini hadislere dayandırmışlardır. ⁴⁰⁹ Belirttiğimiz mezhepler dışında olan mezhepler de bulunmaktadır. ⁴¹⁰

Bu mezheplerin varlığı, çağın getirdiği ihtiyaçları gidermek için çeşitli görüşlerin oluşması ve İslam hukukuna zengin bir bakış açısı getirmesi bakımından önemlidir. Bu nedenle bu mezhepler İslam hukukundaki nafaka anlayışının da gelişmesine ve bu anlayış üzerinde yeni düzenlemelerin yapılmasına katkı sağlamıştır.

Bu katkıya örnek olarak nafaka konusunda Talak suresinin 5.ayetinde ⁴¹¹ genel bir hüküm yer almıştır. Burada boşanma sonrasında hamile kadının durumundan bahsedilmiş fakat hamile olmayan kadının durumu belirtilmemiştir. Bu duruma açıklık getirmek için

⁴⁰⁶ Bunlar: Süleyman b. Kays el-Hilâlî'nin fıkıh kitabı, Katâde b. Di'âme'nin el-Menâsik isimli eseri, Zeyd b. Ali'nin Menasiku'l-Hacc ve adabuhu, el-Mecmû isimli kitabı. Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 153.

⁴⁰⁷ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 150,153.

⁴⁰⁸ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 155.

⁴⁰⁹ Yıldız, "Abbasiler", 42.

⁴¹⁰ Diğer mezhepler şunlardır: Dâvud b. Ali'nin Zahiri mezhebi, Evzai, Süfyan es-Sevrî VE Taberî'nin mezhebi ile sunni olmayan mezhepler. Yıldız, "Abbâsiler", 42.

⁴¹¹ "O kadınları durumunuza uygun olarak kendi oturttuğunuz yerde oturtun ve imkanlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer gebe iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın. Sizin hesabınıza (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara karşılığını ödeyin ve aranızda güzelce konuşup anlaşın. Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkeğin hesabına başka bir kadın emzirecektir." (Kur'a-ı Kerîm, Talak 65/5).

mezhep imamlarımızın görüşleri devreye girmiş ve çeşitli görüşler etrafında çözümler ileri sürmüşlerdir.

Abbâsiler döneminde ayrıca hukuk alanında birçok kitap⁴¹² yazılmıştır. Bu kitaplarda konular, bölüm ve başlıklar altında tasnif edilmiş ve bu konularla ilgili meseleler bir araya getirilerek delilleriyle sunulmuştur. Böylece bu kitaplar kendilerinden sonra yazılan kitaplara örneklik oluşturmuştur.⁴¹³

Bu dönemde mezheplerin varlığı görüş zenginliği oluşturmaktadır. Ancak hukuki istikrar ihtiyacı doğmasından dolayı kanunlaştırma düşünceleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle İbnü'l-Mukaffa İmam Malik'in el-Muvatta adlı eserini kanunlaştırma teklifi olarak sunmuş olsa da bu kanunlaştırma hareketi gerçekleştirilememiştir. Kanunlaştırma hareketleri konusunda çeşitli denemelerde bulunulsa da ancak Osmanlı Devleti döneminde gerçekleştirilmiştir.⁴¹⁴

2.2.2. Osmanlı Devleti'nde Nafaka

Osmanlı hukuk sistemi, İslam hukukunu merkeze alarak kendinden önceki Türk ve İslam devletlerindeki hukuk sistemlerinin birikiminden yararlanmıştır.⁴¹⁵

Osmanlı hukuku, kanunlaştırma hareketleri açısından iki dönem şeklinde incelenmiştir. Bu dönemlerden birincisi 1839 tanzimat fermanına kadar olan klasik dönemdir.⁴¹⁶

Klasik dönemin hukuk sistemi, şer'î ve örfî hukuk olmak üzere ikili bir yapıdan oluşmuştur.⁴¹⁷ Bu dönemdeki örfî hukuk alanını, kanunnameler meydana getirmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in Kanunnâme-i Âli Osman ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Kanunnâme-i Osmaniyesi klasik dönemdeki önemli kanunnamelerdendir. Şer'î hukuk alanını ise fıkıh kitapları ve fetva mecmuaları oluşturmuştur. Böylece bu iki kaynak yıllarca kanun gibi uygulanmıştır.⁴¹⁸

⁴¹² İmam Mâlik'in el-Muvatta'ı, İmam Muhammed'in el-Mebcut, el-Asar gibi kitapları, Ebu Yusuf'un el-Harac'ı ve İmam Şâfiî'nin el-Umm külliyatı zamanımıza kadar ulaşmıştır. Karama, *İslâm Hukuk Tarihi*, 163.

⁴¹³ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 162,163.

⁴¹⁴ Yıldız, "Abbâsiler", 42; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 164.

⁴¹⁵ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 23.

⁴¹⁶ Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 433.

⁴¹⁷ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 24.

⁴¹⁸ Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 433-435.

Şer'i hukuk alanındaki bu uygulamalar aile hukukuna da yansımıştır. Aile hukukunun çözülmesinde Kenzu'd-Dekâik⁴¹⁹, Vikâye⁴²⁰, el-Muhtâr⁴²¹, Dürerü'l-Hükkâm⁴²² Mülteka'l-Ebhur⁴²³ gibi Hanefi mezhebine göre yazılmış fıkıh kitapları kullanılmıştır.⁴²⁴ Örneğin ric'i ve bain boşamalarda iddet nafakasının gerekliliğine göre karara bağlanmıştır. Buna göre mahkeme kayıtlarında koca iddet süresince tarafların anlaştığı veya mahkemenin belirlediği miktarda nafakayla yükümlü tutulduğu yer almıştır.⁴²⁵

Bu hukuk sisteminde uygulama birliği sağlamak için Hanefi mezhebi resmi mezhep ilan edilmiştir. Ancak resmi mezhep uygulaması ortaya çıkan meselelerin pratik bir şekilde çözümlenmesini engellemiştir. Dolayısıyla aile hukuku alanında önemli bir yeri olan şer'iyye mahkemeleri; fıkıh kitaplarının, fetva mecmualarının ve kanunnâmelerin oluşturduğu çerçeveden yararlanarak ve kadıların inisiyatifleriyle oluşan çözümleri de kullanarak resmi mezhep uygulamalarının olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak istemişlerdir. Yerel mahkemelere bakan kadıların bu çözümlerine karısına kötü muamelede bulunan kocaya tembihte bulunma veya kötü muamele gören kadını muhaleaya yönlendirme gibi uygulamaları örnek oluşturmaktadır. Ayrıca aile hukuku alanında bu yerel mahkemelerce çözülemeyen sorunlar Divan-ı Hümâyûn'da ele alınarak çözüme kavuşturulmuştur.⁴²⁶

Tanzimat dönemi ise 1839 Tanzimat Fermanıyla başlamış 1878 Meclis-i Meb'ûsân'ın kapatılmasıyla son bulmuştur.⁴²⁷ Bazı kaynaklarda ise devletin yıkılmasıyla dönemin sonlandığı belirtilmiştir. Tanzimat dönemi modern manada kanunlaştırma hareketlerinin olması nedeniyle önemli bir dönüm noktasıdır. Bu kanunlaştırma

⁴¹⁹ Ahmet Yaman, "Kezü'd-Dekâik" içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2022) 25:261-262.

⁴²⁰ Murteza Bedir, "Vikâyetü'r-Rivâye" içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43:106-108.

⁴²¹ Davut Yaylalı, "Mevsilî Abdullah b. Mahmûd" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29:487-488.

⁴²² Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-Hükkâm" içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10:27-28.

⁴²³ Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-Ebhur" içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31:548-551.

⁴²⁴ Âkif, *Osmanlı Aile Hukuku*, 34.

⁴²⁵ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 133-134.

⁴²⁶ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 28-34.

⁴²⁷ Ali Akyıldız, "Tanzimat", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40:1.

hareketleri iki hat üzerinden ilerlemiştir. Birinci hat kanunnâme geleneğinin devamı niteliğindeki tedvinlerdir. İkinci hat ise Avrupa kanunlarının tercüme yoluyla alınmasıdır.⁴²⁸

Birinci hattın en meşhur örneği ise 1878-1876 yıllarında yürürlüğe giren Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyedir.⁴²⁹ İslam hukukunun ilk medeni kanunu olan Mecelle, İslâm hukukunun borçlar, eşya ve şahıs hukukunun bulunduğu muamelat bölümünü kapsamıştır. Dolayısıyla Mecellede aile hukukuna ait bir bölüm yer almamıştır.⁴³⁰

Hanefi mezhebini esas alan Mecelle, 100 maddeden oluşan bir mukaddimeyi, 1851 maddeden oluşan 16 kitabı ihtiva etmiştir.⁴³¹

Mecellenin aile hukukunu içermemesi sebebiyle bu alanda yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın karşılanması için 1917 tarihinde Hukûk-ı Aile kararnâmesi ilan edilmiştir.⁴³²

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi İslâm hukuk tarihinde aile hukuku alanında kabul edilmiş ilk kanundur.⁴³³ Bu kararnâme Müslüman, Hristiyan ve Musevilerle ilgili hükümler bulundurduğu için üçlü bir karaktere sahip olmuştur. Böylece kararnâmede, nafaka gibi konularda farklı din mensuplarına kendi dini hassasiyetlerine uygun hükümler yer almıştır. Bu durumun sonucunda kazâî birlik de sağlanmıştır. Bunun yanında kararnâmede Hanefî mezhebine ait görüşlerin yanında diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Dolayısıyla problemlerin çözümünde İslam hukukunun perspektifini ortaya çıkarma imkânı elde edilmiştir. Ayrıca bu kararnâmede kazâî alanda yenilik yapılarak boşanma sebepleri genişletilmiştir. Örneğin eşler arası geçimsizlik boşanma sebeplerine eklenmiştir.⁴³⁴

⁴²⁸ Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 433-437.

⁴²⁹ M. Âkif Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28:231; Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 438.

⁴³⁰ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 303; Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 438.

⁴³¹ Aydın, “Mecelle-i Akâmı Adliye”, 233.

⁴³² Aydın, “Hukûk-ı Aile Kararnâmesi” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18:314; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 303.

⁴³³ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 190.

⁴³⁴ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 190-195.

Kararnâme bu yeniliklerle beraber bazı eksikleri de içinde bulundurmuştur. Bunun sebebi geçici bir kanun olarak çıkarılmasıdır. Bu kararnâme 1919 tarihinde ise yürürlükten kaldırılmıştır.⁴³⁵

Hukûk-ı Aile Kararnâmesi iki kısımdan oluşmuştur. Bu kısımlarda toplam 9 bölüm, 20 alt bölüm ve 157 madde yer almıştır.⁴³⁶

İddet nafakası, bu kararnamenin boşanmayı kapsayan ikinci kitabında iddet nafakası başlığı altında yer almıştır.⁴³⁷

Kararnâme'nin 150. maddesinde iddet nafakasının kocanın yükümlülüğünde olduğu belirtilmektedir.⁴³⁸

Kararnâme'nin 151. maddesinde ise nuşûzu sebebiyle boşanan kadına iddet nafakasının ödenmesine gerek olmadığı belirtilmektedir.⁴³⁹

Kararnâme'nin 152. maddesinde ise kocası vefat eden kadına iddet nafakasının ödenmesine gerek olmadığı belirtilmektedir. Hatta maddeye kadının hamile olmasının da sonucu değiştirmedığı eklenmiştir.⁴⁴⁰ Bu hükmün sebebi kadının ölen kocasından kalan miras payının bulunmasından dolayısıyla ayrı bir nafaka tahsisi gerek duyulmamasıdır.⁴⁴¹

Kararnâme'nin 153. maddesi ise nafakanın takdir edilmesiyle ilgilidir. Buna göre nafaka mahkeme veya rıza yoluyla takdir edilmektedir. Bu iki yoldan biriyle nafakanın takdir edilmemesi durumunda iddet süresinin bitmesiyle beraber kadının nafaka hakkı düşmektedir.⁴⁴²

⁴³⁵ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 195-197.

⁴³⁶ Aydın, "Hukûk-ı Aile Kararnâmesi" 316.

⁴³⁷ Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017), 62; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 238.

⁴³⁸ "Mu'teddenin nafakası zevzi üzerine lazım olur." 150. Madde Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, 62; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 238.

⁴³⁹ Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku*, "Naşîze olduğu hâlde tatlik olunan kadına nafaka-ı iddet lazım gelmez." 151. madde, Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, 62; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 238.

⁴⁴⁰ "Zevci vefat eden kadın için nafaka-i iddet lazım olmaz. Gerek hamil olsun ve gerek olmasın." 152. madde, Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, 62; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 238.

⁴⁴¹ Acar, "İddet", 470.

⁴⁴² "Kazaen veya rızaen nafaka takdir edilmeksizin müddet-i iddet münkazi olsa nafaka sâkıt olur." 153. madde, Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, 62; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 238.

Kararnâme'nin 154. maddesinde ise eşlerden birinin vefat etmesi durumunda kocanın ödeyemediği birikmiş nafaka borcunun düşmeyeceği belirtilmektedir.⁴⁴³

Kararnâmeyle aynı tarihlerde başka kanunlaştırma çalışmaları bulunmuştur. Nafakaya ait hükümleri içeren bu çalışma Kitâbu'n-Nafakât⁴⁴⁴ ismiyle yayımlanmıştır.⁴⁴⁵ Bu eser Ali Haydar Efendi tarafından yazılmış ve nafaka konusu 634 maddeden oluşmuştur. Hanefi mezhebi esas alınarak yazılan eserde asrın ihtiyaçlarını karşılamak için diğer mezheplerden de yararlanılmıştır.⁴⁴⁶

Kitabu'n-Nafakât'ın bâb-ı râbi bölümü, iddet nafakasını kapsamıştır. Bu bölümün ilk faslında, boşamanın koca tarafından gerçekleşmesi sonucunda kocanın nafakayla yükümlü olacağı belirtilmiştir. Ancak kadının kocasına karşı isyankâr olması kocanın bu nafaka yükümlülüğünü sona erdirmiştir. Ayrıca bu fasılda ric'i ve bain boşama arasında bir ayrım yapılmamış ve koca, kadının hamilelik durumuna bakılmaksızın iddet nafakasıyla yükümlü tutulmuştur.⁴⁴⁷

Osmanlı devleti döneminde nafaka konusunda yapılan yenilikler sayesinde toplumun ihtiyaçları giderilmeye çalışmış ve nafaka konusunda yapılacak diğer düzenlemelere ışık tutmuştur. Böylece diğer İslâm ülkelerinin hukuk sistemlerinde de nafakayla ilgili başka düzenlemeler yapılmıştır.

2.2.3. Diğer İslâm Ülkelerinde Nafaka

⁴⁴³ “Nafaka-yı mukaddereden müterakim miktar ehad-ı zevceynin vefatıyla sakıt olmaz.” 154. madde, Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, 62; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 238.

⁴⁴⁴ Kitabu'n-Nafakât Orhan Çeker tarafından Nafaka Kanunu olarak neşredilmiştir. Neşredilen bu eserde 1915 yılında yürürlüğe girdiği belirtilmektedir. Bu eserin Ali Haydar Efendi (Küçük) tarafından tertip edildiği yer almaktadır. Orhan Çeker, *Nafaka Kanunu*, (İstanbul: Ebru Yayınları 1985), 11; M. Âkif Aydın bu eserin kanun taslağı olarak kaldığını belirtmiştir. Yani eserin kanun haline gelmediği belirtmiştir. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 137. dipnot, 197; Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinde ise yürürlüğe girdiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. M. Âkif Aydın, “Ali Haydar Efendi, Küçük”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 396-397.

⁴⁴⁵ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 197.

⁴⁴⁶ Çeker, *Nafaka Kanunu*, 11.

⁴⁴⁷ Madde 355: “Fırgat, zevç cihetinden vâki olursa zevce, nafaka-yı iddete müstahikka olur. Firkat, gerek masiyet ve gerek gayr-i masiyet sebebiyle vâki olsun. Firkat zevce tarafından vâkî olduğu takdirde nazar olunur. Masiyyet kabilinden bir sebeple firkat hasıl olursa süknadan başka zevce için nafaka yoktur. Amma masiyyet kabilinden olmayan sebepten neş'et eylemiş ise nafakaya müstahikka olur.”, Madde 357: Firkat zevcenin gayri bir kimesne kibelinden olur ise zevce yine nafakaya müstahikka olur. Firkat-i mezkûre gerek masiyyetten olsun gerek bi-gayr-i masiyyetin olsun. Sâlifuz-zikr usûl-i selâse mevadd-ı atıye ile müttazih olur.” Madde 358: “Mu'tedde-i talâk, iddet bâki oldukça nafaka ve sükna müstahikka olur. Talak gerek ric'i gerek bâin gerek selâs olsun ve mer'e gerek hâmil ve gerek hâil olsun ve hayz ile olan iddet velev ki dokuz ay temâdi etsin binaenaleyh mu'teddenin iddeti temâdi ederse menkûhede olduğu gibi kisve dahi lazım gelir. Amma üç ayda münkazî olmak gibi kalil müddette olur ise kisve lazım gelmez.” Çeker, *Nafaka Kanunu*, 108,109.

İslam  lkelerinde hukuk sahasında modern yenileşme ve kanunlaştırma hareketleri Osmanlı Devleti'nde başlamıştır. Diğer İslam  lkeleri ise zamanla kanunlaştırma hareketlerine yer vererek yeni ve modern kanunlar çıkarmışlardır. Bu İslam  lkeleri özellikle aile hukukuyla ilgili alanında yeni kanunlar çıkarma yoluna gitmişler ve böylece bireylerin haklarını genişleterek korumak istemişlerdir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁸ Nur  znel, “İslam  lkelerinde Aile” içinde *Aile Politikaları-Karşılaştırmalı  lkeler Panoraması*-, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991), 257,258.

2.2.3.1. Mısır’da Nafaka

Mısır, Osmanlı Devleti’nin hakimiyetindeyken Mecelle’yi uygulamaya koymamış ancak buna benzer kanunlaştırma teşebbüslerinde bulunmuştur. Mısır’da bu kanunlaştırma hareketleri Kadri Paşa’nın hazırladığı el-Ahkâmü’s-Şer’iyye fi’l-Ahvâli’s-Şahsiyye adlı kanun taslağıyla başlamıştır. Ancak bu kanun taslağı yürürlüğe girmemiş olsa da mahkemelerce kaynak kitap olarak kullanılmıştır. İslam ülkeleri içinde aile hukuku sahasında ilk kanunlaştırma teşebbüsü olan el-Ahkâmü’s-Şer’iyye fi’l-Ahvâli’s-Şahsiyye, iki bölüm 647 maddeden oluşmaktadır.⁴⁴⁹ Ayrıca bu eser Hanefi fıkına göre yazılmış ve aile hukukunun tüm konularını kapsamıştır.⁴⁵⁰

Ahkâmü’s-Şer’iyye fi’l-Ahvâli’s-Şahsiyye’nin iddet nafakası başlığındaki maddelerinde ric’i ve bain boşamadan sonra kocanın nafakayla yükümlü tutulduğundan bahsedilmiştir. Lakin bu nafakanın mahkeme ve rıza yoluyla takdir edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca ilgili maddelerde kocanın kusurunun olması veya kadının ayrılmak için haklı sebeplerinin olması nafaka yükümlülüğünü etkilemediği anlatılmıştır. Fakat bu maddelerde kadının kusurunun olması durumunda kocanın nafaka yükümlülüğünün son bulduğu da belirtilmiştir.⁴⁵¹

⁴⁴⁹ M. Âkif Aydın, “el-Ahkâmü’s-Şer’iyye fi’l-Ahvâli’s-Şahsiyye”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988) 1:557.

⁴⁵⁰ Abdussamet Bakkaloğlu, “Kanunlaştırma Hareketinin Öncülerinden Muhammed Kadri Paşa (1821-1888): Hayatı ve Eserleri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 6, (2005): 59-61.

⁴⁵¹ “İster boşama ister fesih şeklinde olsun, koca tarafından vaki olan her çeşit ayrılık (firkat), nafaka mükellefiyetini doğurur. Ayrılığın kocanın kusuru (ma’siyeti) sonucu olup olmaması hükme tesir etmez. Yani ne kadar uzarsa uzasın koca iddet süresince aşağıda zikredilecek kadınlara nafaka temin etmekle mükelleftir.

1-İster gebe olsun ister olmasın ric’î talak veya beynûnet-i suğra yahut kübra ile bain talaktan dolayı iddet bekleyen kadına.

2-Mülaane (lian), ilâ yahut nafaka mükellefiyetinden kocasını ibra etmemesi şartıyla hul’ (muhalaa) sebebiyle kocasından bain talakla ayrılan kadına.

3-Kocasını İslamiyet’i kabul etmediğinden dolayı ondan ayrılan kadına.

4- Buluğ sebebiyle (hıyar-ı buluğ) evliliğin feshini tercih eden kadına.

5-Kocasının İslamı terk etmesi (riddeti) veya sıhrî hısımlıktan dolayı evlenme engeli (hürmet-i müâhere) teşkil edecek şekilde karısının usul veya fûruu ile gayr-i meşru bir fiilde bulunması nedeniyle kocasından ayrılan kadına.” 324. Madde,

“Kadının kusuru (masiyeti) sonucu olmaksızın onun tarafından vaki olan her çeşit ayrılık (evliliğin sona ermesi) nafaka mükellefiyetini ortadan kaldırmaz. Yan ihıyar-i buluğ, denk olmama veya mehrin eksikliğinden dolayı ayrılıp da iddet bekleyen kadın ile cinsi iktidarsız olan bir kocanın karısının boşanmayı tercih etmesi halinde bunların nafakasını temin etmek gerekir.” 325. Madde, Kadına kusur atfedilmesi mümkün olan ve kadın tarafından vaki olan her çeşit ayrılık nafaka hakkının sukutunu gerektirir. Buna göre, zıfâf veya halvetten sonra İslam dinini terk etmesinden veya kendi istek ve iradesi ile kocanın usul veya fûruuyla, kocasıyla aralarında evlenme engeli teşkil eden sıhrî hısımlık doğuracak bir gayr-i meşru fiilde bulunmasından dolayı ayrıldığından iddet bekleyen kadına nafaka vermek gerekmez. Ancak iddet beklediği evden çıkmadığı takdirde sükna hakkına sahip olur.” 326. Madde, “Kocasından ayrıldığından

Mısır’da son yüzyılda ise aile hukukuyla ilgili 1920-1929 yılları arasında iki tane aile kanunu çıkarılmıştır. 1948 yılında ise yeni bir medeni kanun kabul edilmiştir.⁴⁵² Bu kanunlar 1985 yılında tekrar düzenlenerek güncellenmiştir. Mısır’da daha sonra 2000 yılında Aile Kanunu, 2004 yılında ise Aile Mahkemelerin Kurulması Kanunu çıkarılmıştır.⁴⁵³

Mısır’da son dönemlerin yürürlükte olan Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu’na göre koca, iddet sürecinde nafakayla sorumlu tutulmuştur. Ancak bu iddet süreci üç ayla sınırlandırılmıştır.⁴⁵⁴

2.2.3.2. Ürdün’de Nafaka

Ürdün, Osmanlı Devleti’nin yönetimi altında olduğu dönemde hukuk sahasında bu devletten etkilenmiş ve Hukuk-ı Aile Kararnâmesi uygulamıştır.⁴⁵⁵ Daha sonra bu ülkede 1927 yılında Hukuk-ı Aile Kanunu olarak da bilinen Kanunü’l-Aile çıkarılmıştır.⁴⁵⁶ Bu kanun Ürdün’de aile hukuku alanında çıkarılan ilk kanun olmakla

dolayı nafaka hakkı sakıt olan kadının, ayrılık sebebi ortadan kalksa bile iddet nafakasını iadei talep hakkı mevcut değildir. Dinden çıktığından (irtidatından) dolayı kocasından ayrılmış olan kadın, henüz iddeti devam ederken yeniden Müslüman olması halinde nafaka hakkı geri dönmez. İtaatsiz iken (nâşize) boşanan kadının hükmü böyle değildir. Böyle bir kadın itaatsizliği terk ederek kocasının evine geri geldiğinde nafakasını alır.” 327. Madde, “Ay hesabı ile (üç ay) iddet bekleyen mürâhika (buluğ yaşına girdiği halde fiilen balığ olmayan) bir kadın iddeti bitmeden önce kan gördüğü takdirde hayız hesabıyla yeniden beklemesi gerekli olan yeni iddetin nafakasını da alma hakkına sahip olur. Aynı şekilde kadın bir veya iki hayız gördükten sonra hastalık veya başka bir sebeple kanı kesilse, temizlik müddeti uzasa ve iddet beklemeye de hayız hesabı ile devam etmeye mecbur olsa mecbur olsa, tekrar kan görüp iddet müddeti hayız hesabı ile sona erinceye yahut aybaşı halinden kesilme yaşına (sinni iyâsa) ulaşır da ay hesabıyla iddetini tamamlayıncaya kadar nafaka ve giyim ihtiyaçlarını talep etme hakkı vardır.” 328. Madde, “Koca boşadığı kadına iddeti içinde nafaka takdir etmediği ve kadın dahi nafaka takdirinde bulunmadığı takdirde iddet müddeti bitince nafakası sakıt olur.” 329. Madde, “İddet bekleyen kadın için karşılıklı anlaşma veya hâkim kararı ile takdir edilen nafaka iddet müddetinin sona ermesiyle her zaman sakıt olmaz.” 330. Madde. Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları, 1986), 219-221.

⁴⁵² Ekinci, *İslam Hukuk Tarihi*, 261; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 305.

⁴⁵³ Mustafa Taş, “Mısır’da Tahkim Müessesesi ve Aile Arabuluculuğu Uygulamaları”, *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6-7/1-2 (2018-2019): 122.

⁴⁵⁴ Didem Özaltın, “İslam Devletlerinde Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk: İran ve Mısır Örnekleri” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 159.

⁴⁵⁵ Ahmet Bostancı, “Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye (Hukûk-ı Aile) Kanunlarında Osmanlı Tesiri”, *Marife* 3/2 (2003): 121; Aydın, “Hukuk-ı Aile Kararnamesi”, 314.

⁴⁵⁶ Ahmet Bostancı, “Ürdün Ahval-i Şahsiyye”, 123; Ekrem Buğra Ekinci, *İslam Hukuk Tarihi*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006), 263; Süheyla Akçay Biçen, “Ürdün’de Aile Hukuku Uygulamaları” içinde *İslam Ülkelerinde Aile Hukuku Uygulamaları*, ed., Ahmet Temel (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2020), 42.

birlikte sonradan birçok hukuk-ı aile kanunu⁴⁵⁷ da yayımlanmıştır. Bu kanunların sonuncusu ise 2010 yılında çıkarılan Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanun’udur.⁴⁵⁸

Ürdün’de 1947 tarihinde çıkarılan hukuk-ı aile kanununda ise boşanma sonrası nafaka iddet nafakası şeklinde yer almıştır. Bu kanunda kocanın iddet nafakası yükümlülüğü kadının talep etmesi şartına bağlanmıştır. Daha sonra bu şart 1951 tarihinde kaldırılarak kocanın üzerine bir borç olarak görülmüştür.⁴⁵⁹ Diğer kanunlarda da iddet nafakası hükmü bu şekilde yer almıştır. 1976 tarihli kanunda⁴⁶⁰ ise iddet nafakası, evlilik nafakası gibi değerlendirilmiş ve bu nafakanın kocaya ait bir yükümlülük olduğu belirtilmiştir.⁴⁶¹

2010 yılında yürürlüğe giren Ahvali Şahsiyye Kanunu’na geldiğimizde iddet nafakası evlilik nafakası gibi görülmeye devam etmiş ve bu nafaka süresinin bir yılı aşmaması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁶²

2.2.3.3. Irak’ta Nafaka

Irak tarihte her zaman stratejik öneme sahip olmuştur. Osmanlı dönemine kadar çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiştir.⁴⁶³ Bu bölge Osmanlı Devleti tarafından birçok açıdan önemli görülmüş ve bundan dolayı Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁴⁶⁴

⁴⁵⁷ 1927 Tarihli Hukuku’l-Aile (Nikâh ve iftirak) Kanunu, 1947 Tarihli 26 Sayılı Hukuku’l-Aile Kanunu, 1951 Tarihli 92 Sayılı Hukuku’l-Aile Kanunu, 1976 Tarihli 61 Sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, 2010 Tarihli 36 Sayılı Ahval-i Sahsiyye Kanunu. Süheyla Akçay Biçen, “Ürdün’de Aile Hukuku Uygulamaları”, 37.

⁴⁵⁸ Süheyla Akçay Biçen, “Ürdün Aile Hukuku Uygulamaları”, 37.

⁴⁵⁹ Ahmet Bostancı, “Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları”, 127.

⁴⁶⁰ İbrahim Alhalalshah, “Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun Osmanlı Hukûk-ı Aile Kararnâmesi ile Mukayesesi” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 293.

⁴⁶¹ Ahmet Bostancı, “Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları”, 129; Süheyla Akçay Biçen, “Ürdün Aile Hukuku Uygulamaları”, 49, 50.

⁴⁶² “İddet nafakası evlilik nafakası gibidir. Eğer boşanmış kadının evlilik nafakası yoksa iddetin başladığı tarihten itibaren iddet nafakasına hükmedilir. Eğer nafakası varsa iddetin sonuna kadar devam eder. Eğer nafakası varsa iddetin sonuna kadar devam eder. İddet süresi bir seneyi aşmaması gerekir.” 2010 Yılı 36 Sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 147. Madde, Süheyla Akçay Biçen, “Ürdün’de Aile Hukuku Uygulamaları”, 6

⁴⁶³ İmâdüdin Halîl et-Tâlib, “Irak” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19:87.

⁴⁶⁴ Robert Mantran, “Irak”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19:91.

Osmanlı yönetimi altındayken bu devletin kanunlarını uygulamıştır. Lakin Osmanlı'dan farklı olarak Irak'ta Hanefi mezhebinin yanında diğer mezhep mensubu kadınlarda görev icra etmişler ve hükümlerinde tek bir mezhebe bağlı kalmamışlardır.⁴⁶⁵

Irak daha sonra Osmanlı yönetiminden ayrılmıştır. Bu devlette 1945 yılında medeni kanunla ilgili çalışmalar başlamış ve 1959 yılında gerekli çalışmalar tamamlanarak Ahvâl-i Şahsiyye kanunu yürürlüğe girmiştir.⁴⁶⁶ Bu kanun zamanla bazı güncellemelere de uğramıştır.⁴⁶⁷

Irak'ta Ahval-i Şahsiyye kanununa göre koca iddet süresince nafakayla yükümlü tutulmuştur. Nafaka miktarı ise evlilik dönemindekiyle aynı olacak şekilde belirlenmiştir.⁴⁶⁸

2.2.3.4. İran'da Nafaka

İran'da aile hukuku alanında 1927 yılına kadar şer'i hukuka dayalı bir sistem uygulanmıştır. Ancak uygulanan sistem 1927 yılında Rıza Şah Pehlevî tarafından şer'i mahkemelerin sınırlandırılması yoluyla reforme edilmiştir.⁴⁶⁹

İran'ın 1928-1936 yılları arasında ise aile hukuku alanında ilk medeni kanun çıkarılmıştır. Bu medeni kanunun uygulamasıyla ilgili 1931 ve 1938 yıllarında çıkarılan mevzuatlarla düzenleme yapılmıştır. İran'da 1967 yılında ise Aileyi Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Daha sonra bu kanunda 1975 yılında güncellemeye gidilmiş ve yeni bir Aileyi Koruma Kanunu uygulanmaya konulmuştur.⁴⁷⁰

İran İslam Cumhuriyeti ise 1979 yılında kurulmuş ve Ca'feri mezhebinin görüşleri esas alınarak yeni bir anayasa hazırlanmıştır.⁴⁷¹ Böylece çıkarılan yeni medeni kanun ve yönetmelikler bu anayasaya uygun olarak hazırlanmış ve yürürlüğü girmiştir.⁴⁷²

⁴⁶⁵ Sefer Korkmaz, "Irak Aile Hukuku Uygulamaları" içinde *İslam Ülkelerinde Aile Hukuku Uygulamaları* ed., Ahmet Temel, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020) 82.

⁴⁶⁶ Sefer Korkmaz, "Irak Aile Hukuku Uygulamaları", 84.

⁴⁶⁷ Ekinci, *İslâm Hukuk Tarihi*, 264; Korkmaz, "Irak Aile Hukuku Uygulamaları", 84,85.

⁴⁶⁸ Sefer Korkmaz, "Irak Aile Hukuku Uygulamaları", 98.

⁴⁶⁹ Ümmü Eymen Balbaba, "İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanun'u Çerçevesinde Aile Hukuku Uygulamaları" içerisinde *İslam Ülkelerinde Aile Hukuku Uygulamaları* ed., Ahmet Temel, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020), 120; Rıza Kurtuluş, "Rıza Şah Pehlevî" içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35:67.

⁴⁷⁰ Ekinci, *İslâm Hukuk Tarihi*, 265; Balbaba, "İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanun'u", 120-123.

⁴⁷¹ Yıldızhan Yayla, "Anayasa", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991) 3:173.

⁴⁷² Ümmü Eymen Balbaba, "İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanun'u", 123.

Bu medeni kanuna göre koca iddet süresince nafaka ödemekle zorunlu tutulmuştur. Hatta koca iddet nafakasını ödemediğinde ona mahkemelerce ceza öngörülmüştür⁴⁷³

2.2.3.5. Tunus'ta Nafaka

Tunus 1956 yılında bağımsızlığını elde etmiş ve aynı yıl ilk anayasasını ilan etmiştir.⁴⁷⁴ Tunus medeni kanunu ise anayasaya uygun olarak 1957 yılında “Mecelletü'l-Ahvâli'sh- Şahsiyye ” ismiyle yürürlüğe girmiştir.⁴⁷⁵

Mecelletü'l Ahvâli'sh-Şahsiyye kanununa göre koca zevciyet, akrabalık ve iltizam yoluyla nafaka yükümlüsü tutulmuştur. Bu kanunda koca iddet müddetince eşinin nafakasını karşılaması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁷⁶

2.2.3.6. Fas'ta Nafaka

Fas 1956 yılında bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte kanunlaştırma hareketleri başlatmıştır. Böylece geleneksel Berberî hukukun yerine Maliki mezhebinin esas alındığı hukuk kuralları uygulanmaya başlanmıştır. Fas'ın aile hukukunda ise bu alanda yeni düzenlemeler yapılmış ve el-Müdevvene adlı aile kanunu çıkarılmıştır.⁴⁷⁷

Yürürlüğe giren aile kanununun bazı hükümlerinde⁴⁷⁸ cinsiyet eşitsizliğinin olması sebebiyle bu kanun tepkiler görmüştür.⁴⁷⁹

⁴⁷³ Boşanan kadın şu durumlar haricinde iddet süresinde nafaka alabilir; boşanma kadının nüşüzu sebebiyle olduysa, evlilik butlan veya son talakla sona ererse kadın iddet nafakası alamaz. Kadının hamile olması durumunda kadın doğum yapana kadar iddet nafakası alır. 1109.madde. Ümmü Eymen Balbaba, “İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanunu”,165.

⁴⁷⁴ Yayla, “Anayasa”, 3:188.

⁴⁷⁵ Hüseyin Sağlam, “Tunus Aile Hukuku Uygulamaları”, içinde *İslam Ülkelerinde Aile Hukuku Uygulamaları*, ed., Ahmet Temel, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020),187-193.

⁴⁷⁶ Nafaka sebepleri evlilik, akrabalık ve iltizamdır. Koca nikâh kıydığı karısı ve iddet müddetince ayrıldığı eşine nafaka vermekle yükümlüdür. 37 ile 38. Maddeler. Hüseyin Sağlam, “Tunus Aile Hukuku Uygulamaları”,202.

⁴⁷⁷ Ekinci, *İslam Hukuk Tarihi*, 267; Osman Said Evdüz, “Bağımsızlık Sonrası Fas Aile Hukuku” içinde *İslam Ülkelerinde Aile Hukuku Uygulamaları*, ed., Ahmet Temel, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020), 219.

⁴⁷⁸ Evlilik yaşı, kocanın tek taraflı boşama hakkı, çok eşlilik, kadının çalışmasının erkeğin iznine bağlı olması ve daha sonraki yıllarda kadınlara başka kısıtlamalar getirilmesi bunlardan bazılarıdır. Evli bir kadının kocasının izni olmadan pasaport talep etmesine izin verilmemesi, dul, bekar veya evli kadınlara “iyi davranış sertifikası” verilmesinin talep edilmesi gibi hükümler konulması da bunlara eklenmektedir. Osman Said Evdüz, “Bağımsızlık Sonrası Fas Aile Hukuku”, 221.

⁴⁷⁹ Osman Said Evdüz, “Bağımsızlık Sonrası Fas Aile Hukuku”, 221.

Böylece 2004 yılında modern bir kanun ihtiyacından dolayı Müdevvenetü'l-Üsra adında yeni bir kanun kabul edilmiştir. Bu kanun kadın-erkek eşitliği gibi birçok yenilik getirmiştir.⁴⁸⁰

Müdevvenetü'l-Üsra kanununa göre kocanın nafaka yükümlülüğünde ric'î ve bain boşama arasında ayırım yapılmıştır. Ric'î boşamada kadın eşinin izni olmadan iddet süresini, başka bir evde geçirmek isterse barınma hakkını kaybetse de onun nafaka hakkı devam etmiştir. Bain boşamada ise kadına sadece hamile olması durumunda nafaka alacaklısı olma hakkı verilmiştir.⁴⁸¹

2.2.3.7. Suriye'de Nafaka

Suriye Osmanlı hakimiyeti altında olduğu dönemde aile hukuku alanında Hukuk-ı Aile kararnâmesini uygulamıştır. Suriye 1946 yılında bağımsızlığını ilan edene kadar bu kararnâmeden etkilenecek daha sonra birçok kanunlaştırma hareketinde bulunmuştur.⁴⁸²

Suriye'de 1953 yılında Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu adında ilk medeni kanun ilan edilmiştir. Yürürlüğe giren medeni kanunda dört mezhebin görüşlerine yer verilmiştir.⁴⁸³ Ayrıca bu medeni kanun, aile hukukundaki tüm konularını kapsamıştır.⁴⁸⁴

Suriye Ahval-i Şahsiyye Kanununa göre koca, dokuz ayla sınırlı olacak şekilde iddet süresince nafakayla yükümlü tutulmuştur.⁴⁸⁵

Bu kanunun uygulanmasında zamanla çıkan sorunları gidermek için düzenlemeler yapılmış ve 1975 yılında yeni bir medeni kanun çıkarılmıştır.⁴⁸⁶

⁴⁸⁰ Osman Said Evdüzen, “Bağımsızlık Sonrası Fas Aile Hukuku”, 226,227.

⁴⁸¹ Nafaka; gıda, giyim, ilaç ve diğer gerekli şeyleri kapsar. Ric'î boşama sonrası iddet süresinde kadın, eşinin onayı olmaksızın başka bir eve giderse barınma hakkını kaybeder ancak nafaka hakkını kaybetmez. Bain boşama sonrası hamile kadına doğuma kadar nafaka bağlanır. Ancak hamile değilse bu durumda iddeti bitene kadar sadece barınma hakkı devam eder.” 194 ile 196. Maddeler. Osman Said Evdüzen, “Bağımsızlık Sonrası Fas Aile Hukuku”, 251.

⁴⁸² Yayla, “Anayasa”, 3:187.

⁴⁸³ Ekinci, *İslam Hukuk Tarihi*, 263.

⁴⁸⁴ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 305,306 (bkz. 23. dipnot).

⁴⁸⁵ “Koca talak, tefrik yahut fesihden ötürü kendisinden iddet bekleyen kadının nafakasını karşılamak zorundadır.” 83. madde; “İddet nafakası evlenme nafakası gibidir ve ona iddetin gerekli olduğu tarihten hükmedilip dokuz aydan fazlasına hükmedilmez.” 84. madde. Muhammed Mihdi Aksoy, *Sûriye Ahvâl-i Şahsiyye Kânunu Bağlamında Evlenmenin Mezhepler arası Mukayesesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 91.

⁴⁸⁶ M.K. Abdussamet Bakkaloğlu, “Suriye’de Aile Hukuku Alanında Gelişmeler ve Bunların Üzerinde Osmanlı Tesirleri”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 20.

Çıkarılan medeni kanun, sorunların giderilmesinde yeterli görülmemiş ve 2021 yılında tekrar düzenlemeye tabi tutulmuştur. Yapılan düzenlemeyle kocanın iddet nafakası yükümlüğü devam etmiş ancak bu nafakanın süresi bir yıl olarak belirlenmiştir.⁴⁸⁷

⁴⁸⁷ “Suriye Arap Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanlığı” (06.05.2023)
<http://pministry.gov.sy/contents/14599/> قانون-4-المتضمن-تغديل-بعض-مواد-من-قانون-الأحوال-الشخصية-السوري

2.2.3.8. Suudi Arabistan’da Nafaka

Suudi Arabistan, Hanbelî-Vehhâbî mezheplerinin hâkim olduğu ataerkil bir toplum yapısına sahiptir. Bu durum Suudi medeni kanunlarının Hanbelî-Vehhâbî mezheplerinin görüşlerine uygun hazırlanmasını sağlamıştır. Ancak toplumdaki ataerkil yapının baskısı nedeniyle sık sık kanunlarda düzenlemelere gidilmiştir.⁴⁸⁸

Suudi Arabistan’da 2022 yılında çıkarılan medeni kanuna göre koca, ric’i boşamada iddet nafakasıyla yükümlü olurken bain boşamada ise bu nafakayla yükümlü tutulmamıştır. Bu kanun bain boşamada sadece hamile olan kadına doğum yapıncaya kadar nafaka verilmesini öngörmüştür.⁴⁸⁹

2.3. Boşanma Sonrası Kocanın Nafaka Yükümlülüğünün İslâm Hukuku ve Diğer Hukuk Sistemleriyle Mukayese Edilmesi

Çalışmamızın bu kısmında tarih boyunca ortaya çıkmış çeşitli hukuk sistemlerinin farklı ve benzer yönlerini işleyen karşılaştırmalı hukuk yaklaşımı önem arz etmektedir. Çünkü bu kısımda İslam hukukunda kocanın nafaka yükümlülüğü hukuk tarihi açısından ilk hukuk sistemlerinden itibaren mukayese edilerek incelenmektedir.

Kocanın nafaka yükümlülüğünün çeşitli hukuk sistemlerinin kanun metinlerinde yer aldığını daha önce belirtmiştik. Bu nedenle ilk kanun metinlerine baktığımızda Sümerlilere ait çivi yazılı belgeler, nafakayla ilgili ilk kanun metinlerini⁴⁹⁰ oluşturmuştur. Bu metinlerde, kocanın dul ya da bekar kadın ayırımına göre miktarı belirlenen bir nafakayla yükümlü tutulduğu belirtilmiştir.⁴⁹¹ Ancak bu nafakanın süresi hakkında bilgi verilmemiştir.

Akadlılar döneminde ise kocanın nafaka yükümlülüğü devam etmiştir. Fakat bu dönemde kocanın nafaka yükümlülüğü boşanma sebeplerinden etkilenmiştir. Ayrıca

⁴⁸⁸ Sümeyra Yakar, “The Implicit Role of Custom (‘urf) in the Islamic Jurisprudence of Saudi Arabia and Iran: A Comparative Legal Study of Mu’āmalāt (Marriage and Divorce Rules)” (Doctoral Thesis, University of Exeter, 2018), 126.

⁴⁸⁹ “Suudi Resmî Gazetesinde Yayınlandığı Şekliyle Suudi Kişisel Durum Yasası 2022-1443” (07.05.2023) <http://www.marefaah.com/2022/03/the-saudi-personel-status-system-1443-2022-in-full-as-published-in-the-saudi-official-gazette.html>

⁴⁹⁰ Emin Bilgiç, “Eski Mezopotamya”, 103,104; Kınal, *Eski Mezopotamya*, 38; Bottero, *Mezopotamya*, 27; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri*, 32; Köroğlu, *Eski Mezopotamya*, 15.

⁴⁹¹ Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 40.

Akadlılarda kocanın karısını sebepsiz yere boşaması gibi fiilleri onu nafaka yükümlüsü yapmıştır.⁴⁹²

Babilliler döneminde ise kocanın nafaka yükümlülüğü Akadlılara benzer uygulamayla boşanma sebeplerine dayandırılmıştır. Ancak bu dönemde kadının çocuk doğuramaması gibi durumlar boşanma sebepleri arasında sayılmamıştır. Babilliler döneminde de kocanın eşini sebepsiz yere boşaması gibi kusurlu fiiller onu nafaka yükümlüsü yapmıştır.⁴⁹³

Asurlular döneminde ise koca, boşanma sebeplerinden etkilenmeden nafakayla yükümlü tutulmuştur.⁴⁹⁴ Ancak orta Asurlular döneminde bu yükümlülük kocanın isteğine bağlı hale gelmiştir.⁴⁹⁵

Bütün bunlardan yola çıkılarak denilebilir ki Sümerliler, Akadlılar ve Babilliler döneminde nafaka yükümlülüğü kocanın kusurlu fiiliyle ortaya çıkmıştır. Sadece Asurlular döneminde nafaka yükümlülüğü, kocanın kusurlu fiilinden etkilenmemiştir. İslam hukukunda ise nafaka yükümlülüğü kocanın kusurlu fiiline bağlanmamış ve evliliğin bir sonucu olarak görülmüştür.⁴⁹⁶

Ayrıca zikrettiğimiz eski Mezopotamya kavimlerinin kanunlarında nafakanın süresi belirtilmemiştir. Fakat İslam hukukunda nafaka, iddet süresince⁴⁹⁷ verilerek kocanın mağdur olması önlenmiş, kadının da bu sürede ihtiyaçlarının giderilip hayata hazırlanması sağlanmıştır.⁴⁹⁸

Bununla birlikte İslam hukukunda sabit bir nafaka miktarı yerine maruf ölçüsü çerçevesinde bir nafaka öngörülmüştür.⁴⁹⁹ Lakin eski Mezopotamya kavimlerindeki kanunlarda nafaka belli bir miktarda zikredilmiştir.⁵⁰⁰ Böylece nafaka, İslam hukukundaki gibi zamanın sosyal-ekonomik şartlarına uygun bir miktarda olamamıştır.

⁴⁹² Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 51.

⁴⁹³ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 81-82.

⁴⁹⁴ Emin Bilgiç, “Hititlerden Önceki Anadolu Halkı”, 235-236.

⁴⁹⁵ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 123.

⁴⁹⁶ Kasâni, *Bedâiü's-sanai*, IV, 16; Zuhayli, *el-Fıkhu'l- İslami*, X, 7366.

⁴⁹⁷ Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 175.

⁴⁹⁸ Acar, “İddet”, 470.

⁴⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 177.

⁵⁰⁰ Ur-nammu Kanununda kadına 1 mana gümüş verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Hasan Ali Şahin, Hülya Kaya Hasdemir, “Eski Önasya Aile Hukukunda Nafaka”, 148; Hammurabi Kanununda ise kadına nafaka olarak evlilik esnasında aldığı başlık kadar gümüşün verilmesi ve çeyizinin iade edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Tosun, Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları*, 40.

Anadolu’da ise kocanın nafaka yükümlülüğü Hititlilerden önceki dönem ve Hititler dönemi olarak iki dönemde incelenmiştir. Hititlerden önceki dönemde kocanın nafaka yükümlülüğü boşanma sebeplerine bağlı kalmadan evliliğin bir sonucu olarak meydana gelmiştir.⁵⁰¹ Bu dönemde nafakanın hangi miktarda ve nasıl ödeneceğiyle ilgili hükümler detaylıca açıklanmıştır. Böylece nafakaya gereken önemin verildiği görülmüştür. Ancak Hititler döneminde nafaka anlayışının değiştiği ve nafakaya verilen önemin azaldığı anlaşılmıştır. Bu sonuca boşanma metinlerinde nafakanın zikredilmemesinden ve maddi ödeme olarak sadece yaşanılan evin bölüştürüldüğüne dair bilgilerden yola çıkılarak ulaşılmıştır.⁵⁰² İslam hukukunda ise kanunlaştırma hareketleriyle⁵⁰³ kendini güncelleyen ve geliştiren bir nafaka anlayışı yer almıştır. Anadolu’da Hititler öncesi döneme ait bilgilerde ise, nafaka süresinin belirtilmemesi durumu dışında İslam hukukuyla örtüşen bir nafaka anlayışı bulunmuştur. Fakat Anadolu’da Hititler döneminde ise İslam hukukundan farklı bir nafaka anlayışının olduğu görülmüştür.

Eski Mısır’da ise kocanın boşaması ve anlaşmalı boşanma olarak iki tür boşanma şeklinden bahsedilmiştir. Kocanın boşamasında kusur durumuna göre bir ayırım yapılmış ve koca sadece kusurlu olduğu durumlarda nafaka ödemiştir.⁵⁰⁴ Anlaşmalı boşamada ise kadına ortak mülkiyetin üçte biri ve çeyizi verilerek nafaka ödemesi gerçekleştirilmiştir.⁵⁰⁵ İslam hukukunda ise boşanmadan sonra iddet nafakası⁵⁰⁶ adı altında düzenli ve sistemli bir şekilde ayrı bir ödeme yer almıştır. Dolayısıyla bu hukuk boşanma sonrasında ihtiyaç duyulan yardımlaşma ilkesine dayanarak ve sadece mal paylaşımının eşler arasında gerekli maddi dengeyi oluşturmayacağını düşünerek nafaka yükümlülüğüne önem vermiştir.

Mısır’da Yahudilik inancının olduğu dönemde Tevrat kutsal kanun olarak kabul edilmiştir. Tevrat’ta boşanmanın varlığı kabul edilerek boşanma belgesi ifadelerine yer verilmiştir. Bu belge, halk arasında “Ketuba” olarak adlandırılmış ve nafakaya dair bilgileri ihtiva etmiştir. Böylece Ketuba’ya dayandırılarak koca, asgari bir miktarda

⁵⁰¹ Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 159.

⁵⁰² Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, 181-182.

⁵⁰³ Örneğin Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan kanunlaştırma hareketleri hukuksal alanda bir gelişimi göstermektedir. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 137; Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 116-117.

⁵⁰⁴ Brewer, Teeter, *Mısır ve Mısırlılar*, 121.

⁵⁰⁵ Ruiz, *The Spirit of Ancient Egypt*, 23; Brewer, Teeter, *Mısır ve Mısırlılar*, 21.

⁵⁰⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 175; Acar, “İddet”, 470.

nafakayı ödemekle yükümlü tutulmuştur. Ancak bu belgede kocanın nafaka yükümlülüğü konusunda dul- bakire kadın ayrımı yapılarak bakire kadına daha fazla nafaka ödenmesi gerektiği öngörülmüştür.⁵⁰⁷ İslam hukukunda ise dul-bakire kadın ayrımı yapılmaksızın Talak suresi 6. ayetinde⁵⁰⁸ belirtildiği üzere bütün kadınlara nafaka hakkı tanınmıştır. Böylece bu hukukta, adil ve eşitlikçi bir yaklaşımla nafaka hakkının belirlendiği anlaşılmıştır.

Roma'da ise nafakaya dair özel ifadeler bulunmasa da nafakaya benzeyen uygulamalara yer verilmiştir. Örneğin koca kusurlu olduğu boşamada evlilik esnasında kadına verdiği bağışı almayarak ve kadının çeyizini geri vererek nafakaya benzer bir ödeme gerçekleştirmiştir. Koca kusurlu olmadığında ise mali sorumlulukları oluşmamıştır.⁵⁰⁹ Bütün bunlarla beraber Roma'da boşanma sonrasında kadının 1 yıllık bekleme süresinin olduğundan da bahsedilmiştir.⁵¹⁰ Ancak incelediğimiz kaynaklara göre bu süreçte kocanın karısına karşı nafaka yükümlülüğünden söz edilmemiştir. İslam hukukunda da iddet olarak adlandırılan bekleme süresinin olduğu ancak kocanın bu süreçte nafakayla yükümlü tutulduğu belirtilmektedir.⁵¹¹

Roma'da Hristiyanlık inancını olduğu dönemde ise boşanma hoş görülmemiş ve fuhuş dışında boşanmaya müsaade edilmemiştir.⁵¹² Ancak halk bu kurallara uymayarak boşanmaya dair eski alışkanlıklarına devam etmiştir.⁵¹³ Bundan dolayı eşler, boşanma imkânı bulmuşlar ve nafaka olarak ise çeyizi ya da evlilik bağışını kullanmışlardır. İslam hukukunda ise, Roma hukukundaki boşanma sonrası gündeme gelen çeyiz ve evlilik bağışı, kadının bu süreçte ihtiyaçlarını gidermesi açısından yeterli görülmemiştir. Dolayısıyla İslam hukukunda nafakaya ayrı bir yer verilmiştir.

Antik Yunan'da ise kocanın nafaka yükümlülüğü incelediğimiz kaynaklarda zikredilse de nafakanın miktarı ve süresi hakkındaki bilgilerden bahsedilmemiştir. Ancak bu kaynaklarda boşanma sonrasında tekrar gündeme gelen çeyiz gibi mali

⁵⁰⁷ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, 86.

⁵⁰⁸ “O kadınları durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz evde oturtun. Onların imkânlarını daraltmak yoluyla onlara zarar vermeyin. Eğer gebe iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın.” (Kur'an-ı Kerim, Talak 65/6).

⁵⁰⁹ Gaudemet, “Roma İmparatorluğunda Kadının Durumu”, 216.

⁵¹⁰ Tahiroğlu, Erdoğan, *Roma Hukuku Meseleleri*, 217.

⁵¹¹ Acar, “İddet”, 470.

⁵¹² (Yeni Ahit, Matta 5/32; Markos 10/11-12; Luka 16/18).

⁵¹³ Ayiter, *Roma Hukuku*, 13; Tahiroğlu, Erdoğan, *Roma Hukuku Meseleleri*, 221.

yükümlülüklerin bulunduğu görülmüştür.⁵¹⁴ Dolayısıyla nafakaya benzeyen bir mali teminat bulunsa da nafakaya ait uygulamalar yazılı kaynaklarda bulunmamaktadır. Dolayısıyla nafakanın hukukta detaylı bir şekilde kendini gösterememesi bu bölgede nafakaya önem verilmediğini göstermiştir. İslam hukukunda ise durum farklıdır. Fıkıh eserlerinin ilgili bölümlerinde nafaka yükümlülüğü detaylıca ele alınmıştır.⁵¹⁵ Bunun yanında nafaka yükümlülüğünü içeren maddeler kanunlara da yansımış ve nafakaya gereken önem verilmiştir.⁵¹⁶

Çin’de ise nafaka yükümlülüğü imparatorluk dönemiyle Çin Halk Cumhuriyeti dönemi arasında değişiklik göstermiştir. İmparatorluk döneminde nafaka kocaya ait bir yükümlülük olarak kabul edilmiştir.⁵¹⁷ Çin Halk Cumhuriyeti döneminde ise bu yükümlülük her iki eşe de verilmiştir.⁵¹⁸ Ayrıca nafaka yükümlülüğü, imparatorluk döneminde kusur durumuna göre oluşurken⁵¹⁹ Çin Halk Cumhuriyeti döneminde ise muhtaçlık durumuna göre ortaya çıkmıştır.⁵²⁰ Çin’de nafakanın süresini ve miktarını belirleyen bir sınırlamanın bulunmaması sistematik bir nafaka anlayışının olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla bu durum boşanma sonrasında belirsizliğin oluşmasına ve eşlerin mağduriyet yaşamasına sebep olmuştur. İslam hukukunda ise nafakanın süresi⁵²¹ ve miktarının⁵²² çerçevesinin belirli olması ve bunun kanunlarda yer alması sistematik bir nafaka anlayışını oluşturmuştur.

Hindistan’da ise boşama, kocanın yetkisi altında olmuştur. Kadına ise sınırlı sayıda boşanma sebepleri ve nafaka alma hakkı verilmiştir. Ancak kocanın meşru sebeplere dayanarak yaptığı boşamada kocaya nafaka yükümlülüğü verilmemiştir.⁵²³ Dolayısıyla buradan Hindistan’da oturmuş bir nafaka uygulamasının bulunmadığı anlaşılmıştır. Bu durum boşanan kadınları toplumda değersizleştirmiştir. Lakin bölgede İslamiyet’in yayılmasıyla durum biraz değişmiştir. Böylece İslamiyet’in etkileri

⁵¹⁴ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 136-137.

⁵¹⁵ Aydın, “Aile”, 200.

⁵¹⁶ Çeker, *Nafaka Kanunu*, 11.

⁵¹⁷ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 109-110.

⁵¹⁸ Ahmet Türkmen, “Çin Medeni Kanunu”, 436.

⁵¹⁹ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 109-110.

⁵²⁰ Ahmet Türkmen, “Çin Medeni Kanunu”, 436.

⁵²¹ Koca iddet süresi boyunca eşinin nafakasıyla sorumludur. Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 175; Acar, “İddet”, 470.

⁵²² Nafaka, kocanın maddi gücü ve kadının ihtiyaçları oranında verilmektedir. Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 177.

⁵²³ Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 85-86.

mahkeme kararlarına yansımıştır. Bu kararlar ışığında nafaka konusunda yeni ilkeler oluşturularak nafaka anlayışında gelişmeler olmuştur.⁵²⁴ İslam hukukunda da genel olarak boşama yetkisi kocada olmuştur.⁵²⁵ Fakat bu yetki, nafaka yükümlülüğü konusunda hak kayıpları oluşturmamıştır. Dolayısıyla bu toplumda kadın hak ettiği değere ulaşmıştır.

İslamiyet'ten önceki eski Türk hukukunda ise boşanma sonrası gündeme gelen mali teminatlar nafakanın yerini tutmuştur. Bu teminatlar evlilik öncesi kadının getirdiği çeyiz ve kocanın karısının ailesine verdiği bağıştır. Bu teminatlar kocanın kusurlu olduğu durumlarda kadına verilmiştir.⁵²⁶ Böylece kalın ve çeyizden oluşan mali teminatlar, ayrı bir nafaka anlayışının gelişmesini engellemiştir. İslam hukukunda ise bilindiği üzere nafakaya ayrı bir değer verilerek kadının hakları⁵²⁷ en üst seviyede korunmaya çalışılmıştır.

Arabistan'ın cahiliye döneminde ise kadınlar toplumda erkeklere göre alt bir sınıfta konumlandırılmıştır. Dolayısıyla boşama yetkisine sahip olan koca bu yetkisini keyfi olarak kullanabilmiştir.⁵²⁸ Ayrıca koca boşanma sonrasında oluşan bekleme süresinde herhangi bir maddi sorumluluk üstlenmemiştir.⁵²⁹ Bunların sonucunda kadın boşanma sonrasında maddi sıkıntılar çekmiş ve gelecek kaygısı yaşamıştır. İslam hukukunda ise Bakara suresi 231. ayetinde⁵³⁰ belirtildiği gibi kadına güzellikle boşanma imkânı sunulmuştur. Ayrıca koca boşanma sonrasında nafaka ödemediği için kadın, bu süreçte maddi zorluk yaşamamış ve kendini toparlayıp ihtiyaçlarını karşılayacak kadar zamana sahip olmuştur.

Günümüz hukuk sistemlerine geldiğimizde ise bu hukuk sistemlerinde eşlerden her ikisi nafakayla yükümlü tutulmuştur. Bu duruma modern batı hukukunda kadın-erkek eşitliğine dayanan kanunların bulunması ve kadının çalışma hayatına dâhil olarak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi etkili olmuştur. Ancak kadının çocuğun bakımını üstlenerek

⁵²⁴ Werner F. Menski, "Günümüz Güney Asya Müslüman Hukuku", 36.

⁵²⁵ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 44-45.

⁵²⁶ Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 70; Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 39-40.

⁵²⁷ Boşanma sonrasında kadına nafaka hakkı tanınmaktadır. Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 175; Acar, "İddet", 470.

⁵²⁸ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 44.

⁵²⁹ Ali, *el-Mufasssal*, X, 230.

⁵³⁰ "Kadınları boşadığınızda onlar da bekleme sürelerini doldurduklarında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onlara zarar vermek amacıyla onları nikah altında tutmayın." (Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/231).

maddi giderlerinin artması sebebiyle mahkemelerdeki nafaka talepleri daha çok kadınlardan gelmiştir.⁵³¹ Her devlet günümüzdeki nafakayla ilgili problemleri kendi hukuk sistemlerine göre çözümler sunmuştur. Bu çözümler nafakanın miktarı, süresi ve ödeme şeklini belirlemede etkili olmuştur.

Günümüz hukuk sistemlerinden biri olan Türk Medeni Kanunu'nda ise kusuru daha fazla olmamak koşuluyla muhtaç durumdaki eş, nafaka talebinde bulunabilmektedir.⁵³² Nafakanın miktarı, nafakayı ödeyecek kişinin geliri ve muhtaç durumdaki eşin ihtiyaçları doğrultusunda belirlenmektedir.⁵³³ İslam hukukunda ise nafaka yükümlülüğü belli bir süreyle sınırlandırılarak kişi, ömür boyu nafakayla yükümlü tutulmamakta ve böylece nafakanın süresi konusunda hakkaniyete uygun bir hüküm⁵³⁴ öngörülmektedir.

İsviçre Medeni Kanunu'nda ise nafaka kusurlu fiile bakılmaksızın muhtaç eşe verilmektedir. Ayrıca bu medeni kanunda nafakanın miktarını belirlemede kişinin yaşam kalitesi ve çocuk sayısı; nafakanın süresini belirlemede ise evlilik süresi ve çocuğun bakım süresi gibi faktörler etkili olmaktadır.⁵³⁵ Böylece bu faktörler medeni kanunda belirtilerek hâkimin taktirine yön vermektedir. İslam hukukunda ise nafaka miktarını belirleyen “maruf”⁵³⁶ çerçevesi, İsviçre Medeni Kanunu'nda yer alan faktörlerden daha geniş bir yapıya sahiptir. Bunun yanında İslam hukuku, nafakayı belli bir sürede öngörerek hem daha adil hem de daha sistematik bir düzen sağlamaktadır.

Alman Medeni Kanunu'nda ise nafaka yükümlülüğüyle ilgili detaylı açıklamalar yer almaktadır. Bu açıklamalara eşin geçimini sağlayamadığı durumların tek tek zikredilmesi örnek oluşturmaktadır. Ayrıca Alman medeni Kanunu'nda boşanmış eşin bir an önce kendi geçimini sağlaması teşvik edilmiştir.⁵³⁷ Fakat bu medeni kanununda nafaka alacaklısının geçimini sağlaması teşvik edilse de bu süre açık uçlu bırakılarak

⁵³¹ Modern nafaka kuralları cinsiyetsiz olsa da sosyal gerçeklikte nafakayı kadınlar talep etmektedir. bk. 2.dipnot. Elman, *Nafaka Teorisi*, 4.

⁵³² Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*, 149.

⁵³³ Dural, Ögüz, Gümüş, *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku*,150; Ruhi, *Nafaka Hukuku*, 48.

⁵³⁴ Tekin, *Boşanma Sonrası Kadının Mali Hakları*, 134.

⁵³⁵ Yalçın Tosun, “Türk ve İsviçre Hukuku”, 58; Mustafa Şahin, “Türk-İsviçre Medeni Kanunları”, 92-101.

⁵³⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 177.

⁵³⁷ Haluk Burcuoğlu, “Alman Hukukunda Yeni Boşanma Sistemi”, 130-131.

suistimallere neden olabilmektedir. İslam hukukunda ise nafaka alacaklısına iddet süresince⁵³⁸ nafakanın verilmesi bu suistimallerin önüne geçmektedir.

Fransız Medeni Kanunu'nda ise boşanma sonrasında eşlerin hayat koşulları eşitlenmek istenmektedir. Dolayısıyla Fransız Medeni Kanunu'nda kusurlu fiile bakılmaksızın imkânı olan eşin tek seferde “telafi ödeneği ” olarak nafakayı ödemesi beklenmektedir.⁵³⁹ İslam hukukunda ise tek seferlik bir nafaka ödemesi yerine belirli bir sürece yayılan nafaka ödemesinin bulunması zamanla değişen ihtiyaçların da gözetilmesini sağlamıştır.

İngiliz hukuk sisteminde ise nafakayı geçimini sağlayamayan eş almaktadır. Hâkimler nafakanın süresini ve miktarını belirlerken eşlerin maddi gelirleri ve evlilik süresi gibi kriterlere göre karar vermektedir. Dolayısıyla hâkimin geniş karar verme yetkisi, geçmişte oluşan içtihatların çizdiği sınırlar dâhilinde belirlenmektedir.⁵⁴⁰ İslam hukukunda ise hâkimin yetkisi sınırlı tutularak hâkim sadece nafakanın miktarını “maruf”⁵⁴¹ ölçüsünde belirlemektedir.

Amerika'da ise eyalet sistemi bulunduğu için her eyalet, kendi kanunlarını yapmaktadır. Bu durum nafaka uygulamalarıyla ilgili eyaletler arasında birçok farklılığın oluşmasına neden olmaktadır. Ancak genel olarak ülke çapında nafakayla ilgili bazı ortak uygulamalar da bulunmaktadır. Bu ortak uygulamalardan biri kusurlu fiile bakılmaksızın ihtiyaç sahibi eşe nafaka verilmesidir. Ortak uygulamalardan diğeri ise nafakanın süresi ve miktarının belirlenmesinde belli ölçütler etrafında hâkim kararlarının etkili olmasıdır.⁵⁴² Böylece nafakanın süresi belirlenirken evlilik süresiyle orantılı olmasına dikkat edilse de uzun süreli evliliklerde nafaka süresiz olarak öngörülmektedir. Nafakanın miktarı ise evlilik süresi ve eşlerin gelir seviyelerine göre belirlenmektedir.⁵⁴³ Eyaletler arasında farklı uygulamalara geldiğimizde ise Florida⁵⁴⁴ ve New York⁵⁴⁵ eyaletlerinde

⁵³⁸ Acar, “İddet”, 470.

⁵³⁹ Ecolivet, Herzog, “The New French Divorce Law”, 491-492; Ormancı, “Fransız Boşanma Hukuku”, 1442-1443.

⁵⁴⁰ “Birleşik Krallıkta Eş Nafakası” (31.07.2023) https://blanchardslaw.co.uk/services/financial-issues/spousal-maintenance/?gclid=Cj0KCQjwslejBhDOARIsaANYqkD3AXuEMYAMpGvcDc_uwv0f67i4ulmbaokJ0mhGdoB-HQ_jlk1vkaALw_wcB

⁵⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, X, 177.

⁵⁴² Ellman, *Nafaka Teorisi*, 3.

⁵⁴³ W. Laura Morgan, “A Nationwide Review of Alimony Legislation”, 45-49.

⁵⁴⁴ W. Laura Morgan, “A Nationwide Review of Alimony Legislation”, 44.

⁵⁴⁵ Elena Karabatos, A. Eric Tepper, “New York's Spousal Maintenance Guidelines”, 51-52.

süresiz nafaka uygulaması bulunmamaktadır. Ayrıca Massachusetts’te tedavi edici ve geri ödeme nafaka türleri bulunmaktadır.⁵⁴⁶

İslam hukukunda ise Amerikan hukuk sisteminden farklı olarak nafakanın süresi, evlilik süresi gibi faktörlerden değil boşanma esnasındaki kadının hayız veya hamile olma gibi durumlardan etkilenmekte⁵⁴⁷ ve buna göre belirli bir sürede öngörülerek süresiz nafaka anlayışına yer verilmemektedir. Ayrıca İslam hukukunda nafakanın miktarı zamanla güncel ihtiyaçlar oranında belirlenmektedir. Dolayısıyla İslam hukukunda düzenli, sistematik olma ve hakkaniyete uyma düşüncesi İslamiyet’in doğuşundan itibaren gözetilmekte⁵⁴⁸ ve sonradan yapılan kanunlaştırma hareketleriyle de korunmaktadır.⁵⁴⁹ Amerika’da ise nafaka yükümlülüğüyle ilgili sistematik olma ve hakkaniyete uyma çabaları gereği yeni ölçütler oluşturulduğu görülmektedir. Bu ölçütlerle nafakanın süresinde ve miktarında düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁵⁰

⁵⁴⁶ W. Laura Morgan, “A Nationwide Review of Alimony Legislation”, 45-47.

⁵⁴⁷ Acar, “İddet”, 467.

⁵⁴⁸ İslamiyet’in doğduğu Arabistan’da cahiliye döneminde kadın evlendikten sonra kocasının esareti altına girmişti. Ancak İslam hukuku uygulanmaya başlandığı dönemde ise bu durum değiştirilerek aile hayatında karı-koca birbirine karşı sorumlu iki öge haline getirilmiş ve evlilik bağından doğan suistimallere son verilmiştir. Köse, “Cahiliye Arap Toplumunda Kocaların Hanımlarına Karşı Yaptığı Haksızlıklar”, 12.

⁵⁴⁹ Osmanlı’da yer alan bazı kanunlaştırma hareketleri bulunmaktadır. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 137; Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 116-117; Mısır’da da ortaya çıkan kanunlaştırma hareketleri bulunmaktadır. Abdussamet Bakkaloğlu, “Kanunlaştırma Hareketinin öncülerinden Muhammed Kadri Paşa, 59-61.

⁵⁵⁰ Elena Karabatos, A. Eric Tepper, “New York’s Spousal Maintenance Guidelines”, 51-52.

SONUÇ

Eski medeniyetlerin beşiği olan ve ilk yazılı kaynakları içinde barındıran Mezopotamya’da kocanın nafaka yükümlülüğü bulunmakla birlikte bu yükümlülüğün tespitinde boşanma sebepleri etkili olmuştur.

Anadolu’da Hititlilerden önceki dönemde nafaka yükümlülüğüne önem verilmiş ve bu yükümlülükten ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir. Ancak Hititler döneminde ise nafakaya verilen önem azalmıştır.

Eski Mısır’da kocanın kusurlu fiilinin bulunduğu boşamalarda koca nafakayla yükümlü tutulmuştur. Mısır’da Yahudilik inancının olduğu dönemde ise kadının ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için kocanın belirlenen asgari bir nafaka miktarını ödemesi gerektiği öngörülmüştür.

Roma’da kocanın nafaka yükümlülüğüne dair ifadelere yer verilmemiş ancak boşanma sebeplerine bağlı olarak kocaya ait bazı maddi yükümlülükler konulmuştur.

Antik Yunan’da Helenistik kültürün etkisiyle nafaka yükümlülüğüne dair ifadeler yer almış fakat kaynaklarda ayrıntılı bir nafaka yükümlülüğünden bahsedilmemiştir. Sadece nafakaya benzer maddi tazminatların varlığı zikredilmiştir.

Çin’de imparatorluk döneminde nafaka, kusurlu fiile bağlı olarak kocaya yüklenmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti döneminde ise kusurlu fiil dikkate alınmaksızın eşlerden her birine nafaka yükümlülüğü verilmiştir.

Hindistan’da nafaka yükümlülüğü sınırlı durumlarda ortaya çıkmıştır. İslamiyet’in bu bölgede yaygınlaşmasıyla ilkelere dayalı nafaka yükümlülüğüyle ilgili gelişmeler olmuştur.

İslamiyet öncesi Türk hukukunda kocanın nafaka yükümlülüğüne dair ifadeler zikredilmemiştir. Fakat kusurlu fiile bağlı olarak kocaya maddi tazminatlar ödetilmiştir.

Arabistan’da cahiliye döneminde kadının iddet beklediği dönemde koca nafakayla yükümlü olmamıştır. Ancak bu bölgede İslamiyet’in gelmesiyle sosyal adalet düşüncesi hâkim olmuştur. Böylece İslamiyet sonrası Arabistan’da iddet süresince koca nafakayla yükümlü tutulmuştur.

Türk Medeni Kanunu'nda eşlerden her biri nafakayla yükümlü tutulmuş ve bu nafaka yükümlülüğü süresiz olarak öngörülmüştür.

İsviçre'de uygulanan medeni kanunda nafaka yükümlülüğü belli ölçütlerle zikredilmiştir. Bu ölçütler, nafakanın süresinin ve miktarının belirlenmesini etkilemiştir. Bununla beraber nafaka yükümlülüğü, eşlerden her birine ait olmuştur. Bu nafaka yükümlülüğünde süresiz nafaka ifadesi yer almamıştır.

Almanya'da uygulanan medeni kanunda eşlerden her biri nafakayla yükümlü tutulmuştur. Bu nafaka yükümlülüğü, muhtaçlık durumu kalkana kadar sürmüştür. Ancak nafaka alacaklısının da bir an önce geçimini sağlaması teşvik edilmiştir. Böylece Alman medeni kanununda nafaka yükümlülüğü İsviçre'de olduğu gibi süresiz ifadesi yer almamıştır.

Fransa'da uygulanan medeni kanunda nafaka yükümlülüğü boşanma sürecinde söz konusu olmuştur. Nafakanın mümkünse tek seferde ödenmesi istenmiştir. Bu nafaka yükümlülüğü, kanunda telafi ödeneği olarak zikredilmiştir.

İngiltere'de geçmiş dönemlerde nafaka sadece kocaya ait bir yükümlülük olmuştur. Günümüzde çıkarılan yeni kanunlarla ise nafaka yükümlülüğü, her iki eşe de verilmiştir. Bu nafaka yükümlülüğünün süresini ve miktarını ise belli ölçütlerle hâkim belirlemiştir.

Amerika'da nafaka yükümlülüğü eyaletlere göre değişiklik göstermiştir. Ancak genel olarak nafaka yükümlülüğü, eşlerden her birine ait olmuştur. Nafaka süresi ve miktarı ise, evlilik süresiyle orantılı tutulmuştur. Ayrıca bazı eyaletlerde sadece iyileştirici nafaka adında bir nafaka türü uygulanmıştır. Bu nafakanın süresi, kişinin kendini toparlayıp geçimini sağlayana kadar olmuştur.

İslam hukukunda nafaka yükümlülüğü Kur'an ve sünnetteki naslara dayanarak evlilik akdinin hukuki sonuçlarından biri olarak görülmüştür. Evlilik süresince bu yükümlülük devam etmiştir. Boşanma durumunda ise koca iddet süresince nafakayla yükümlü tutulmuştur.

Kanunlaştırma hareketlerinin bir sonucu olarak Osmanlı Devleti döneminde Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'yle aile hukuku ile ilgili meselelerin çözümünde Hanefî

mezhebinin dışında diğ er mezheplerin g r    lerine de yer verilerek m  stakil bir çalışma yapılmıştır.

Mısır, Ürdün, Irak, İran, Tunus ve Suriye gibi İ lam  lkelerinin kanunlarında ric'i ve bain talak iddetleri arasında ayırım yapılmamış ve her iki talak iddetinde de koca nafakayla yükümlü tutulmuştur. Ancak Fas ve Suudi Arabistan gibi İ lam  lkelerinde ise ric'i talak iddetinde koca nafakayla yükümlü olurken, bain talak iddetinde ise koca nafakayla yükümlü tutulmamıştır. Bununla birlikte İ lam  lkelerinde iddet nafakasıyla ilgili farklı uygulamalara rağmen bu ülkeler kocanın iddet süresince nafakayla yükümlü olduğu konusunda ortak bir g r   e sahip olmuşlardır.

Kanaatimize göre İ lam hukukunda nafaka yükümlülüğünün iddet süresince sınırlı tutulması hakkaniyete uygundur. Diğ er hukuk sistemlerinde ise nafakanın süresi hakkındaki hükümlerin bu şekilde bir sınırlamaya tabi olmaması hakkaniyete uygun olmayan sorunları beraberinde getirmektedir. Diğ er hukuk sistemlerinde nafakanın süresinin kısaltılmasıyla ilgili yenilenme hareketlerinin olması da bu durumun bir göstergesidir.

Ülkemizde ise güncel, uygulanabilir, halkın kabul edeceği, hakkaniyete uygun bir kanun hazırlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde uygulanan süresiz nafaka yükümlülüğünün yerine adalet ve hakkaniyete uygun  l   tler çerçevesinde değişiklikler yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Acar, Hatice. “İslam Hukukunda Kocanın Karısına Nafaka Ödeme Mükellefiyeti”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Acar, H. İbrahim. “İddet”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21:466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Acar, H. İbrahim. “Tefrik”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40:277-279. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ahmed b. Hanbel. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire: Dâru’l-Hadis, 1990.
- Akgündüz, Ahmet. “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 5/5 (2012): 129-148.
- Akgündüz, Ahmet. *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları, 1986.
- Akgündüz, Ahmet. “Dürerü’l-Hükkâm”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10:27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aksoy, Mustafa. “Sosyal Hayatımızdaki Başlık-Kalın ve Mehîr Kavramlarının Sosyolojik Tahlili”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8/1 (2006): 1-4.
- Aksoy, Muhammed Mihdi. “Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu Bağlamında Evlenmenin Mezhepler arası Mukayesesi”. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Aktan, Hamza. “Sihriyet”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37:111-112. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Akyıldız, Ali. “Tanzimat”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40:1-10. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Alhalalshah, İbrahim. “Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu’nun Osmanlı Hukûk-ı Aile Kararnâmesi ile Mukayesesi”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Ali, Cevad. *el-Mufaşşal fî Târihi’l-‘Arap kable’l-İslâm*. Dâru’s-sâkî, 2001.
- Altıntaş, Ramazan. “Cahiliye Arap Toplumunda Kadın”. *Diyanet İlmi Dergisi*. 37/1 (2001): 60-85.
- Apak, Adem. “Mısır’ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dini Alanda Meydana Gelen Değişmeler Üzerine Değerlendirmeler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10/2 (2001): 145-159.
- Aras, Bahattin. “Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortium)”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 18/2 (2010): 215-242.
- Ata, Ayşegül. “İslam Hukukuna Göre Boşanma Sonrası Nafaka ve Manevî Tazminat”. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Atar, Fahrettin. “Muhâlea”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30:397-401. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Aile”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2:196-197. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

- Aydın, Mehmet Âkif. “Ali Haydar Efendi”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2:396-397. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Aydın, Mehmet Âkif. “el-Ahkâmü’ş-Şer’iyye fi’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1:557. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Hukûk-ı Aile Kararnâmesi”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18:314-318. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Lian”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27:172-173. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28:231. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aydın, Mehmet Âkif. *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.
- Ayiter, Kudret. *Roma Hukuku Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963.
- Bakkaloğlu, M.K. Abdussamet. “Kanunlaştırma Hareketinin Öncülerinden Muhammed Kadri Paşa (1821-1888): Hayatı ve Eserleri”. *İslâm Hukuku Dergisi*. 6 (2005): 55-68.
- Bakkaloğlu, M.K. Abdussamet. “Suriye’de Aile Hukuku Alanında Gelişmeler ve Bunların Üzerinde Osmanlı Tesirleri”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Balbaba, Ümmü Eymen. “İran İslâm Cumhuriyeti Medeni Kanun’u Çerçevesinde Aile Hukuku Uygulamaları”. İçinde *İslam Ülkelerinde Aile Hukuku Uygulamaları*, editör Ahmet Temel, 113-175. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020.
- Bardakoğlu, Ali. “Cahiliye Döneminde Kadın”. İçinde *Sosyal Hayatta Kadın*, editör Ali Kurt, Seyit Ali Tüz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Bedir, Murteza. “Vikâyetü’r-Rivaye”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43:106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Biçen, Süheyla Akçay. “Ürdün’de Aile Hukuku Uygulamaları”. İçinde *İslâm Ülkelerinde Aile Hukuku Uygulamaları*, editör Ahmet Temel, 25-70. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020.
- Bilge, Necip. *Hukuk Başlangıcı*. Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları, 2010.
- Bilgiç, Emin. “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi”. *Ankara Üniversite Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 21/3-4 (1963): 103-119.
- Bilgiç, Emin. “Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 9/3 (1951): 227-238.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslamiye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmusu II*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967.
- Bostancı, Ahmet. “Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye (Hukûk-ı Aile) Kanunlarında Osmanlı Tesiri”. *Marife*. 3/2 (2003): 121-142.
- Bottero, Jean. *Mezopotamya*, Çeviren Ayten Er, Mehmet Emin Özcan, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2003.
- Boyalı Gürpınar, Hatice. “İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Sükna Hakkı”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Bozkurt, Enver. *Hukukun Temel Kavramları*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2004.

- Brewer Douglas J., Teeter, Emily. *Mısır ve Mısırlılar*, Çeviren Nihal Uzan, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2017.
- Buhârî, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Mustafa D. Beğâ, Dîmaşk: Dâru İbn Kesîr, Dâru Yemame, 1993.
- Burcuoğlu, Haluk. “Alman Hukukunda Yeni Boşanma Sistemi ve Sistem Işığında Türk Boşanma Hukukuna Bazı Öneriler”. *Jaournal of Istanbul University Law Faculty*. 48/1-4 (2011): 113-140.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed İvaz. *el-Fıkh ‘ale’l-mezâhibi erba’a IV*, Lübnan: Dâru’l-Kitabi’l-‘Alemyye, 2003.
- Çağrıçı, Mustafa, “Hak”. İçinde *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 15:137-139, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çandarlıoğlu, Gülçin. “Çin”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8:321-323. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çeker, Orhan. *Nafaka Kanunu*. İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.
- Çeker, Orhan. *Osmanlı Hukûk-ı Aile Kararnâmesi*. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017.
- Dadaş, Mustafa Bülent. “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”. *Türkiye Araştırmalar Dergisi*. 13/25 (2015): 37-74.
- Dalgın, Nihat. “Boşanma ile İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar”, İçinde *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, 289-305. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Demir, Abdullah. *Mufasssal Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Astana Yayınları, 2019.
- Donuk, Abdulkadir. “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 33 (2011): 147-168.
- Döndüren, Hamdi. “İlâ”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 22:61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Dural, Mustafa, Öğüz Tufan, Gümüş Mustafa Alper. *Türk Özel Hukuku-Aile Hukuku III*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2016.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş’as İshak el-Ezdi es-Sicistani. *es-Sünen*. thk. Şuayb Ernuti, Muhammed Kâmil Kara, Dâru’l-Risaleti’l-Alemyye, 2009.
- Ecolivet, Brigitte, Herzog B.. “The New French Divorce Law”. *The International Lawyer*. 11/3 (1977): 483-499.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Hukukun Serüveni*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2015.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2008.
- Elman, Ira Mark. *Nafaka Teorisi*, Çeviren Dilara Buket Didin, Emre Didin Ankara: Lykeion Yayıncılık, 2022.
- Engin, Zeynep Özlem Üskül, Karaman Başak. “Roma İmparatorluğu ve Roma Hukukunda Ailenin Toplumsal Temelleri”. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 5/1 (2006): 255-313.
- Erbay, Celal. “Nafaka”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32:282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

- Erbay, Celal. *Evlilik ve Hısımlık Nafakası, (Kitabun-Nafakat ve Türk Yargı Kararları ile Mukayeseli)*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Erdem, Sargon. “Asya”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3:513-515. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Evdüzen, Osman Said. “Bağımsızlık Sonrası Fas Aile Hukuku”. İçinde *İslam Ülkelerinde Aile Hukuku Uygulamaları*, editör Ahmet Temel, 213-256. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020.
- Fayda, Mustafa. “Cahiliye”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7:17-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Fransa Cumhuriyeti “Medeni Kanun” (08.06.2023) <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA0000006165474> .
- Freeman, M.D.A. “Marriage and Divorce in England”. *Family Law Quarterly*. 29/3 (1995): 549-566.
- Gaudemet, Jean. “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”. Çeviren Bülent Tahiroğlu, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 6/9 (1972): 205-230.
- Gönenç Fulya İlçin. “Roma Hukukunda Boşanma (Divortium)”. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 6 (1999): 645-654.
- Görgülü, Hasan. “Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm’ın Boşanmada Örfe İtibar Etmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6 (1999): 111-126.
- Görgülü, Şadiye. “İslam Hukukunda Karı Nafakası”. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Gözler, Kemal. *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2018.
- Gülfidan, Şebnem. “İngiltere’de Aile”. İçinde *Aile Politikaları-Karşılaştırmalı Ülkeler Panoraması*, editör C. Doğan vd., 181-239. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Günaltay, Şemseddin. “İslâm’dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türü Nikah Şekilleri”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*. 1/3 (2001): 691-707.
- Güriz, Adnan. *Hukuk Başlangıcı*. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2001.
- Gürkan, Salime Leyla. “Yahudilik”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43:187-197. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Halil, İmâdüddin. et-Talib, “Irak”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 19:87-91. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Harman, Ömer Faruk. “Kadın”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24:82-86. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Has, Şükrü Selim. “Mülteka’l-Ebhur”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31:548-551. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Huerxida, Abudereyumu, Liping, Hu. “Gelenekselden Moderniteye Çin’in Aile Yapısı”. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*. 3/2 (2019): 135-144.
- İsfahânî, Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*. thk. Safvan Adnan Davudi, Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1412.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz. *Reddü’l-muhtâr ‘ale’l-Dürri’l-muhtâr III*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1966.

- İbn Kudâme, Ebû Muahmmmed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. thk. Mahmûd Abdülvehhâb Fâyid vd., Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968-1969.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Ş. Ernuti, A. Mürşid, M.Kurabelili, A. Harzullah , Dâru'l-Risaleti'l-'Alemyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebü'l- Fazl Cemâlidîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensari. *el-Lisânü'l-'Arap*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesî III*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004.
- İnce, İrfan. "Ridde". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35:88. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- İngiltere Aile Avukatları "Birleşik Krallıkta Eş Nafakası" (15.05.2023) https://blanchardslaw.co.uk/services/financial-issues/spousal-maintenance/?gclid=Cj0KCQjwslejBhDOARIsaANYqkD3AXuEMYAMpGvcDc_uwv0f67i4ulmbaokJ0mhGdoB-HQ_jlk1vkaALw_wcB.
- İngiltere "Nafaka" (7.05.2023) <http://www.marefaah.com/2022/03/the-saudi-personel-status-system-1443-2022-in-full-as-published-in-the-sardi-official-gazette.html>.
- Jenks, Edward. "English Civil Law". *Hardward Law Reviev*. 30/1 (1916): 1-19.
- Jenks, Edward. "İngiliz Hukuku Hakkında Genel Bilgiler". Çeviren Mukbil Özyörük, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 7/1 (1950): 40-79.
- Karabatos, Elena, Tepper, A. Eric. "New York's Spousal Maitenance Guidelines". *Family Law Qartely*. 51/1 (2017): 51-72.
- Karaman, Hayrettin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Karaman, Hayrettin. *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Karaman, Lütfullah. Pajouk, Hans-Peter. "Batı Almanya". İçinde *Aile politikaları-Karşılaştırmalı Ülkeler Panoraması*, editör C. Doğan vd., 78-104. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâ'ius-şanâi fî tertîbi's-şerâ'i IV*. Mısır: Dâru'l-Kitabi'l-'Alemyye, 1986.
- Kılıç, Yusuf. *Eskiçağ Aile Hukuku (Asur-Babil Devletlerinin Yıkılışına Kadar)*. Konya: Çizgi Kitapevi, 2018.
- Kınal, Füzuzan. *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Kınal, Füzuzan. *Eski Mezopotamya Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983.
- Korkmaz, Sefer. "Irak Aile Hukuku Uygulamaları", İçinde *İslam Ülkelerinde Aile Hukuku Uygulamaları*, editör Ahmet Temel, 75-109. İstanbul: Kayıhan Yayınları 2020.
- Koroğlu, Kemalettin. *Eski Mezopotamya Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Köse, Saffet. "Cahiliye Arap Toplumunda Kocaların Hanımlarına Yaptıkları Bazı Haksızlıklar ve İslam'ın Getirdiği Bazı Düzenlemeler". *Mehir*. 3 (1999): 8-13.
- Köseoğlu, Zahit. "İslam Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü". Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Kur'an Yolu Meâli, editör Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

- Kurtuluş, Rıza. “Rızâ Şah Pehlevî”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35.67. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), İstanbul: Kitabı Mukaddes şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, 2020.
- Lydon, Shanley Mary. “One Must Ride Behind: Married Women’s Rights and the Divorce Act of 1857”. *Victorian Studies*. 25/3 (1982): 355-376.
- Mandaloğlu, Mehmet. “İslamiyet’ten Önce Türklerde Aile Hukuku”. *Türkiye Araştırmalar Dergisi*. 33 (2013): 133-158.
- Mantran, Robert. “İrak”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 19:91. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2015.
- Menski, Werner F. “Günümüz Güney Asya Müslüman Hukuku: Bir Tanıtım”. Çeviren Ahmet H. Furat, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 6 (2005): 23-40.
- Mergînânî, Ebû’l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye II*, thk. Talâl Yusuf, Lübnan: Dâru İhyai’t-Terasi ‘Arabi, ts.
- Mevsilî, Ebû’l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr*. Cilt IV. Kahire: Matbatü’l-Halebi, 1937.
- Mielziner, Moses. *The Jewish Law of Marriage and Divorce in Acient Modern Times and its Relation to The Law of The State*. Washinton-Cinnati: The Bloch Piplishhing Comppany, 1884.
- Morgan, Laura W. “A Nationwide Review of Alimony Legislation 2007-2016”. *Family Law Qartely*. 51/1 (2017): 39-50.
- Müslim, Ebû’l-Hüseyin b. Müslim b. Haccâc b. Müslim. *el-Câmiu’s-sahîh*. thk. Ahmed b. Rifat b. Osman, Muhammed Azet b. Osman, Muhammed b. Şükri b. Hasan, Türkiye: Dâru’l-Taba’ti-‘ammar, 1334.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. Alî. *es-Sünen*. thk. H. Şelbi, Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2001.
- Ormancı, Pınar Altınok. “Fransız Boşanma Hukuku Revizyonunun Getirdikleri: Türk Hukukunda Olası Bir Revizyon İçin Değerlendirmeler”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 71/4 (2022): 1431-1458.
- Ögel, Bahaettin. *Türk Kültürünün Gelişme Çağları II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Özalpat, Didem. “İslam Devletlerinde Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk: İran ve Mısır Örnekleri”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Özcan, Ruhi. “İslam Hukukunda Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1976.
- Öznel, Nur. “İslam Ülkelerinde Aile”. İçinde *Aile Politikaları-Karşılaştırmalı Ülkeler Panoraması*-, editör C. Doğan vd., 241-272. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Öztürk, Mustafa. “Kur’an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı-Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku-”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 1/2 (2011): 43-104.
- Pervin, Somer. “Dar Anlamda Roma Aile Hukukunun Esasları”. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 1/2 (2002): 155-180.

- Rebnman, Kurt. *Münchener Kommentar Bürgerliches Gesetzbuch-Familienrecht*. München: C.H. Beck'she Verlagsbuchhandlung, 1978.
- Ruhi, Canan, Ruhi, Ahmet Cemal. *Nafaka Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Ruiz, Ana. *The Spirit of Ancient Egypt*. New York: Algora Publishing, 2001.
- Sağlam, Hadi, Sağlam, Emine. "Sosyal Hukuk Alanında Problemlerin Çözümünde İçtihat". *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*. 5/15 (2019): 199-237.
- Sağlam, Hüseyin. "Tunus Aile Hukuku Uygulamaları". İçinde *İslam Ülkelerinde Aile Hukuku Uygulamaları*, editör Ahmet Temel, 181-209. İstanbul: Kayihan Yayınları, 2020.
- Sarı, Muhammed. "İslam Hukukunda Borçlusu ve Alacaklısı Bakımından Nafaka Mükellefiyeti". Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût V*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Sever, Hüseyin. "Asur Siyasi Tarihin Ana Devreleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi*. 31/1-2 (1987): 421-428.
- Songur, Haluk. "İslam Hukuku İngiliz Hukuku Mukayesesi Üzerine- Hukuk Tarihi Bakımından Bir Deneme-", İçinde *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri* editör Fethi Gedikli, 47-55. İstanbul: XII Levha, 2014.
- Suriye Arap Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanlığı, "Suriye Kişisel Statü Yasası" (06.05.2023) <http://pministry.gov.sy/contents/14599/-المتضمن-تغديل-بعض-مواد-من-قانون-الأحوال-الشخصية-السوري>.
- Şahin, Hasan Ali, Hasdemir Hülya Kaya. "Eski Ön Asya Aile Hukukunda Nafaka, Tanzimat ve Mal Paylaşımı". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1/38 (2015): 143-156.
- Şahin, Mustafa. "Türk-İsviçre Medeni Kanunlarına Göre Evlilik Sonrası Katkının (Yoksulluk Nafakasının) Şartları (TMK m.175-ZGB m.125)". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 21/3 (2017): 75-108.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâluddîn İbrahim b. Ali b. Yusuf. *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-imam eş-Şâfiî III*. Dâru'l-Kitabi'l-'Alemyye, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *et-Tefsîrû't-Taberî el-Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âye'l-Kur'ân IV*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdüssened Hasan Yemame, Dâru'l-Hicr, 2001.
- Tahiroğlu, Bülent, Erdoğan, Belgin. *Roma Hukuku Meseleleri*, İstanbul: Der Yayınları 2005.
- Taş, Mustafa. "Mısır'da Tahkim Müessesesi ve Aile Arabuluculuğu Uygulamaları", Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 6-7/1-2 (2018-2019): 117-133.
- Tekin, Abdulkadir. *İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Mali Hakları (Nafaka, Mesken ve Miras Hakları)*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2020.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ B. Sevre (Yezîd). *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mısır: Şirketü'n-Mektebetü'n ve Matbatü'n-Mustafa, 1975.
- Tosun, Mebrure. "Sümer, Babil ve Assur'lularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler". *Bellekten*. 37/148 (1973): 557-582.

- Tosun, Mebrure, Yalvaç, Kadriye. *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.
- Tosun, Yalçın. “Türk ve İsviçre Hukukunda Yoksulluk Nafakasının ve Doğurduğu Hukuki Sorunların İncelenmesi”. *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 10/129-130 (2015): 53-77.
- Turinay, Necmettin. “Sunuş” içinde *Aile Politikaları-Karşılaştırmalı Ülkeler Panoraması*-, editör C. Doğan vd., 111-v. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Türkmen, Ahmet. “Çin Medeni Kanununa Genel Bir Bakış”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. 8/16 (2020): 407-447.
- Üçok, Coşkun. “Alman Hukukunun Tarihi Gelişimine Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 7/1 (1950): 292-321.
- Ünal, Asife. “Hristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”. *Dinlerde Nikah Milletlerarası Tartışmalı Dini Toplantı*. 279-307. İstanbul: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı-İSAV-, 2012.
- Morgan, Laura W. “A Nationwide Review of Alimony Legislation 2007-2016”. *Family Law Qartely*. 51/1 (2017): 39-50.
- Yakar, Sümeyra. “The Implicit Role of Custom (‘urf) in The Islamic Jurisprudence of Saudi Arabia and Iran: A Comparactive Legal Study of Mu’amelât (Marriage and Divorce Rules)”. Doktoral Thesis, Universty of exeter, 2018.
- Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.
- Yaman, Ahmet. “Kenzü’-d-Dekâik”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25:261-262. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Yaman, Ahmet. “Zihâr”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44:387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yayla, Yıldızhan. “Anayasa”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3:164-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yaylalı, Davut. “Mevsilî Abdullah b. Mahmûd”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29:487-488. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili II*. Sadeleştiren Sıtkı Güllü, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008.
- Yıldırım, Nur. *Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbasiler”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1:31-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Arabistan”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3:252-258. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yıldız, Kübra. “Türk ve İsviçre Hukukunda Karşılaştırmalı Olarak Yoksulluk Nafakası”. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Yücetürk, Orhan Seyfî. “Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (1983): 411-422.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fıkhu’l-İslâmi ve edilletuhu IX*. Suriye: Dâru’l-Fikr, ts.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Sema GÜLAÇTI ÖZDEMİR	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat Bölümü
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	